

जनगणनाको ११० वर्ष (१९६८ - २०७८)

राष्ट्रिय जनगणना २०७८

नमुना (पाइलट) जनगणना २०७६

गणना निर्देशिका

नेपाल सरकार
केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
रामशाहपथ, काठमाण्डौ
फोन नं. : ४२६५३२३, ४२४५९४७
फ्याक्स : ४२२७७२०
पोस्ट बक्स : ११०३१
website : www.cbs.gov.np

भूमिका

राष्ट्रिय जनगणना दुई चरणमा सञ्चालन गरिन्छ । पहिलो चरणमा सुपरिवेक्षकद्वारा घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम मार्फत प्रत्येक घर तथा घरपरिवारमा पुगी घर, परिवारमा अक्सर बसोवास गरेका परिवारका सदस्य संख्या र परिवारको कृषि सम्बन्धी विवरणहरू संकलन गरिन्छ । दोस्रो चरणमा गणकहरूद्वारा प्रत्येक घरपरिवारमा पुगी मुख्य प्रश्नावली फाराम मार्फत घरपरिवार तथा व्यक्तिको लिङ्ग, उमेर, जाति, भाषा, धर्म, वैवाहिक स्थिति, बसाईसराई, शिक्षा, आर्थिक क्रियाकलाप लगायतका विवरणहरू संकलन गरिन्छ । घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम वि.स. २०७८ साल बैशाख २५ देखि जेष्ठ १४ सम्म (बीस दिन) र मुख्य प्रश्नावली फाराम वि.सं. २०७८ साल जेष्ठ २५ देखि २०७८ आषाढ ८ सम्म (पन्थ दिन) भरिन्छ । दोस्रो चरणमा सुपरिवेक्षकबाट प्रत्येक स्थानीय तहका सबै वडामा सामुदायिक प्रश्नावली मार्फत आधारभूत स्रोत, साधन, क्षमता र पूर्वाधार सम्बन्धी विवरणहरू समेत लिइन्छ ।

नमुना (पाइलट) जनगणना सातै प्रदेशका छानिएका जिल्लाका ५५ वटा वडाका ६० वटा गणना क्षेत्रमा दुई चरणमा सञ्चालन गरिन्छ । घर तथा घरपरिवार सूचीकरण वि.स. २०७६ साल फाल्गुण ९ देखि फाल्गुण २८ सम्म (बीस दिन) र मुख्य प्रश्नावली वि.सं. २०७६ साल चैत्र ९ देखि २०७६ चैत्र २३ सम्म (पन्थ दिन) भरिन्छ । दोस्रो चरण अन्तर्गत सुपरिवेक्षकबाट छानिएका सबै वडामा सामुदायिक प्रश्नावली मार्फत आधारभूत स्रोत, साधन, पहुँच र पूर्वाधार सम्बन्धी विवरणहरू समेत लिइन्छ ।

जनगणनाको परिचय, कानूनी प्रावधान, जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषा, घर तथा घरपरिवार सूचीकरण अद्यावधिक कार्य, संलग्न हुने गणकहरूको काम, कर्तव्य, अधिकार, आचरण तथा अनुशासन र प्रश्नावली भर्ने तरिका समेत उल्लेख गरी यस “गणना निर्देशिका” तयार गरिएको छ । जनगणनाको तालिम देखि नै यस पुस्तिका सबै अधिकृत, सुपरिवेक्षक तथा गणकले विस्तृत अध्ययन गर्नुपर्दछ, र त्यसैअनुसार प्रश्नावली फाराम भर्ने तथा जाँच गर्नुपर्दछ । जनगणनामा संलग्न सबै अधिकृत, सुपरिवेक्षक तथा गणकहरूका लागि यो पुस्तिका अति उपयोगी हुने विश्वास गरिएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को महाअभियानमा गणक तथा सुपरिवेक्षकको रूपमा नियुक्ति पाइ नेपाल सरकार, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको सदस्य हुनु भएकोमा तपाईंहरूलाई बधाई तथा स्वागत छ । देश विकासको योजना तयार गर्ने प्रमुख आधार निर्माण गर्ने यस महाअभियानमा सकृयरूपमा सहभागी भई इमान्दारीका साथ कार्य गर्नु हुनेछ भन्ने कुरामा सन्देह विना हामी विश्वास गर्दछौं ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

विषय सूची

भाग १ - जनगणनाको परिचय	१
भाग २ - जनगणना सञ्चालनको कानूनी प्रावधान	५
भाग ३ - गणकले गर्नु पर्ने काम र दायित्व	९
भाग ४ - जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषा	१८
भाग ५ - घर तथा घरपरिवार सूचीकरण अद्यावधिक कार्य	२५
भाग ६ - पारिवारिक खण्ड (प्रश्न १ - १८)	२८
भाग ७ - व्यक्तिगत खण्ड : जनसांख्यिक विवरण (महल १-१४)	६१
भाग ८ - व्यक्तिगत खण्ड : शैक्षिक विवरण (महल १५ -१८)	७२
भाग ९ - व्यक्तिगत खण्ड : बसाईसराइ सम्बन्धी विवरण (महल १९-२६)	७६
भाग १० - व्यक्तिगत खण्ड : प्रजनन् र नाबालकको बसोवासको अवस्था सम्बन्धी विवरण (महल २७ -३०)	८२
भाग ११ - व्यक्तिगत खण्ड : अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण (महल ३१)	८८
भाग १२ - व्यक्तिगत खण्ड : आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण (महल ३२-३८)	९२
भाग १३ - नक्सा प्रयोग गर्ने तरिका र व्यवस्थापन	१०७
भाग १४ : अन्य फाराम भर्ने तरिका	११५
भाग १५: द्यावलेटबाट प्रश्नावली भर्ने तरिका	१२२
अनुसूची १ : मूल्य प्रश्नावली	१२४
अनुसूची २ : घर तथा घरपरिवार सूचिकरण उतार फाराम	१२८
अनुसूची ३ : भरिएका मुल प्रश्नावलीका किताबहरू वुभ्ने कन्ट्रोल फाराम	१२९
अनुसूची ४ : कार्य सम्पन्न फाराम	१३०
अनुसूची ५ : नमुना (पाइलट) जनगणना २०७६ को तयार गरिएको कोडहरू	१३१

भाग १ - जनगणनाको परिचय

नेपालमा जनगणनाको संक्षिप्त इतिहास

- १.१ नेपालमा वि.सं. १९६८ (सन् १९९१) देखि जनगणना गर्ने काम शुरू भएको र त्यसपछि लगभग प्रत्येक १०/१० वर्षको अन्तरमा जनगणना सञ्चालन हुँदै आएको छ। वि.सं. १९७८ को जनगणनाको मुख्य उद्देश्य मालिक, कमारा कमारी, बाँधाको सूची तयार गर्ने रहेको थियो। वि.सं. १९९८ सम्म सञ्चालन भएका जनगणना सामान्य व्यक्ति गणना (Head Count) का रूपमा मात्र सीमित थिए भने वि.सं. २००९/११ (सन् १९८२/५४) देखि सञ्चालन भएका जनगणनाहरू आधुनिक (वैज्ञानिक) जनगणना भनिन्छ। वि.सं. २०१५ मा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको स्थापना भए पछिका सबै जनगणना यसले सञ्चालन गर्दै आएको छ। यस क्रममा वि.सं. २०७८ को राष्ट्रिय जनगणना नेपालको बाह्यै र संघीय गणतान्त्रिक संरचनाको पहिलो जनगणना हो।
- १.२ नेपालमा अक्सर बसोबास गरेका सबै व्यक्तिको घरदैलोमा गणकहरू एकै समयमा पुगी निर्धारित समयभित्र परिवार तथा परिवारका सबै व्यक्तिहरूको जनसांख्यिक, सामाजिक तथा आर्थिक विवरणहरू संकलन, प्रशोधन, सारिणीकरण (Tabulation) एवं प्रकाशन गर्ने समष्टिगत प्रक्रियालाई “जनगणना” भनिन्छ। जनगणनाबाट संकलन भएका तथ्याङ्क देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासका लागि योजना तर्जुमा, अध्ययन, अनुसन्धान गर्न अति नै उपयोगी हुन्छ।
- १.३ जनगणना सञ्चालनको लागि ठूलो परिमाणमा आर्थिक स्रोत साधन तथा जनशक्ति प्रयोग हुने र तयारीको लागि समेत लामो समय लाग्ने भएकोले जनगणनालाई एक महत्वपूर्ण राष्ट्रव्यापी अभियानको रूपमा लिइन्छ।

राष्ट्रिय जनगणनाको उद्देश्य

- १.४ वि.स. २०१३ देखि नागरिकको हितको लागि विभिन्न आवधिक योजनाहरू तथा विभिन्न लोक कल्याणकारी कार्यकमहरू तर्जुमा हुँदै आएको छ। आवधिक योजना तथा कार्यकममहरू तर्जुमा गर्न आवश्यक आधारभूत तथ्याङ्कको ठूलो हिस्सा राष्ट्रिय जनगणनाबाट उपलब्ध हुँदै आएको छ।
- १.५ संघीय, प्रदेश र स्थानीय तह निर्वाचन क्षेत्रको सीमांकन तथा सिट विभाजन कार्यमा जनगणनाको तथ्याङ्क प्रयोग गरिदै आएको छ। तसर्थ राष्ट्रिय जनगणना अंकको मात्र संकलन नभएर एक राजनीतिक विषय र राष्ट्र निर्माणको एक महान अभियानको

महत्वपूर्ण कार्य हो। संविधानमा व्यवस्था भएको मौलिक हकहरू जस्तैः महिलाको हक, दलितको हक, सामाजिक न्यायको हक, आवासको हक, बालबालिकाको हक लगायत मौलिक हकहरूको कार्यान्वयन गर्न र त्यसको मूल्यांकन गर्न, आम नागरिकको सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न, तीनै तहको सरकारलाई वित्तीय स्रोत बाँडफाँड लगायतका लागि आवश्यक तथ्याङ्क जनगणनाबाट उपलब्ध हुन्छ।

- १.६ जनगणनाले एक निश्चित समयमा देशभित्र रहेका घर, घरपरिवार तथा व्यक्तिहरूको बारेमा महत्वपूर्ण विवरणहरू उपलब्ध गराउँछ। जनसंख्याको प्रवृत्ति र विशेषताहरूको बारेमा जानकारी गराउने, लोककल्याणको लागि योजना, नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न आवधिक रूपमा जनसांख्यिक तथ्याङ्क तथा सूचक उपलब्ध गराउँछ।
- १.७ संघीय संरचनामा जनगणनाबाट प्राप्त हुने तथ्याङ्क संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारको लागि आधारभूत तथ्याङ्को स्रोत हुने र राज्यलाई निरन्तर पृष्ठपोषण उपलब्ध गराउन आम प्रयोगकर्ताहरू जस्तैः बुद्धिजीवि, राजनीतिकर्मी, समाजसेवी, सञ्चारकर्मी, उद्योगपति, व्यापारी, प्राज्ञिक वर्ग, योजनाकार, अर्थविज्ञ, शिक्षक, विद्यार्थी, लगायत आम नागरिकलाई जनगणनाबाट प्राप्त तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८

- १.८ राष्ट्रिय जनगणना दुई चरणमा सञ्चालन गरिन्छ। पहिलो चरणमा सुपरिवेक्षकद्वारा घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम मार्फत प्रत्येक घर तथा घरपरिवारमा पुगी घर, परिवारमा अक्सर बसोवास गरेका परिवारका सदस्य संख्या र परिवारको कृषि सम्बन्धी विवरणहरू संकलन गरिन्छ। दोस्रो चरणमा गणकहरूद्वारा प्रत्येक घरपरिवारमा पुगी मुख्य प्रश्नावली फाराम मार्फत घरपरिवार तथा व्यक्तिको जनसांख्यिक तथा अन्य विवरणहरू संकलन गरिन्छ। घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम वि.स. २०७८ साल बैशाख २५ देखि जेष्ठ १४ सम्म (बीस दिन) र मुख्य प्रश्नावली फाराम वि.सं. २०७८ साल जेष्ठ २५ देखि २०७८ आषाढ द सम्म (पन्द्रह दिन) भरिन्छ। दोस्रो चरण अन्तर्गत सुपरिवेक्षकबाट प्रत्येक स्थानीय तहका सबै वडामा वडास्तरीय सामुदायिक प्रश्नावली मार्फत आधारभूत स्रोत, साधन, क्षमता र पूर्वाधार सम्बन्धी विवरणहरू लिइन्छ।

नमुना (पाइलट) जनगणना २०७६

- १.९ नमुना (पाइलट) जनगणना सातै प्रदेशका छानिएका जिल्लाका ५५ वटा वडाका ६० वटा गणना क्षेत्रमा दुई चरणमा सञ्चालन गरिन्छ। पहिलो चरणमा सुपरिवेक्षकद्वारा घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराममार्फत प्रत्येक घरको गणना तथा घरपरिवारमा पुगी घरपरिवारमा अक्सर बसोवास गरेका परिवारका सदस्य संख्या र परिवारको कृषि सम्बन्धी

विवरणहरू संकलन गरिन्छ । दोस्रो चरणमा गणकहरूद्वारा प्रत्येक घरपरिवारमा पुगी मूळ्य प्रश्नावली मार्फत घरपरिवार तथा व्यक्तिको जनसाधारणको जनसाधारण तथा अन्य विवरणहरू संकलन गरिन्छ । घर तथा घरपरिवार सूचीकरण वि.स. २०७६ साल फाल्गुन ९ देखि फाल्गुन २८ सम्म (बीस दिन) र मूळ्य प्रश्नावली वि.सं. २०७६ साल चैत्र ९ देखि २०७६ चैत्र २३ सम्म (पन्थ दिन) भरिन्छ । दोस्रो चरण अन्तर्गत सुपरिवेक्षकबाट छानियका सबै वडामा वडास्तरीय सामुदायिक प्रश्नावली मार्फत आधारभूत स्रोत, साधन, पहुँच र पूर्वाधार सम्बन्धी विवरणहरू लिइन्छ ।

१.१० नमुना (पाइलट) जनगणना सञ्चालन हुने जिल्ला तथा स्थानीय तहको सूची यस प्रकार रहेकोछ ।

सि.न.	प्रदेश	जिल्ला	स्थानीय तह	छानिएका वडा	गणना क्षेत्र संख्या
१	प्रदेश १	पांचथर	फिदिम नगरपालिका	३,७	२
			याडवरक गाउँपालिका	१	१
			मिक्लाजुड गाउँपालिका	४	१
२	प्रदेश १	मोरड	विराटनगर महानगरपालिका	८	२
			जहदा गाउँपालिका	३	१
			बेलवारी नगरपालिका	९	१
३	प्रदेश २	धनुषा	जनकपुरथाम उपमहानगरपालिका	१५	२
			जनक नन्दनी गाउँपालिका	२	१
			मुखियापट्टी मुसहरमिया गाउँपालिका	६	१
४	प्रदेश २	पर्सा	विरगन्ज महानगरपालिका	१३, १७	२
			धोबीनी गाउँपालिका	३	१
			पोखरिया नगरपालिका	७	१
५	बागमती प्रदेश	काठमाडौं	चन्द्रागिरी न.पा.	२	२
			काठमाडौं महानगरपालिका	२१ / ३२ / ५	४
			कागेश्वरी मनहरा नगरपालिका	१	२
६	गण्डकी प्रदेश	मकवानपुर	हेटौडा उपमहानगरपालिका	४,९	२
			थाहा नगरपालिका	२	१
			इन्द्रसरोवर गाउँपालिका	५	१
७	गण्डकी प्रदेश	बागलुड	ताराखोला गाउँपालिका	३	१
			निसीखोला गाउँपालिका	७	१
			जैमुनी नगरपालिका	२, ७	२
८	गण्डकी प्रदेश	कास्की	पोखरा महानगरपालिका	९, १४	२
			रुपा गाउँपालिका	४	१
			अन्नपूर्ण गाउँपालिका	१	१

सि.न.	प्रदेश	जिल्ला	स्थानीय तह	आनिएका वडा	गणना क्षेत्र संख्या
९	प्रदेश ५	प्युठान	प्युठान नगरपालिका	५,९	२
			मल्लरानी गाउँपालिका	३	१
			माण्डवी गाउँपालिका	५	१
१०	प्रदेश ५	रूपन्देही	बुटवल उपमहानगरपालिका	९,१५	२
			मायादेवी गाउँपालिका	५	१
			सैनामैना नगरपालिका	३	१
११	कण्ठी प्रदेश	जुम्ला	चन्दननाथ नगरपालिका	४,७	२
			सिंजा गाउँपालिका	३	१
			तिला गाउँपालिका	२	१
१२	कण्ठी प्रदेश	सुखेत	बीरेन्द्रनगर नगरपालिका	८,१६	२
			चौकुने गाउँपालिका	४	१
			गुर्माङ्गोट नगरपालिका	१	१
१३	सुदूरपश्चिम प्रदेश	दार्चुला	महाकाली नगरपालिका	२,९	२
			अर्पिहमाल गाउँपालिका	६	१
			लेकम गाउँपालिका	६	१
१४	सुदूरपश्चिम प्रदेश	कैलाली	धनगढी उपमहानगरपालिका	८,१८	२
			मोहन्याल गाउँपालिका	५	१
			गोदावरी नगरपालिका	७	१
			जम्मा	५५	६०

भाग २ - जनगणना सञ्चालनको कानूनी प्रावधान

- २.१ आगामी राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालनका लागि तथ्याङ्क ऐन, २०१५, तथ्याङ्क विकासका लागि राष्ट्रिय रणनीति, २०७५ तथा राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६ का मूल्य कानूनी तथा नीतिगत आधार रहेका छन् ।
- २.२ तथ्याङ्क ऐन, २०१५ र राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६ बमोजिम गणक तथा सुपरिवेक्षकलाई तथ्याङ्क संकलन र सुपरिवेक्षण गर्ने अधिकार प्राप्त भएको छ । यो महान अभियानमा गणक तथा सुपरिवेक्षकको राष्ट्र निर्माणमा सहयोग गर्ने महत्वपूर्ण अवसर र भूमिका रहन्छ । गणक तथा सुपरिवेक्षकहरूको नियूक्ति तथ्याङ्क ऐन २०१५ अन्तर्गतको आदेश बमोजिम गरिनेछ । यसमा गणक तथा सुपरिवेक्षकको काम र कर्तव्य स्पष्ट गरिनुका साथै राम्रो काम गरेवापत पुरस्कार र काममा हेलचेक्याई तथा बदनियतपूर्वक काम गरेमा सजायको समेत व्यवस्था गरिएको छ । गणक तथा सुपरिवेक्षकहरूले कुनै सन्देह विना तोकिएको निश्चित समयभित्र आफ्नो कार्य सम्पन्न गर्दछन भन्ने कुरामा राज्य विश्वस्त छ । जनगणना आदेशका केही महत्वपूर्ण प्रावधानहरू निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

तथ्याङ्क ऐन, २०१५

- २.३ **तथ्याङ्क संकलन र गोपनीयता :** तथ्याङ्क ऐन २०१५ बमोजिम केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागका महानिर्देशकले तथ्याङ्क संकलनका लागि कर्मचारी खटाउने व्यवस्था रहेको छ । तथ्याङ्क संकलन गर्न आउने कर्मचारीलाई तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु सबैको कर्तव्य हुने कुरा उल्लेख भएकोछ । ऐन अनुसार संकलित तथ्याङ्क सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्था तथा अधिकार प्राप्त व्यक्तिको स्वीकृति विना कसैलाई देखाउन नहुने र विभागले तथ्याङ्क वा नतिजा सार्वजनिक गर्दा व्यक्तिगत गोपनियता कायम हुने गरी सामूहीक मात्र प्रकाशन गर्नु पर्ने प्रावधान रहेकोछ । यसले उत्तरदाताका अधिकारलाई सुनिश्चित गरेकोछ, भने गणक तथा सुपरिवेक्षकलाई तथ्याङ्क संकलन गर्न सहज हुनेछ ।
- २.४ **जरिवाना र सजाय :** तथ्याङ्क संकलन गर्ने कार्यमा अवरोध खडा गरेमा, तथ्याङ्क दिनु पर्ने दायीत्व भएको व्यक्ति वा संस्थाले जानीजानी तथ्याङ्क नदिएमा वा दिन इन्कार गरेमा वा जानीजानी भुटा विवरण दिएमा, आफ्नो जिम्मामा रहेको तथ्याङ्क जानीजानी नष्ट वा हानी नोक्सानी गरेमा वा कसैलाई तथ्याङ्क नदिनु भनि प्रचार प्रसार गरेमा कसुरको आधारमा रु.१०० देखि रु. ३०० सम्म जरिवाना वा एक महिना देखि छ महिनासम्म कैद सजाय वा दुबै हुने व्यवस्था गरेको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६

२.५ यस आदेशको दफा १९ बमोजिम गणक तथा सुपरिवेक्षकले विभागले स्वीकृत गरी उपलब्ध गराएको तथ्याङ्क सङ्कलन पुस्तिका बमोजिम निष्पक्ष भई कार्य गर्नु पर्नेछ । गणक तथा सुपरिवेक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्न बमोजिम रहेको छ :-

गणक

- (क) आफूलाई खटाइएको स्थानमा गई राष्ट्रिय जनगणनाको मूल प्रश्नावली अनुसारको विवरण तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने,
- (ख) सङ्कलित घर परिवार सूचीकरण, लगत फाराम तथा मूल प्रश्नावलीको गोपनियता कायम गर्ने र सोको सुरक्षा गर्ने,
- (ग) कार्यक्षेत्रमा कसैको गणना गर्न छुट भएको वा दोहोरो गणना भए नभएको एकिन गर्ने र सूचीकरण लगत फाराम र मुख्य प्रश्नावलीमा तोकिएको समयभित्र विवरण तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने,
- (घ) जनगणना अधिकारीले तोकेका अन्य कार्य गर्ने ।

सुपरिवेक्षक

- (क) आफूलाई खटाइएको स्थानमा गई घरपरिवार सूचीकरण लगत फाराम तथा सामुदायिक प्रश्नावली लगायत अन्य तोकिएका फाराममा निर्दिष्ट विवरण सङ्कलन गर्ने,
- (ख) दैनिक कार्य तालिका बनाई गणकले गरेका कार्यको सुपरिवेक्षण गर्ने तथा तथ्याङ्कको शुद्धता जाँच गर्ने,
- (ग) गणकहरूको तालिम, स्थलगत कार्यविभाजन र गणना क्षेत्र नक्साको प्रयोगमा सहयोग गर्ने,
- (घ) सङ्कलित विवरणको सूचना नियमित रूपमा सम्बन्धित जनगणना कार्यालयमा जानकारी गराउने,
- (ङ) मुख्य गणना प्रयोजनको लागि सङ्कलित सूचीकरण लगत फारामको प्रतिलिपि तयार गरी गणकलाई उपलब्ध गराउने,
- (च) विभागले स्वीकृत गरी उपलब्ध गराएको तथ्याङ्क सङ्कलन पुस्तिका बमोजिम निष्पक्ष भई कार्य गर्ने,
- (छ) जनगणना अधिकारीले तोकेका अन्य कार्य गर्ने ।

राष्ट्रिय जनगणनामा खटिएका गणक तथा सुपरिवेक्षकले पालना गर्नु पर्ने पेशागत आचरण

२.६ राष्ट्रिय जनगणना कार्यमा खटिने कर्मचारी वा गणक वा सुपरिवेक्षकका रूपमा नियुक्त भएका व्यक्तिले निजामती सेवा ऐन, २०४९ र निजामती सेवा नियमावली, २०५० मा उल्लेखित आचरणहरूका अतिरिक्त देहायका पेशागत आचरण पालना गर्नु पर्नेछ :-

- (क) गलत तथ्याङ्क वा विवरण लिन कसैलाई प्रेरित गर्न, गराउन नहुने,
- (ख) उत्तरदाताको व्यक्तिगत विवरण अरू कसैलाई देखाउन वा भरिएका प्रश्नावलीको प्रतिलिपि बनाई कसैलाई उपलब्ध गर्न, गराउन नहुने,
- (ग) तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन, विश्लेषण, भण्डारण र प्रकाशन प्रक्रियालाई दुरूपयोग गर्न, गराउन नहुने,
- (घ) जनगणना कार्यालयको रकम मास्तु खान नहुने,
- (ङ) जनगणना कार्यालयले उपलब्ध गराएको परिचयपत्र अनिवार्यरूपमा लगाउनु पर्ने,
- (च) उत्तरदाता र आम व्यक्तिसँग सम्मानजनक व्यवहार गर्नु पर्ने, एक अर्काप्रति सौहार्दपूर्ण र शिष्टतापूर्वक बोल्ने जस्ता अनुशासनका नियम पालना गर्नु पर्ने,
- (छ) आफ्नो जिम्मेवारी अन्तर्गतको कार्य सम्पन्न गर्न नसक्ने भए सोको जानकारी गराउनुपर्ने,
- (ज) अनधिकृत व्यक्तिलाई काम जिम्मा लगाउन नहुने,
- (झ) राष्ट्रिय जनगणनाको प्रचार प्रसार तथा पैरवी बाहेक गलत मनसाय राखी उत्तरदातालाई प्रभाव पर्ने किसिमले सञ्चारका माध्यम, सभा, सम्मेलन जस्ता कुनै पनि माध्यमबाट प्रचार प्रसार गर्न नहुने,
- (ञ) हरेक उत्तरदातासमक्ष आफै पुग्नुपर्ने तथा कुनै एक स्थानमा उत्तरदातालाई बोलाई वा जम्मा गरी तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य गर्नु वा गराउनु नहुने,
- (ट) राष्ट्रिय जनगणना कार्यमा खटिएको अवधिभर अन्यत्र कुनै जिम्मेवारी लिई कार्य गर्न नहुने,
- (ठ) कार्यालयको सरकारी कागजात, प्रश्नावली, सहयोगी पुस्तका जस्ता कागजात च्यात्न वा नष्ट गर्न नहुने,

- (ङ) बदनियतपूर्वक वा कुनै प्रलोभनमा परी वा जानाजानी भुटो विवरण सङ्कलन गर्न र आफ्नो जिम्मेवारीको काममा हेलचेक्याइँ गर्न नहुने ।

कारबाही र सजाय

- २.७ **नियूक्ति बदर हुने :** यस आदेश बमोजिम राष्ट्रिय जनगणना कार्यका लागि खटाइएका कर्मचारी वा नियुक्त भएका वा खटाइएका व्यक्तिले आचरण विपरीत कार्य गरेमा वा गराएमा जिल्ला जनगणना अधिकारीले कर्मचारीको हकमा राष्ट्रिय जनगणना सम्बन्धी जिम्मेवारीबाट हटाउन र करारमा नियुक्त भएका व्यक्तिको हकमा निजको नियूक्ति बदर गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ ।
- २.८ **रकम दाखिला गर्नु पर्ने :** यसरी हटाइएका वा नियूक्ति बदर भएका व्यक्तिले आफ्नो जिम्मामा रहेको सम्पूर्ण कागजात, सामग्री तथा पेशकी रकम जनगणना कार्यालयमा दाखिला गर्नु पर्नेछ । यसरी कारबाही भएमा जनगणना कार्यालयले सोको जानकारी निज कार्यरत निकाय र सोको माथिल्लो निकायलाई समेत दिनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।
- २.९ **थप सजाय :** राष्ट्रिय जनगणनाको क्रममा कुनै कर्मचारी वा व्यक्तिले तथ्याङ्क सम्बन्धी प्रचलित कानूनको विपरीत हुने गरी कुनै कार्य गरेमा निजलाई कानून बमोजिमको सजाय समेत हुने व्यवस्था गरेको छ ।

सेवा सुविधा

- २.१० **तलब भत्ता:** राष्ट्रिय जनगणना कार्यमा खटिएका गणक तथा सुपरिवेक्षक र काजमा रहेका तथा करारमा लिईएका कर्मचारीले नेपाल सरकारबाट तोकिए बमोजिमको रकम भत्ता तथा अन्य सुविधा पाउने छन् । उक्त सुविधा सम्बन्धित कर्मचारीको बैड खातामा जम्मा हुने व्यवस्था गरिनेछ ।
- २.११ **बीमाको व्यवस्था :** राष्ट्रिय जनगणनाको काममा खटिएका गणक तथा सुपरिवेक्षकहरूको नेपाल सरकारले तोके बमोजिम बीमा गरिनेछ ।

भाग ३ - गणकले गर्नु पर्ने काम र दायित्व

३.१ गणकले प्रत्येक घरदैलोमा गई प्रश्नावलीमा रहेका प्रश्नहरू सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग सोधी जवाफ लेखेर ल्याउने प्रमुख काम र दायित्व रहेको छ । गणकहरूले प्रश्नावलीमा भएका हरेक प्रश्नहरूलाई राम्रोसँग बुझी सम्बन्धित परिवारमूली वा उत्तरदाताहरूलाई राम्ररी बुझाई ठीक ठीक उत्तर लेख्नुपर्दछ । यस दृष्टिकोणले जनगणनालाई गुणस्तरीय बनाउने, पूर्ण गणनाको सुनिश्चितता गर्ने लगायत सफल कार्यान्वयनमा गणकको अहम् भूमिका रहेको छ । गणकले गणना पूर्व तयारी, गणनाको समयमा र गणना पश्चात गर्नु पर्ने काम निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

गणना पूर्व तयारी कार्य

- ३.२ गणकले गर्नुपर्ने गणना पूर्व तयारी कामहरू निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।
- (१) गणक तालिममा सहभागी भई प्रश्नावली, प्रश्नावलीमा सोधिएका प्रश्नको परिभाषा, गणना विधि आदि विषयमा पूर्ण जानकारी प्राप्त गर्नुपर्दछ । स्पष्ट हुन नसकेका कुरा तत्कालै प्रशिक्षकलाई सोधेर स्पष्ट हुनु पर्दछ । तालिम सम्पन्न भए पछि गणना कार्यको लागि जानु भन्दा अगाडी सम्पूर्ण गणना सामग्री बुझनुपर्दछ ।
  - (२) गणना निर्देशिका र गणक तथा सुपरिवेक्षकको काम, कर्तव्य र दायित्वको बारेमा अध्ययन गरी पूर्णरूपमा जानकारी लिनु पर्दछ ।
  - (३) जनगणना कार्यालयबाट सुपरिवेक्षकले संकलन गरेको घर तथा घरपरिवार सूची फाराम बुझ्ने र सुपरिवेक्षकबाट सबै घर तथा घरपरिवारको बारेमा जानकारी लिनु पर्दछ । उक्त सूचीकरण फाराममा प्रत्येक घरमा घर क्रमसंख्या र परिवार क्रमसंख्या लगायतका विवरण भरिएको छ, छैन एकिन गर्नु पर्दछ ।
  - (४) सुपरिवेक्षक तथा स्थानीय व्यक्तिको सहयोगले आफूलाई तोकिएको गणना क्षेत्र (Enumeration Area) को सीमानालाई राम्ररी पहिचान गर्नुपर्दछ । उक्त गणना क्षेत्रभित्र कुन वडा, वडाको कति भाग पर्दछ, कुन कुन बस्ती/टोल छन्, त्यस ठाउँमा जाने वाटोघाटो कहाँ कस्तो छ, एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुग्न कति समय लाग्छ, जनघनत्व कहाँ बाक्त्रो छ, कहाँ पातलो छ आदि कुराको मोटामोटी जानकारी लिनुपर्दछ ।

- (५) आफ्नो क्षेत्रमा गणना कहाँवाट शुरू गर्ने कहाँ टुङ्याउने हो पहिला नै एकिन गर्नुपर्दछ, अन्यथा अल्मलिन सकिन्छ। जनगणनाको लागि गणकहरूलाई आफ्नो गणना क्षेत्र (Enumeration Area) को नक्सा पनि उपलब्ध गराईएको हुन्छ।

गणनाको समयमा गर्नुपर्ने कार्य

३.३ गणकले गणनाको समयमा गर्नु पर्ने कामहरू

- (१) गणना क्षेत्रमा रहेका घर तथा घरपरिवारमा कोही पनि नछुटोस् भनेर गणना क्षेत्र नक्साको उत्तर पूर्वी कुना (North East Corner) बाट गणना कार्य शुरू गरी कुनै पनि घरपरिवार नछुटाईकन गणना गर्नुपर्दछ।
- (२) गणकले प्रश्नावलीको विवरणहरू परिवारमूली वा परिवारको बारेमा राम्ररी उत्तर दिनसक्ने जिम्मेवार सदस्यसँग सोध्नुपर्दछ। कतिपय विवरण जस्तै महिलाको जायजन्म सम्बन्धी प्रश्न भरसक सम्बन्धित महिलासँगै सोधन सकेमा सही उत्तर आउनसक्दछ।
- (३) सोधिएका प्रश्नहरू जे जस्तो रूपमा छन् त्यही रूपमा सोध्नुपर्दछ। उत्तरदाताले प्रश्नको आशय नवुभेद बुझाई प्रश्न सोध्ने र उत्तर लेख्दा उत्तरदाताले दिएको जवाफ स्पष्ट लेख्नुपर्दछ।
- (४) प्रश्नहरू एक आपसमा सम्बन्धित हुन्छन्। त्यसैले एक प्रश्नको जवाफ र अर्को प्रश्नको जवाफमा सामाजिकस्यता (Consistency) कायम भएको हुनुपर्दछ। सामाजिकस्य नभए पुनः पूरक प्रश्न गरी जवाफमा सामाजिकस्यता कायम गर्ने कोशिस गर्नुपर्दछ।
- (५) संकलन गरिएका सम्पूर्ण फाराम/प्रश्नावली सुपरिवेक्षकलाई जाँच गर्न दिई सुरक्षित राख्नुपर्दछ। गणना क्षेत्रमा खटिएका सुपरिवेक्षक वा सम्बन्धित अधिकृतबाहेक अन्य असम्बन्धित व्यक्तिहरूको उपस्थितमा विवरण लिन र संकलित विवरणहरू समेत देखाउनु हुँदैन।
- (६) सुपरिवेक्षकले घरपरिवारको सूचीकरण (Listing) को समयमा कुनै परिवारको सूचीकरण गर्न छुटाएको भए गणकले उक्त सूचीकरण फारामको अन्तिम घरपछि क्रमशः थप गर्दै घर नं. समेत लेखी लगत विवरणहरू लिनुपर्दछ। यदि सुपरिवेक्षकले घरभित्रको कुनै परिवार मात्र छुटाएको भए सोहीअनुसार गणकले सूचीकरण फारामको अन्तिम घरपछि क्रमशः जुन घरको परिवार छुट भएको हो सोही घरको घर नं. तथा छुट परिवार नं. लेखी विवरणहरू भर्नुपर्दछ।

गणना पश्चातका कार्य

३.४ गणकले गणना पश्चात गर्नु पर्ने कामहरू

- (१) गणना कार्य २०७८ साल जेठ २५ गते शुरू गरी आषाढ द गते सम्पन्न गरिने कार्यक्रम रहेको छ। गणना अवधि ठीक १५ दिनको हुने र जनगणनाको नतिजा आषाढ द गतेको हुनेछ। गणकले गणनाको अन्तिम दिन आषाढ द गते आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र गणना गर्न बाँकी रहेका परिवार र बसोबास गर्ने ठाउँ, ठेगाना निश्चित नभएका सडक बालबालिका, घुमन्ते/फिरन्ते, साधु, जोगी, मारने वा त्यस्तै प्रकारका व्यक्तिहरूको गणना जो जहाँ भेटिन्छन् सोहीस्थानबाट गर्नुपर्दछ। यसका लागि छुटौटै फारामको व्यवस्था गरिएको छ।
- (२) गणकले आफू खटिएको गणना क्षेत्रमा गणना अवधिमा जन्म, मृत्यु, विवाह र बसाई सराईका कारणले थपथट भएको छ भने गणनाको अन्तिम दिन अद्यावधिक गर्नुपर्दछ।
- (३) गणना कार्य समाप्त गरेपछि सुपरिवेक्षक र गणक स्वयम्भूत भरिएका फारामहरू सहीरूपमा भरेको सुनिश्चितताको लागि रूजु गर्नुपर्दछ। कसैको गणना गर्न छुट भएको छ वा छैन, दोहोरो गणना भएको छ वा छैन हेरी सच्याउनु पर्ने भए तुरुन्त सच्याउनु पर्दछ। त्यसैगरी कुनै विवरण भर्न छुट भएको छ भने तुरुन्त सम्बन्धित परिवारमूलीलाई सोधी लेख्नु पर्दछ।
- (४) शुद्धता रूजु गरी सुपरिवेक्षकलाई बुझाउनु अघि आवरण पृष्ठ (बुक कभर पेज) मा दिइएका विवरणहरू जस्तै: गणना गरिएको क्षेत्र, जम्मा लगत संख्या, जम्मा घर तथा घरपरिवार संख्या र गणना गरिएको जम्मा जनसंख्या (पुरुष-महिला) छुट्याई लेख्नुपर्दछ। त्यस्तै गणना शुरू गरेको मिति र गणना सकिएको मिति पनि उल्लेख गर्नुपर्दछ। गणकले कन्ट्रोल फाराम भरी यसको साथमा भरिएका तथा नभरिएका बाँकी प्रश्नावलीहरू समेत बुझाउनुपर्दछ।

गणना गर्दा गणकहरूले साथमा लैजानुपर्ने सामग्रीहरू

३.५ गणना गर्न जाँदा गणकले कुनै प्रश्नावली तथा अन्य गणना सामग्रीहरू गोप्यताको कारणले कतै कसैको जिम्मामा छोड्नु हुँदैन। निम्न आवश्यक सामानहरू सँधै आफ्नो साथमा लिएर गणना कार्यमा लाग्नुपर्दछ।

- (१) गणना क्षेत्रको नक्सा।

- (२) प्रश्नावली, गणना निर्देशिका, प्रचार प्रसार सामग्रीहरू ।
- (३) आफूलाई तोकिएको क्षेत्रको घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामहरू ।
- (४) अन्य गणना सामग्री जस्तै: गणक भोला, जनगणना क्याप, टिस्ट, छाता, निलो डटपेन, लेख्ने प्याड, गणक परिचयपत्र घामपानीबाट जनगणनाका सामग्रीहरू बचाउन आवश्यक सामग्रीहरू (प्लास्टिकका थैलाहरू, डोरीहरू) साथमा हुनु आवश्यक छ ।

गणक तथा सुपरीवेक्षकले अन्तरवार्ता सञ्चालन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने व्यवहारिक पक्षहरू

३.६. विवरण संकलन गर्दा प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ताको आधारमा संकलन गरिन्छ । गणकले प्रश्न गरेको आधारमा परिवारमूली वा उत्तरदाताले जवाफ दिने गर्दछन् । त्यसैले तथ्याङ्ग संकलन गर्न जाँदा गणकहरूले राष्ट्रिय जनगणना २०७८ सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश २०७६ मा उल्लेख भए अनुसारको आचरण पूर्णरूपमा पालना गर्नु पर्दछ । आफ्नो स्वभाव, भेषभूषा, आनीबानी साथै अरू व्यक्तिसँग गर्ने व्यवहारमा ध्यान दिनु आवश्यक छ । साधारणतया गणकहरूले जनगणनाका विवरणहरू संकलन गर्न जाँदा निम्न व्यवहारिक कुरामा ध्यान दिनुपर्दछ ।

गणक तथा सुपरीवेक्षकले अन्तरवार्ता गर्दको व्यवहार तथा व्यक्तित्वले उत्तरदाताबाट सही विवरण लिन सकारात्मक प्रभाव पार्दछ ।

(क) आफ्नो परिचय र उद्देश्य

घरपरिवारमा पुगेपछि उचित प्रकारको अभिवादन (नमस्कार आदि) गर्नुपर्दछ । आफ्नो परिचय दिई सरल र छोटो रूपमा जनगणनाको उद्देश्य भन्नुपर्दछ । यथासम्भव परिवारको मूली (मुख्य व्यक्ति) वा उत्तर दिनसक्ते परिवारका अन्य सदस्यसँग जनगणनाका लगत विवरणहरू भर्न केही समय दिनुहोस् भनी अन्तर्वार्ता शुरू गर्नुपर्दछ ।

(ख) नम्रता र धैर्यता

विभिन्न परिवारमा विभिन्न स्वभावका मानिसहरू भेटिन सक्छन् । जुनसुकै अवस्थामा पनि गणकले गणना गर्नुपर्ने घरपरिवारका व्यक्तिहरूसँग आत्मीय, नम्र तथा हँसिलो व्यवहार गर्नुपर्दछ । उत्तरदाता शान्त र सामान्य स्थितिमा रहेको अवस्थामा संयमपूर्वक अन्तर्वार्ता सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

(ग) व्यक्तित्व तथा सरसफाई

गणकहरू कुनै परिवारमा गणना गर्न जाँदा योग्य गणकको रूपमा प्रस्तुत हुनुपर्दछ। यसको लागि गणकले आफ्नो व्यक्तित्व तथा सरसफाईमा समेत ध्यान दिनुपर्दछ।

(घ) प्रश्न गर्ने तरिका तथा निष्पक्षता

कुनै प्रश्न सोध्दा उत्तरदाताले प्रश्न बुझेको छ, छैन र प्रश्न बुझी उत्तर दिएको छ, छैन विचार गर्नुपर्दछ। प्रश्नअनुसार उत्तर प्राप्त नभएको लागेमा प्रश्नको मनसायअनुसार पूरक प्रश्न गरी प्रश्न बुझाई सही र तथ्य उत्तर लेख्नुपर्दछ। कुनै प्रश्नको उत्तर गणकले आफै अनुमान गरी वा स्वविवेकमा लेख्न हुँदैन।

प्रश्न सोध्दा पूर्वानुमान तथा अलमल हुने किसिमले र आफैले अडकल गरी प्रश्न (Leading Question) गर्नु हुँदैन। जस्तै: “के तपाईं परिवारमूली हुनुहुन्छ ?” को सट्टा “परिवारमूली को हुनुहुन्छ ?” भनी सोध्नुपर्दछ।

(ङ) कुरा नकाटने

उत्तरदाताले उत्तर दिंदा अति नै आवश्यक भएमा बाहेक बीचमा कुरा काटनु हुँदैन।

(च) सिलसिलाबद्ध प्रश्न गर्ने

परिवारको वा व्यक्तिगत विवरण लिंदा, प्रश्नावलीमा लेखिएअनुसार प्रश्नहरू सिलसिलाबद्ध रूपमा सोधी सोहीअनुसार उत्तर पनि नछुटाइकन अनिवार्य लेख्नुपर्दछ। पछि उत्तर भरौला वा लेखौला भनेर पनि ढाडनु हुँदैन। साथै परिवारमूलीले जवाफ नदिदै आफ्नो विचारले प्रश्नको जवाफ पनि लेख्नु हुँदैन।

(छ) प्रश्नावलीअनुसार नै प्रश्न गर्ने

गणकले परिवारमूली वा उत्तरदातासँग प्रश्न गर्दा प्रश्नावलीमा जे लेखिएको छ, सोही अक्षरशः पढेर प्रश्न गर्नुपर्दछ। तर प्रश्नावलीमा सम्बोधन गर्ने शब्द “तपाईंको”, “यहाँको”, “वहाँको” आदि नभए तापनि यी शब्दहरू थपेर प्रश्न गर्दा अभ प्रभावकारी हुनजान्छ। उदाहरणको लागि :- “तपाईंको नाम के हो ?” “रामको धर्म कुन हो?”, “श्यामको मातृभाषा कुन हो ?” आदि।

(ज) असामान्य/विशेष अवस्थामा विवरण संकलन

कुनै घरपरिवार विशेष सामाजिक तथा सांस्कृतिक जमघट जस्तैः विवाह, ब्रतबन्ध, पूजापाठ आदि तथा असामान्य परिस्थिति जस्तैः मृत्यु, दुर्घटना, दैवीप्रकोप जस्ता अवस्थामा रहेको भए समय मिलाएर मात्र गणना गर्न जानुपर्दछ ।

(भ) कार्य समाप्त भएपछि धन्यवाद दिने

सबै प्रश्नहरू सोधी उत्तर प्राप्त भएपछि तत्काल नै फाराम रुजु गर्नुपर्दछ । कुनै विवरणहरू भर्न छुट भएको भए तत्कालै सोधी विवरणहरू लेख्नुपर्दछ । अन्तर्वार्ता सकेपछि उत्तरदातालाई सहयोग गरेवापत धन्यवाद दिनुपर्दछ ।

गणकहरूले प्रयोग गर्ने गणना क्षेत्र नक्सा प्रयोग सम्बन्धमा

३.७ गणनाको समयमा एक जना गणकले पन्थ दिनको अवधिभित्र आफूलाई तोकिएको क्षेत्रभित्रका घरपरिवारहरूको गणना कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी गणना गर्दा कोही नछूटन् कोही नदोहोरिङ्गन् भन्ने कुरालाई विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने भएकोले गाउँ वा नगरपालिका अनुसार तयार भएको गणना क्षेत्र नक्सामा गणकको कार्यभारको समेत विचार गरी गणना क्षेत्रको सीमाना देखाई गणना क्षेत्र (Enumeration Area) नक्सा तयार पारिएको हुन्छ । सोही नक्सा गणकले गणनाको समयमा प्रयोग गर्नुपर्दछ । नक्सा अध्ययन सम्बन्धी विस्तृत विवरण भाग १३ मा दिइएको छ ।

गणकहरूको सुपरिवेक्षकसँगको सम्बन्ध तथा सम्पर्क

३.८ गणक र जिल्ला वा स्थानीय जनगणना कार्यालय बीचको सम्पर्क व्यक्ति सुपरिवेक्षक भएकोले गणक निरन्तर सुपरिवेक्षकसँग सम्पर्कमा रहनु पर्दछ ।

१. गणकले आइपरेका समस्या जस्तै गणना क्षेत्र पहिचान, प्रश्नावलीको विवरण भर्न अवरोध आदि उत्पन्न भएमा तत्कालै सुपरिवेक्षकलाई जानकारी गराई समाधानको लागि निजको निर्देशन बमोजिम आवश्यक पहल गर्नुपर्दछ ।
२. शुरूमा गणकले भरेका प्रश्नावलीहरू सुपरिवेक्षकले रुजु गर्नु पर्दछ । गणनाको शुरूका दिनहरूमा यस्तो रुजु तिव्र रूपमा गर्नुपर्दछ र गणकसँग छलफल गरी कार्यस्थलमै नमिलेका कुराहरू मिलाउनुपर्दछ । फारामको जाँच गर्नु सुपरिवेक्षकको कर्तव्य र दायित्व हो भने भरिएको फाराम जाँचका लागि सुपरिवेक्षकलाई देखाउनु गणकको कर्तव्य र दायित्व हो ।

३. सुपरिवेक्षकले गणकको कार्य प्रगति समय समयमा लिने भएकोले गणकहरूले आफू सँधै त्यसबारेमा तयार रहनुपर्दछ र त्यसको लागि आफ्नो काम दुरुस्त (Up-to-date) राख्नुपर्छ ।
४. सुपरिवेक्षकले नियमितरूपमा आफूले र गणकले गरेको कामको प्रगति स्थानीय जनगणना कार्यालय तथा जिल्ला जनगणना कार्यालयलाई उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

गणक र उत्तरदाता वीचको सम्बाद नमुना

३.९ गणना गर्न जाँदा गणकले सर्वप्रथम गणना गर्न गएको घरपरिवारको परिवारमूली वा परिवारका उपयुक्त सदस्यलाई आफ्नो परिचय दिनुपर्दछ । परिवारमूलीले तपाईं आउनुको उद्देश्य, जनगणनाको उद्देश्य र महत्व, त्यसबाट त्यस परिवारले प्राप्त गर्नसक्ने फाइदाहरू आदिवारे प्रश्नहरू गर्न सक्छन् । त्यस्तै अन्य प्रश्नहरू सोधन सक्छन्, प्रश्नहरूको उत्तर छोटो र सरल भाषामा दिन सक्नुपर्दछ । केही सम्भावित प्रश्न र तिनको उत्तरका केही उदाहरणहरू तल दिइएका छन् :-

उत्तरदाता - तपाईं को हुनुहुन्छ ? के कामले आउनुभएको हो ? (परिवारमूली वा अन्य कोही परिवारका सदस्यले परिचय नमागे पनि गणकले जहिले पनि सर्वप्रथम आफ्नो परिचय आफैले दिनुपर्छ)

गणक - नमस्कार ! म राष्ट्रिय नमुना(पाइलट)जनगणना २०७६ को लागि नेपाल सरकार, केन्द्रीय तथाङ्ग विभागबाट खिटेको/खिटेकी गणक हुँ । मेरो नाम ..... हो । म नमूना (पाइलट) जनगणना २०७६ मा सोधिने विभिन्न प्रश्नहरू जस्तै नाम, उमेर, जातजाति, भाषा, शिक्षा, प्रजनन, रोजगारी, अपाङ्गता जस्ता विवरण संकलन गर्न आएको/आएकी हुँ ।

उत्तरदाता - जनगणना किन गरिन्छ ?

गणक - नेपालको कुन कुन क्षेत्र तथा भूभागमा के कति मानिस बसोबास गर्छन, तिनीहरूमध्ये महिला, पुरुष, बालबालिका, काम गर्ने उमेर समूह र बृद्ध-बृद्धाको संख्या कति छ, मानिसहरू के कस्ता पेशा व्यवसाय गर्छन, विभिन्न स्थानमा कुन कुन जातजाति, भाषाभाषी र धर्मावलम्बीहरू के कति संख्यामा छारिएर रहेका छन, तिनीहरूको शिक्षा र साक्षरताको अवस्था कस्तो छ, कति मानिस शारीरिक वा मानसिकरूपमा अपाङ्ग छन, जस्ता थुप्रै जनसांख्यिक, सामाजिक तथा आर्थिक गतिविधि सम्बन्धी विवरणहरू जनगणनाबाट प्राप्त हुन्छ ।

जनगणनाले बाटोधाटो, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता विकास कार्य साथै वृद्धभत्ता, अपाङ्ग भत्ता, विधवा तथा असहाय भत्ता जस्ता विशेष सामाजिक सेवा र सुरक्षाको लागि चाहिने आधारभूत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउँछ । जनगणनाबाट प्राप्त तथ्याङ्कके आधारमा विगत दश वर्षमा नेपालले विकासका विभिन्न क्षेत्रमा हासिल गरेको प्रगतिको स्थिति समेत आँकलन गर्न सकिन्छ । यसका अतिरिक्त भविष्यमा देश विकासको लागि संचालन गरिने लैगिकमैत्री तथा समावेशी विकासको लागि आवश्यक पर्ने वडा तहसम्मको आधारभूत तथ्याङ्क समेत जनगणनाबाटै उपलब्ध हुन्छ । यी तथ्याङ्क विभिन्न किसिमका नीति निर्माता, योजनाकार, प्रयोगकर्ता तथा अध्ययन अनुसन्धानकर्ताका लागि पनि अत्यन्तै उपयोगी हुन्छ । यस्तो महत्वपूर्ण कार्यको लागि यहाँहरूले आफ्नो तथा परिवारका सदस्यहरूको विवरण दिई सहयोग गर्न सक्नुहुन्छ ।

उत्तरदाता - नमुना (पाइलट) जनगणना किन गरिन्छ ?

गणक - वि.सं. २०७८ सालमा हुने जनगणनाको तयारीको लागि आवश्यक व्यवस्थापकीय तथा प्राविधिक पक्षहरूको परिक्षण गर्न नमुना (पाइलट) जनगणना गरिन्छ ।

उत्तरदाता - जनगणनामा हामीले कसरी के सहयोग गर्ने ?

गणक - तपाईंले जनगणनामा सोधिएका प्रश्नहरूको ठीक/ठीक जवाफ दिई गणना कार्यमा सहयोग गर्न सक्नुहुन्छ र अरुलाई पनि यस बारेमा सही विवरण दिन अभिप्रेरित गरी सहयोग गर्न सक्नुहुन्छ ।

उत्तरदाता - के तपाईंहरू प्रत्येक घरदैलोमा गएर जनगणना गर्नुहुन्छ ?

गणक - हो, म जस्ता ६० जना गणकहरू नेपालभरका छानिएका १४ जिल्लाका ५५ वटा वडाका ६० वटा गणना क्षेत्रमा बसोवास गरेका प्रत्येक घरदैलोमा गएर तथ्याङ्क संकलन गरिरहेका छन् ।

उत्तरदाता - जनगणनामा व्यक्तिको गणना कसरी गरिन्छ ?

गणक - जनगणनामा कोही नछुट्ने र कोही नदोहोरिने गरी तथ्याङ्क संकलन गर्नुपर्ने नियम भएकोले परिवारलाई गणनाको एकाइ मानी जो व्यक्ति जुन परिवारमा अक्सर बसोवास गर्छ, उक्त व्यक्तिको गणना सोही परिवारबाट गरिन्छ । सामान्यतया, गणना प्रयोजनको लागि परिवार भन्नाले एउटै आर्थिक व्यवस्थापनमा चलेको, एउटै छानामुनी बसोवास गरी साभा भान्सामा खाना

खाने व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूललाई बुझिन्छ । परिवारमा एकजना मात्र वा धेरै व्यक्तिहरू हुनसक्छन् । परिवारमा रहेका व्यक्तिहरू आपसमा नाता पर्ने वा नाता नपर्ने दुवैथरीका हुनसक्छन् । त्यस्ता व्यक्तिहरू एकै परिवारमा अक्सर बसोबास गरिरहेका भए, नाता पर्ने वा नपर्ने दुवैथरीको गणना उक्त परिवारबाटै गरिन्छ ।

लामो समयसम्म अनुपस्थित परिवारका सदस्यहरू अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्ति नभएकोले जनगणना प्रयोजनको लागि तिनीहरूको विवरण यहाँबाट भर्नुपर्दैन । तर, तीर्थयात्रा, औषधोपचार आदि कामले छोटो अवधिको लागि अनुपस्थित सदस्यहरूको भने त्यही परिवारबाट विवरण भर्नुपर्दछ ।

भाग ४ - जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषा

जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषाको बारेमा गणकहरूलाई रास्तो ज्ञान हुन आवश्यक हुन्छ । गणकहरूले जनगणनालाई गुणस्तरीय बनाउन विशेष रूपमा परिभाषा र अवधारणाको बारे स्पष्ट भई विवरण संकलन कार्यमा जानु हुनेछ भन्ने कुरामा हामी विश्वस्त रहेका छौं । जनगणनामा प्रयोग हुने शब्दहरूको अवधारणा र परिभाषाहरूको बारेमा यहाँ वर्णन गरिएको छ ।

गणना क्षेत्र

- ४.१ राष्ट्रिय जनगणनामा कार्यबोझलाई ख्याल गर्दै गणना प्रयोजनको उद्देश्यले कुनै गाउँपालिका/नगरपालिकाको वडा वा वडालाई दुई वा सोभन्दा बढी खण्डमा विभाजन गरी एउटा गणकले गणना अवधिभर गणना सम्पन्न गर्न सक्नेगरी छुट्याइएको क्षेत्रलाई गणना क्षेत्र भनिन्छ । गणना क्षेत्र छुट्याउनका लागि निश्चित भौगोलिक सिमाना देखाई सो क्षेत्र भित्र पर्ने महत्वपूर्ण वस्तु र फीचरहरू देखिने गरी गणना क्षेत्रको विशिष्ट नक्सा तयार गरिएको छ ।
- ४.२ भौगोलिक क्षेत्रको र वसोवासको विशेषता अनुसार (जस्तै, हिमाल, पहाड, तराई, शहरी र ग्रामीण क्षेत्र आदी) समान प्रकारका क्षेत्रहरूमा यस्ता गणना क्षेत्रहरू समान घरपरिवार संख्या हुने गरी बनाईएको हुन्छ । ठुला वडाहरूलाई विभाजन गरी धेरै गणना क्षेत्र वा सिंगो वडाको गणना क्षेत्र बनाइन्छ । राष्ट्रिय जनगणनाको लागि गणना क्षेत्र नक्शा पहिलो सर्तको रूपमा लिईन्छ । केही गणना क्षेत्रमा अनुमानित घरपरिवार संख्याभन्दा केही बढी वा कम पनि हुन सक्छ । यस्तो अवस्थालाई गणक तथा सुपरिवेक्षकले महत्वका साथ हेर्नु पर्दछ ।
- ४.३ घर भन्नाले सामान्यतया चारैतिर गारो/टाटी लगाई छानो हालेर बसोबास वा अन्य प्रयोगका लागि बनाईएको एक वा एक भन्दा बढी कोठा वा तला भएको संरचनालाई बुझाउँछ । घर विभिन्न आकार, प्रकार वा किसिमका हुनसक्दछन् । सबै घरमा चारैतर्फ गारो/टाटी नहुनसक्छ । कुनै घर दुईतिर अरू घरको आडमा वा पहराको आड लिएर पनि बनाईएका हुन्छन् । कुनै अवस्थामा बीचमा गारोले बारेर पनि दुई घर बनाईएको हुन्छ । घरपरिवार सूचीकरण फाराम मार्फत घरको विवरण संकलन गरिन्छ जसअनुसार घरको प्रयोग हेरी यसलाई ११ प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ : १. आवासीय २. व्यापार ३. संस्थागत/कार्यालय ४. शैक्षिक ५. स्वास्थ्यजन्य ६. उद्योग र कलकारखाना ७. बैंक तथा वित्तीय संस्था ८. होटल तथा लज ९. गोठ/धनसार/मतान १०. अन्य प्रयोग ११. खाली घर

४.४ गणनाको प्रयोजनका लागि यी सबै किसिमका संरचना - भुप्रो, घर, भवन, महल, फ्ल्याट समेतलाई घर भन्ने बुझाउँछ । यो जनगणनामा सम्पूर्ण घरहरूको विवरण संकलन गरिन्छ चाहे त्यो घरमा परिवार बसोबास गरेका होस् या अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गरिएको होस् ।

जनगणना घर

४.५ जनगणना घर भन्नाले कुनै घरमा कम्तीमा एउटा परिवार बसोबास गरेको घर भन्ने बुझ्नु पर्दछ । माथि ४.२ मा उल्लिखित सि.न. १ आवासीय घर बाहेक अन्य प्रयोगका घरमा कुनै घरपरिवार अक्सर बसोबास गरेका भए त्यस्ता घरलाई समेत जनगणना घरको रूपमा राखिएको छ । उदाहरणको लागि आवासीय प्रयोजनका बाहेक अन्य प्रयोजनमा रहेका व्यापारिक भवनमा कुनै परिवार बासोबास गरेको भए त्यस घर वा भवनलाई जनगणना घर भान्नु पर्दछ भने उक्त भवन वा घरको मुख्य प्रयोजन व्यापारिक भवन हुन्छ ।

४.६ जनगणना घर एक छुट्टै पहिचान भएको फ्लाट वा अपार्टमेण्ट पनि हुन सक्छ जसमा घरमा आवतजावत गर्नका लागि छुट्टै मूलढोका र सिढी हुन्छ । अपार्टमेण्टमा फरक फरक फ्ल्याट विक्री गरी छुट्टा छुट्टै परिवारको उपभोगमा रहेको भए त्यसलाई अलग अलग जनगणना घर भान्नु पर्दछ ।

घरपरिवार

४.७ जनगणनामा प्रत्येक घरपरिवारका सदस्यहरूको विवरण लिनुपर्ने र सोको लागि कुन व्यक्ति कुन घरपरिवारमा बस्दछ भन्ने छुट्याउन अत्यावश्यक हुन आउँछ । घरपरिवार भन्नाले सामान्यतया व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूह हो जो एउटै आम्दानी खर्चले घर व्यवहार चलाई एकै भान्सामा खानपीन गरी बसेका हुन्छन् । जनगणनाको सन्दर्भमा परिवार निम्न कुराहरू बुझ्नुपर्दछ :

१. घरपरिवारमा एक व्यक्ति मात्र वा धेरै व्यक्तिहरू, नाता पर्ने वा नाता नपर्ने हुन सक्दछन् ।
२. घरपरिवार र घरपरिवारका सदस्य छुट्याउन आम्दानी-खर्च र भान्साको अवधारणा प्रमुख रहेको छ । कानूनी तवरले भिन्न भइनसकेको भए तापनि भिन्दै वा छुट्टै बसी वा भिन्दै भान्सामा खानपीन गरी आएका व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूललाई जनगणनाको प्रयोजनका लागि बेगै वा छुट्टै घरपरिवार मानी लेख्नुपर्दछ ।
३. गणना समयमा घरपरिवारहरू जहाँ अक्सर बसोबास गरेका छन्, त्यहींबाट विवरण लिनुपर्दछ । घरपरिवारका कुनै व्यक्ति वा व्यक्तिहरू गणना समयमा मूल घरपरिवारमा छैनन् र जुनसुकै कारणले भए पनि सामान्यतया अन्यत्र बसोबास गरेका छन् र भिन्दै भान्सामा खानपान गर्दछन् भने, “मूल” घरपरिवारबाट नलेखी हाल बसोबास गरिरहेकै ठाउँमा छुट्टै घरपरिवार मानी गणना गर्नुपर्दछ ।

४. कसैको घरपरिवारका मुख्य व्यक्ति वा छोराछोरी वा घरपरिवारका अरू कुनै व्यक्ति गणनाको समयमा विभिन्न कारणले सामान्यतया अन्यत्र कतै स्वदेश वा विदेशमा बसेका हुनसक्छन् वा छोरा/छोरी अध्ययन वा तालिमको लागि अन्यत्र बसेका हुनसक्छन् । सामान्यतया बेग्लै बसेको अवस्थामा जहाँ बसेका छन् त्यहींबाट गणना गर्नुपर्छ ।
५. घरायसी कामको लागि वा औषधोपचार, व्यापार, तीर्थयात्रा वा अन्य काममा केही दिनको लागि अन्यत्र गएका साधारणतया यसै घरपरिवारमा बस्ने सदस्य भए गणनाको समयमा अनुपस्थित भए पनि यसै घरपरिवारबाट गणना गर्नुपर्दछ । जनगणनामा कोही नछटून् र कोही नदोहोरिउन् भन्ने उद्देश्यले अन्यत्र बसेका घरपरिवारका सदस्यको विस्तृत विवरण उनीहरू जहाँ बसेका छन् त्यहींबाट टिपाउनुपर्दछ ।
६. घरपरिवार (Household) र परिवार (Family) लाई फरक अर्थमा बुझ्नु पर्दछ । घरपरिवार एक वा सोभन्दा बढी परिवारको समूह हुन सक्छ । जस्तै दाजुको एक परिवार र भाईको एक परिवार संयुक्तरूपमा बसोबास गरी एक घरपरिवार बन्न सक्छ । त्यसैले जनगणना प्रयोजनको लागि परिवार भन्दा पनि घरपरिवारको अर्थमा बुझ्न आवश्यक छ ।

व्यक्ति

- ४.८ व्यक्ति भन्नाले जनगणनाको समयमा देशको सिमानाभित्र अक्सर बसोबास गर्ने मानिस सम्झनुपर्दछ । जनगणनामा जुनसुकै उमेरका स्वदेशी वा विदेशी, महिला वा पुरुष, साङ्ग वा अपाङ्ग मानिसहरू व्यक्तिको रूपमा समावेश गरिन्छ ।

परिवारमूली

- ४.९ परिवारमूली भन्नाले घरपरिवारमा परिआएका दैनिक कामकाज, खर्च र व्यवहार चलाउन व्यवस्था मिलाउने मुख्य व्यक्ति भन्ने बुझिन्छ । परिवारको मूली, परिवारमा असक्सर बसोबास गर्ने महिला वा पुरुष हुन सक्छन् । तर १० वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकालाई परिवारमूलीको रूपमा लिनु हुँदैन ।
- ४.१० कतिपय समुदायमा परिवारका सबैभन्दा जेठ सदस्यलाई परिवारको मूली लेखाउने गरेको पाइन्छ । यो चलनअनुसार धेरैजसो उत्तरदाताले परिवारका बुढा-पाकालाई नै मूली लेखाउने गरेको हुन्छ । यस्तो प्रचलनलाई ध्यानमा राखी माथि परिभाषा गरिएअनुसार जनगणना प्रयोजनको लागि घर व्यवहारमा परिआएको दैनिक कामकाज, खर्च र व्यवहार चलाउने मुख्य व्यक्ति नै परिवारमूली हुन्छन भन्ने कुरामा विश्वस्त पार्नुपर्दछ ।

अक्सर बसोवास

- ४.११ जनगणनामा कुनै पनि व्यक्ति नछूटून् र कुनै पनि व्यक्ति नदोहोरिउन् भन्ने उद्देश्यले व्यक्तिहरूको गणना कहाँबाट गर्ने/गराउने भन्ने कुरा सुपरिवेक्षकले राम्रोसँग बुझ्नु आवश्यक हुन्छ । नेपालको जनगणनामा व्यक्तिहरूको गणना अक्सर (प्रायः) बसोवास गर्ने ठाउँबाट गरिन्छ । अर्थात कुनै व्यक्ति प्रायः (अक्सर) कहाँ बस्छ त्यही ठाउँबाट निजको गणना गर्नुपर्छ । प्रायः बसोवास गरेको ठाउँ निजको आफ्नै स्थायी घर भएको ठेगाना पनि हुनसक्छ भने अस्थायीरूपमा भाडामा बसेको ठाउँ वा कार्यालयले दिएको क्वार्टर पनि हुनसक्छ । यदि व्यक्ति दुई वा सोभन्दा बढी ठाउँमा बसोवास गर्ने गरेको छ भने सबैभन्दा बढी समय कहाँ बस्छ त्यही ठाउँबाट गणना गर्नुपर्छ ।
- ४.१२ व्यक्ति अक्सर कहाँ बसेको भनेर छुट्याउन सकिएन भने विगत १ वर्षको अवधिमा ६ महिना वा सोभन्दा बढी समय जहाँ बसोवास गरेको छ वा आगामी दिनमा बस्ने मनसाय राखेको छ सोही ठाउँबाट व्यक्तिको गणना गर्नु पर्दछ ।
- ४.१३ छोटो अवधिको लागि धुम्न गएका, धार्मिक यात्रा (तिर्थ) गएका, विरामी भई अस्पतालमा बसेका, छोटो अवधिको लागि कार्यालय तथा व्यापारको काममा स्वदेश तथा विदेश आउने जाने गरेका आदि व्यक्ति तथा परिवारलाई अक्सर बसोवासको हिसावले बसोवास गरिरहेको स्थानबाट गणना गर्नु पर्दछ ।

उत्तरदाता

- ४.१४ जनगणनामा संकलन गरिने विवरणको गणना एकाइको प्रकृति अनुसार उत्तरदाता फरक फरक हुन सक्दछन् । घरको विवरण संकलन गर्दा सो घरको मूली वा घरसँग सम्बन्धित जानकारी राख्ने व्यक्ति उत्तरदाता हुन सक्दछ । यसैगरी परिवार र व्यक्तिको विवरण संकलन गर्दा सो परिवारको बारेमा जानकारी राख्ने परिवारमूली वा परिवारका सदस्यको बारेमा जानकारी राख्ने व्यक्ति नै उत्तरदाता हुन सक्दछ । सामुदायिक प्रश्नावलीको हकमा सम्बन्धित बडाध्यक्ष, वा वडासचिवलाई उत्तरदाताको रूपमा लिनु पर्दछ ।

प्रश्नावली फाराम भर्दा गणकहरूले अपनाउनु पर्ने केही सैद्धान्तिक तथा प्राविधिक नियमहरू

- ४.१५ प्रश्नावली फाराम भर्दा गणकहरूले अपनाउनु पर्ने केही सैद्धान्तिक तथा प्राविधिक नियमहरू देहाय अनुसार रहेका छन् :

(क) प्रश्नावली भर्दा अपनाउनु पर्ने केही नियम

जनगणनामा संलग्न गणकहरूले प्रश्नावली अनुसारको प्रश्नहरू कसरी सोध्ने र त्यसबाट प्राप्त उत्तरहरू कसरी लेख्ने भन्ने बारेमा गणना निर्देशिका अनुसार नियम पालना गर्नुपर्दछ । यसका अतिरिक्त प्रश्नावली भर्ने क्रममा गणकले पालना गर्नुपर्ने केही नियमहरू उल्लेख गरिएको छ ।

- (१) फाराम भर्दा जहाँ जहाँ कोड राख्न भनिएको छ, त्यस्तो ठाउँमा दिइएको कोड नम्वर राख्नु पर्दछ । जस्तै पुरुष भए कोड १ र महिला भए कोड २ ।
- (२) उत्तर लेख्ने ठाउँमा केरमेट नगरी अक्षर जती नेपालीमा र अंक जती अग्रेजीमा स्पष्टसँग लेख्नु वा खुलाउनु पर्दछ ।
- (३) उमेर, जन्म मिति लगायत कोड उल्लेख गर्नुपर्ने महलमा स्पष्टरूपमा अग्रेजीमा अंक लेख्नुपर्दछ, अक्षरमा लेख्नु हुँदैन ।
- (४) प्रश्नावली फारामहरू भर्दा कुनै विशेष उमेर समूहका व्यक्तिहरूलाई सोध्नु नपर्ने प्रश्नहरूका महलमा सोध्नु पर्ने नपर्ने एकिन गरी तेस्रो धर्को (-) तान्तुपर्दछ ।

(ख) घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराममा लेखिएका परिवार नभेटिएमा :

घरपरिवार सूचीकरण लगत उतार फाराममा समावेश भएका परिवारको गणना गर्न जाँदा सम्बन्धित घरमा नभेटिए त्यो परिवार कहाँ गएको हो एकिन गर्नुपर्छ । कुनै परिवार छोटो वा थोरै समयको लागि घर छोडी बाहिर गएको भए उक्त परिवार आउने वा फर्कने समय एकिन गरी उपयुक्त समयमा विवरण लिनुपर्छ । यदी वसाई सरेर पुरै परिवार स्वदेश वा विदेशमा गएको भए सो परिवारको लाईनमा “अन्यत्र बसाई सरेको” भनी कैफियत जनाउनुपर्छ ।

(ग) गणनाको समयमा नयाँ घर वा घरपरिवार थप भएमा

गणना गर्दा नयाँ घर तथा घरपरिवार भेटिएमा घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामको अन्तिम पानाको अन्तिम हरफमा विस्तृत विवरण भरी मुख्य प्रश्नावलीमा समेत सो परिवारको विवरण भर्नु पर्दछ । सुपरिवेक्षकले घर तथा घरपरिवारको सूचीकरण फाराम भर्दा कारणवस केही घर तथा घरपरिवारको विवरण लिन छुट भएको हुन सक्ने कुरालाई विशेष ध्यान दिनुपर्दछ ।

(घ) विवरण दिन नचाहने (Refusals) :

कुनै परिवार वा व्यक्तिले आफ्नो विवरणको गोपनीयता राख्न खोजी वा विभिन्न कारणले विवरण दिन नचाहेमा (Refusals) संकलन गरिने व्यक्तिगत विवरणको गोपनीयता र नागरिकको कर्तव्यका बारेमा तथ्याङ्क ऐन र राष्ट्रिय जनगणना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन आदेश, २०७६ को व्यवस्था, जनगणनाको महत्व र उद्देश्यको बारेमा बुझाई उक्त विवरणको कारणले भविष्यमा कुनै समस्या नआउने कुरामा सुनिश्चित गराई विवरण लिनु पर्दछ ।

(ङ) बसोबास भएको, अन्य प्रयोजन भएको र खाली छोडेको घर :

यस गणनामा मानिसको अक्सर बसोवास भएको, अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग भएको तथा खाली घरहरूको समेत सूचिकरण गर्नुपर्ने हुँदा गणकले गणनाको समयमा आफूले गणना गर्नुपर्ने घरका सम्बन्धमा जानकारी राख्नु पर्दछ । घरपरिवार सूचिकरण फाराममा समावेश भएका घर हाल खाली भए वा अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग भएको भए गणकले कैफियत जनाउनुपर्छ । गणनाको समयमा खाली भएका तर परिवार बसोवास गर्ने घरको बारेमा छिमेक, घर कुरुवा, घरधनी वा अन्य त्यस्तै कुनै स्रोतबाट थाहा पाउन सकिन्छ ।

विशेष किसिमका व्यक्तिहरूको गणना (Enumeration of Special Group of Population) :

४.१६ आफ्नो घरपरिवारमा नबसी सामूहिक रूपमा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरू जस्तै व्यारेक, छात्रावास, वृद्धाश्रम, अनाथालय आदि र घर नभएका घुमन्ते फिरन्ते, सडक बालबालिका आदिको सम्पूर्ण व्यक्तिगत विवरण संकलन गर्नुपर्छ । यसका लागि छुट्टै प्रश्नावली फाराम तयार गरिएको छ ।

(१) संस्थागत परिवारकोरूपमा समूहमा बसोबास गर्ने (Institutional Households)

कुनै व्यक्ति सामूहिकरूपमा संस्थामा जस्तै: कारागार, अनाथालय, मानसिक अस्पताल, सैनिक तथा प्रहरी व्यारेक, बालगृह, छात्रावास, वृद्धाश्रम, पुनःस्थापना केन्द्र आदिमा अक्सर बसोबास गर्दछन् भने निजहरूको विवरण सम्बन्धित संस्थाको सहयोगमा गणकले नै भर्नुपर्दछ । अन्यथा सोही संस्थाको कुनै भरपर्दो व्यक्तिलाई जिम्मा दिएर सानो तालिम समेत दिई गणना सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

(२) घर नभएका र घुमन्ते फिरन्तेहरूको गणना

घर नभएका मगन्ते, जोगी, सन्यासी तथा सडक बालबालिका, घुमन्ते तथा फिरन्तेहरू जनगणनाको अन्तिम दिन जो जहाँ भेटिन्छन् सोही स्थानबाट गणना गरी उनीहरूको गणना भएको जानकारी दिई अन्यत्रबाट पुनः गणना नगराउन समेत उनीहरूलाई स्पष्ट भन्नुपर्छ ।

(३) नेपालभित्रका विदेशी कूटनैतिक नियोग तथा विदेशमा रहेका नेपाली नियोगहरूको गणना

जनगणनाको समयमा नेपालभित्र रहेका विदेशी कूटनैतिक नियोगमा काम गरी बसेका विदेशीहरूको गणना गर्नु हुँदैन तर नियोग बाहिर अक्सर बसोबास गर्ने विदेशी कूटनैतिक व्यक्तिहरूको अनिवार्य गणना गर्नुपर्दछ । यसैगरी नेपालमा रहेका विदेशी कूटनैतिक नियोग तथा तिनको आवासमा यदि कोही नेपाली नागरिक काम गरी त्यही बसोबास गर्दछन् भने तिनको गणना गर्नुपर्दछ ।

(४) विदेशमा रहेका नेपाली नियोगहरूको गणना

विदेश स्थित नेपाली दुतावासमा बसेका नेपालीहरूलाई नेपालभित्र बसोबास गरेको मानिन्छ । तसर्थ विदेशमा रहेका नेपाली नियोगहरूमा काम गर्ने नेपालीहरूको पनि जनगणनाको समयमा गणना गर्नुपर्ने भएकोले तिनीहरूको गणना गर्ने गराउन विभागले विद्युतिय माध्यमबाट जनगणना गर्ने व्यवस्था मिलाउनेछ । उनीहरूको परिवार नेपालमा छन् भने नेपालमा भएका परिवारको विवरण संकलन गर्दा विदेशस्थित नेपाली दुतावासमा रहेका व्यक्तिको हकमा अनुपस्थित स्वदेश अन्तर्गत संख्या मात्र उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

(५) नेपालमा बस्ने अन्य विदेशी व्यक्तिहरू गणना

कुनै विदेशी व्यक्तिहरू नेपालमा कुनै नोकरी वा व्यापार व्यवसाय गरी हाल बसोबास गरिरहेका भए तिनीहरूको गणना गर्नुपर्दछ ।

(६) शरणार्थीहरूको गणना सम्बन्धमा

नेपालमा हाल बसोबास गर्दै आएका शरणार्थीहरूको शिविरहरू गणकहरूको क्षेत्रमा पर्ने भए तिनीहरूको गणना गर्नुपर्दैन जस्तै: भुटानी शरणार्थी शिविर, तिव्वती शरणार्थी शिविर आदि । तर कुनै शरणार्थी शिविरभन्दा बाहेक अन्य स्थानमा स्वतन्त्ररूपमा कुनै पेशा वा व्यवसाय गरी बसेको भए तिनीहरूको विवरण अक्सर बसोबास गर्ने ठाउँबाट भर्नुपर्दछ ।

(७) अल्पसंख्यक जातजाति तथा विकट स्थानमा बसोबास गर्नेको गणना सम्बन्धमा

नेपाल विकट भौगोलिक अवस्थिति भएको देश हो । यहाँ विभिन्न जातजाति, वर्ण तथा सम्प्रदायका मानिसहरू बसोबास गर्ने भएकोले तिनीहरू हरेकको विवरण नछुटाई तथा उनीहरूको मौलिक पहिचान (Identity) कायमै राखी गणना गर्नु जनगणनाको प्रमुख उद्देश्य हो । त्यसैले देशका कुना काञ्चा, दुर्गम तथा अनकन्टार ठाउँमा अल्पसंख्यक वा थोरै संख्यामा रहेका जातजाति वा पिछडिएका समुदाय समाजबाट टाढै रहेतापनि उनिहरूको गणनामा विशेष ध्यान दिनुपर्छ । जस्तै राउटे, कुसुण्डा, चेपाड आदि ।

भाग ५ - घर तथा घरपरिवार सूचीकरण अद्यावधिक कार्य

- ५.१ जनगणनाको पहिलो चरणमा सुपरिवेक्षकले घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम भर्दछन् र त्यसको आधारमा गणकले सूचीकरणमा भएका घरपरिवारमा गई विवरण संकलन गर्नु पर्दछ । गणक जाने अवधि र सुपरिवेक्षकले गरेको कामको अवधि १५ दिन वा सोभन्दा बढीको फरक पनि हुन सक्दछ । त्यसैले केही परिवार तथा व्यक्ति थपघट हुन सक्ने भएकोले गणकले तपसिल बमोजिम अवस्थालाई हेरी सूचीकरण फाराममा सुधार र परिमार्जन गर्नु पर्दछ ।

परिवारका कुनै सदस्यको मृत्यु वा बच्चाको जन्म भएको अवस्था

- ५.२ सूचीकरण र मुख्य गणना दुवै गरी सकेपछि परिवारका कुनै सदस्यको मृत्यु भएको हुन सक्दछ भने कुनै परिवारमा बच्चाको जन्म भएको हुन सक्दछ । लगत सूची गर्नेक्रममै यस्तो अवस्था भएको थाहा भएमा सच्याउन सकिन्छ तर लगत सूची कार्य सम्पन्न भए पछि सच्याउन सकिदैन । यस्तो अवस्थामा गणकको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । मुख्य गणनामा यस्तो अवस्था धेरै हुन सक्छ । सूचीकरण फाराममा भरिएको विवरणमा मृत्यु र जन्मका आधारमा समेत परिवार सदस्य संख्या फरक पर्न सक्दछ । गणकले गणनाकै समयमा तत्काल मुख्य प्रश्नावली फाराममा अद्यावधिक गर्नुपर्दछ । त्यसैगरी गणना गर्ने अन्तिम दिन अर्थात आषाढ ८ गते यस्तो अवस्था गाउँ घरमा भए नभएको घुमी बुझी दुवै फाराममा थप घट गर्नु पर्दछ ।

परिवार बसाई सराई गरी गएको अवस्था

- ५.३ सुपरिवेक्षकले मिति २०७६ फागुन ९ देखि २०७६ फागुन २८ सम्म महत्वपूर्ण जिम्मेवारी निर्वाह गरी घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराममा अनुसारको विवरण प्रत्येक घरपरिवारबाट संकलन गर्दछन् । उक्त भरिएको विवरणमा गणक पुग्ने समयमा केही परिवार बसाई सरी बाहिर गएका हुनसक्छन् । यस्तो अवस्थामा उक्त परिवारलाई सूचिकरण फारमबाट हटाउनुपर्दछ । यसरी बसाई सरी गएको परिवारको विवरणलाई तेस्रो धर्सोले काटी घर कमसंख्या यथावत् राखी घर अन्तर्गतको परिवार कमसंख्या लगायतको विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

सूचीकरण फाराम भरिएको उदाहरण :

घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराम					राष्ट्रिय जनगणना २०७८: नमता (पाइलट) जनगणना २०७८					प्रस. सुनापालपाल भरिएका विवरणहरू तथा अ. २०७८ अप्रैलमा लेय रहेको छन्।					उमेर.....उमेरको उमेर न....	
१. परिवासमात्र विवरण					२. प्रस. सम्बन्धी विवरण					३. परिवार सम्बन्धी विवरण						
परिवासको नम्बर : पुरुष ३ कोड ३	तिलाङ्को नम्बर : ०.९	तिलाङ्को नम्बर : आपेपलाडोयेक कोड ०.४	गर्भवतिका/नगरपालिकाको नम्बर : नगरपालिका	वडा नं. ०५	गणना क्षेत्र नं. ००३	गाउँ/बस्ती / टोलेको नम्बर : मन्दिरेशु	यस ग्रा. पा. / न पा. जम्माको नम्बर : लाप्चा ड्रुग एप्लेन गारिदु ? विवरा १. रोपाई २. [ ]	उमेर.....उमेरको उमेर न....								
परिवासको नम्बर : पुरुष ३ कोड ३	तिलाङ्को नम्बर : ०.९	तिलाङ्को नम्बर : आपेपलाडोयेक कोड ०.४	गर्भवतिका/नगरपालिकाको नम्बर : नगरपालिका	वडा नं. ०५	गणना क्षेत्र नं. ००३	गाउँ/बस्ती / टोलेको नम्बर : मन्दिरेशु	यस ग्रा. पा. / न पा. जम्माको नम्बर : लाप्चा ड्रुग एप्लेन गारिदु ? विवरा १. रोपाई २. [ ]	उमेर.....उमेरको उमेर न....								
परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	परिवार सम्बन्धी विवरण	
(१) (२) (३) (४) (५)	(६) (७) (८) (९) (१०)	(१) (२) (३) (४) (५)	(६) (७) (८) (९) (१०)	(१) (२) (३) (४) (५)	(६) (७) (८) (९) (१०)	(१) (२) (३) (४) (५)	(६) (७) (८) (९) (१०)	(१) (२) (३) (४) (५)	(६) (७) (८) (९) (१०)	(१) (२) (३) (४) (५)	(६) (७) (८) (९) (१०)	(१) (२) (३) (४) (५)	(६) (७) (८) (९) (१०)	(१) (२) (३) (४) (५)	(६) (७) (८) (९) (१०)	
१ २ १ ३ १	१ १ राज उमारु उमारु	१ २ हाँ उमारु उमारु	१ ३ ईमारु उमारु	२ २ -	२ ३ १ २ १	२ ४ कुमा रामारु	२ ५ रमारु जु.क.	२ ६ उमारु उमारु	२ ७ रामारु रामारु	२ ८ १ ० १	२ ९ १ ० १	२ १० ५ ३ १	२ ११ ५ ३ १	२ १२ ५ ३ १	२ १३ ५ ३ १	२ १४ ५ ३ १
- - - - 2	3 5 0 8 → जम्मा ३३	1 1 0 2 → जम्मा ३३	2 3 0 5 → जम्मा ३३	- - - -	1 1 0 2 → जम्मा ३३	1 2 0 3 → जम्मा ३३	1 3 2 2 → जम्मा ३३	1 4 2 2 → जम्मा ३३	1 5 2 2 → जम्मा ३३	1 6 2 0 0 7 → जम्मा ३३	1 7 2 0 0 7 → जम्मा ३३	1 8 2 0 0 7 → जम्मा ३३	1 9 2 0 0 7 → जम्मा ३३	1 10 2 0 0 7 → जम्मा ३३	1 11 2 0 0 7 → जम्मा ३३	1 12 2 0 0 7 → जम्मा ३३
- - - - 3	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
2 2 ६ ० -	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	- - - -	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १	3 3 १ २ १
3 3 - - - 2	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	- - - -	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १	4 2 २ २ १ १
6 5 ३ - - -	5 1 ३ १ १ १	5 1 ३ १ १ १	5 1 ३ १ १ १	- - - -	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५	5 4 ० ९ → जम्मा ३५
6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	- - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -	6 5 ३ - - -

परिवार बसाई सरी आएको अवस्था

५.४ कुनै गणना क्षेत्रमा केही परिवारनै बसाई सरी आएका हुन सक्छन । यस्तो अवस्थामा उक्त परिवार जुन घरमा बसोसास गरिरहेका छन् त्यही घरको घर नं. राखी सूचीकरण फारामको अन्त्यमा जनगणना परिवार क्रमसंख्या । थप गरि परिवार सम्बन्धी विवरण र मुख्य प्रश्नावलीको विवरण भर्नुपर्दछ ।

परिवारको सदस्यहरूको अक्सर बसोवासको स्थान परिवर्तन भएको अवस्था

५.५ परिवारमा रहेका कुनै व्यक्ति लामो समयको लागि बाहिर गई वा परिवारमा फर्कि आई परिवारका सदस्य थपघट हुन सक्छ । यस्तो अवस्थामा घरपरिवार सूचीकरण फाराममा परिवार सम्बन्धी विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

सूचीकरण गर्दा घर तथा घरपरिवार छुट भएको अवस्था

५.६ सुपरिवेक्षकले घर तथा घरपरिवार सूचीकरण (Household Listing) गर्दा कुनै घर तथा घरपरिवार छुट हुन सक्दछ । यस्तो अवस्था भएमा गणकले उक्त सूचीकरणको अन्तिम घरपछि क्रमशः थप गर्दै घर नं. तथा अन्य विवरणहरू अद्यावधिक गरी मुख्य प्रश्नावली फाराममा विवरण भर्नु पर्दछ ।

सूचीकरण गर्दा दोहोरो भरिएको अवस्था

५.७ कुनै घर तथा घरपरिवारको विवरण दोहोरो गणना भएको भए उक्त घर तथा परिवार सूचीकरण फारामबाट हटाई घर तथा परिवार नं. सच्याई लेख्नुपर्दछ ।

भाडामा बस्ने परिवार छुट हुने अवस्था

५.८ भाडामा बस्ने परिवार छुट हुने सम्भावना प्रायः शहरी क्षेत्रमा हुने गर्दछ । एउटा घरमा धेरै परिवार बसोबास गर्ने र घरधनीहरूले घरभाडा लगाएको छैन भन्ने सम्भावना पनि हुन सक्दछ । यसको कारणहरूमा भाडामा बस्ने परिवार नभेटिनु, घरधनी विवरण दिन उत्सुक नहुनु, घरवहाल कर तिर्नु पर्छ कि भन्ने भ्रम रहनु आदि हुन सक्दछ । तसर्थ गणकले सावधानी पूर्वक भाडामा बस्ने परिवारको विवरण छुट भए नभएको एकिन गरी घरपरिवार सूचीकरण अद्यावधिक गरी मुख्य प्रश्नावली फारममा विवरण भर्नु पर्दछ ।

अन्य कारण

५.९ गणनाको समयमा हालसालै कुनै परिवारमा श्रीमान श्रीमति सम्बन्ध विच्छेद भएको, भखरै विवाह भएर कोहि आएको वा गएको, छुटटीभिन्न भई उक्त घरमा नयाँ घरपरिवार कायम हुन आएको हुन सक्दछ । यस्तो अवस्थामा घरपरिवार सूचिकरण फारामहरूमा विवरण अद्यावधिक गरी मुख्य प्रश्नावली फारममा विवरण भर्नु पर्दछ ।

भाग ६ - पारिवारिक खण्ड (प्रश्न १ - १८)

- ६.१ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को मुख्य प्रश्नावलीमा निम्न किसिमका खण्डहरू रहेका छन् :
- क) परिचयात्मक खण्ड   ख) पारिवारिक खण्ड   ग) व्यक्तिगत खण्ड

(क) परिचयात्मक खण्ड

यस खण्डमा परिवारको ठेगाना सम्बन्धी विवरण संकलन गरिन्छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ (नमूना जनगणना २०७८)						
मुख्य प्रश्नावली		परिचयात्मक खण्ड				
यस प्रश्नावलीमा भरिएका विवरणहरु तथ्याङ्क ऐन २०१		जनगणना घर क्र.सं.				
प्रदेशको नाम	जिल्लाको नाम	गाउँपालिका/नगरपालिकाको नाम	वडा नं.	गणना क्षेत्र नं.	जनगणना घर क्र.सं.	जनगणना परिवार क्र.सं.
कोड <input type="text"/>	कोड <input type="text"/>	कोड <input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
परिवारमुखीको नाम वर :-			सम्पर्क टेलिफोन नं. :-			
गाउँ/स्थान/टोल :-						

प्रदेशको नाम र कोड

- ६.१ गणकले गणना गर्न लागेको घर कुन प्रदेशमा पर्दछ, सोही प्रदेशको पुरा नाम दिइएको ठाउँमा स्पष्ट लेख्नुपर्दछ र उक्त प्रदेशको कोड संकेत कोठाभित्र लेख्नुपर्दछ ।

जिल्लाको नाम र कोड

- ६.२ गणकले गणना गर्न लागेको घर कुन जिल्लामा पर्दछ, सोही जिल्लाको पुरा नाम दिइएको ठाउँमा स्पष्ट लेख्नुपर्दछ र नामको तल कोठामा जिल्लाको कोड संकेत कोठाभित्र लेख्नुपर्दछ ।

गाउँपालिका/नगरपालिकाको नाम र कोड

- ६.३ गणना गर्न लागेको घर कुन स्थानीय तहमा पर्दछ, सोको गाउँपालिका वा नगरपालिकाको नाम लेख्नुपर्दछ । नामको तल कोठामा गाउँपालिका वा नगरपालिकाको कोड उल्लेख गर्नुपर्दछ । उक्त घर गाउँपालिकामा पर्ने भए नगरपालिकालाई र नगरपालिकामा पर्ने भए गाउँपालिकालाई तेस्रो धर्काले काट्नुपर्दछ ।

वडा नं.

- ६.४ गणना गर्न लागेको घरपरिवार गाउँपालिका वा नगरपालिकाको कुन वडामा पर्दछ, सो वडा नं. स्पष्ट लेख्नुपर्दछ ।

गणना क्षेत्र नं.

६.४ गणना गर्न लागेको घरपरिवार रहेको स्थान सम्बन्धित वडाको कुन गणना क्षेत्रमा पर्दछ, सो गणना क्षेत्र नं. लेख्नुपर्दछ। उक्त कोड जनगणना कार्यालय मार्फत सुपरिवेक्षकबाट उपलब्ध हुन्छ।

जनगणना घर क्रमसंख्या

६.५ प्रत्येक गणकले आफूले गणना गर्न लागेको घरको जनगणना घर क्रमसंख्या लेख्दा घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामको जनगणना घर क्रमसंख्याको महल ६ बाट उतार गरी लेख्नुपर्दछ।

६.६ सुपरिवेक्षकले घर तथा घरपरिवार सूचिकरण गर्दा कुनै परिवार बसेको घरमा जनगणना घर क्रमसंख्या लेख्न छुटाएको भए उक्त घरको जनगणना घर क्र.सं. गणकले नै घर तथा घरपरिवार सूचिकरण फाराम हेरी आफ्नो गणना क्षेत्रमा सुपरिवेक्षकले लेखेको अन्तिम जनगणना घर क्रम संख्या भन्दा माथिको संख्या लेख्नुपर्दछ। जस्तै घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराममा अन्तिम जनगणना घर क्र.सं. १७६ भए यो छुटेको घरको क्र.सं. १७७ हुन्छ। त्यस्तै सूचिकरण फाराममा उक्त नयाँ घरपरिवारको सबै विवरण सोधी उल्लेख गर्नु पर्दछ। एवं क्रमले अरू छुटेका घर भए जनगणना घर क्रमसंख्या १७८, १७९, ... हुन्छ।

जनगणना परिवार क्रमसंख्या

६.७ प्रत्येक गणकले आफूले गणना गर्न लागेको परिवारको जनगणना परिवार क्रमसंख्या लेख्दा घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फाराममा उल्लेख भएको जनगणना परिवार क्रमसंख्या महल ७ बाट उतार गर्नुपर्दछ। सुपरिवेक्षकले कुनै घरमा कुनै परिवार सूचिकरण गर्न छुटाएको भए घर तथा घरपरिवार सूचिकरण फारामको अन्तिममा उक्त घरको घरक्रम संख्या लेखि छुटेको परिवारलाई अन्तिम जनगणना परिवार संख्या पछिको जनगणना परिवार क्रमसंख्या दिई जानुपर्दछ। यसैगरी सुपरिवेक्षकबाट आवासीय घर नै सूचिकरण गर्न छुटेको अवस्थामा थप घरसंख्या अन्तिम घर क्रमसंख्या पछि थप गर्दै जनगणना परिवार क्रमसंख्या पनि थप गर्दै लेख्नुपर्दछ।

गाउँ/बस्ती/टोल

६.८ गणना गर्न लागेको घरपरिवार बसेको घर रहेको ठाउँ कुन गाउँ, बस्ती वा टोलको स्थानीय नामले परिचित छ सोही गाउँ/बस्ती/टोलको नाम लेख्नुपर्दछ। जस्तै - हुलाकटोल, ज्यामिरे, तिलार, डाँडीपोखरी, डाँडाघर, बस्तीपुर, वसन्तपुर आदि।

परिवारमूलीको पुरा नाम थर

६.९ घरपरिवारमा परिआएका दैनिक कामकाज, खर्च र व्यवहार चलाउन व्यवस्था मिलाउने मुख्य व्यक्ति को हो सोधी निजको पुरा नाम थर परिवारमूलीको पुरा नाम थर लेख्ने स्थानमा लेख्नुपर्दछ । परिवारको मूली (सामान्यतया परिवारमा अक्सर उपस्थित रहने) वयस्क महिला वा पुरुष हुनसक्दछन् । यहाँ लेखिने परिवारमूलीको पुरा नाम थर र व्यक्तिगत खण्डको महल २ को क्रमसंख्या १ मा उल्लेख गरिने व्यक्तिको नाम थर एउटै हुनुपर्दछ ।

सम्पर्क टेलिफोन नम्बर

६.१० गणना गर्न लागेको परिवारले कुनै पनि प्रकारको टेलिफोन सेवा लिएको भए टेलिफोन नं उल्लेख गर्ने स्थानमा त्यस परिवारको टेलिफोन/मोवाइल नम्बर अनिवार्य लेख्नुपर्दछ । तथाङ्क सम्पादन (Editing) को क्रममा सम्बन्धित परिवारको कुनै विवरण स्पष्ट नपाइएमा वा कुनै विवरण अपुरो भरिएको पाइएमा सम्पर्क राखी सही विवरण लेख्न सम्पर्क टेलिफोन नम्बर महत्वपूर्ण हुन्छ । फोन/मोवाइल नम्बर नितान्त जनगणना प्रयोजनको लागि मात्र प्रयोग गरिनेछ ।

जम्मा.....पानाको पाना नं.....

६.११ यो विवरण प्रत्येक बुकमा भएका मुख्य प्रश्नावलीका सबै पाना भरी सकेपछि मात्र भर्नुपर्दछ । कुनै बुकका भरिएका पानाहरूको लागि मात्र पाना नं. उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

६.१२ प्रत्येक गणना क्षेत्रमा घरपरिवारको गणना गर्दा जम्मा कतिओटा बुक प्रयोगमा आएका छन्, सोहीबमोजिम हरेक बुकभित्र भरिएका प्रश्नावली फारामको माथि जम्मा .....पानाको पाना नं. ....को रिक्त स्थानमा प्रत्येक बुकमा भरिएका प्रश्नावली फारामको संख्यालाई आधार मानी हरेक बुक अनुसार यो विवरण भर्नुपर्दछ । प्रयोगमा आएको बुकमा जति पाना भरिएको हुन्छ, सो “जम्मा पाना” हो भने भरिएको प्रश्नावली फारामको पानाहरूको छुट्टा छुट्टै जति नम्बरमा पर्दछ, सो “पाना संख्या” हो । एउटा बुकमा भरिएका प्रत्येक प्रश्नावली फाराममा जम्मा पाना एउटै नम्बर हुन्छ भने पाना संख्या पानैपिच्छे फरक हुँदै जान्छ ।

उदाहरण: एउटा बुकमा ५० पानामा विवरण भरिएको छ भने यो विवरण भर्नको लागि क्रमशः निम्न बमोजिम लेख्नु पर्दछ ।

पहिलो पानाको लागि “जम्मा...५०...पानाको पाना नं. ...१..” हुन्छ ।

दोश्रो पानाको लागि “जम्मा...५०...पानाको पाना नं. ...२..” आदि हुन्छ ।

परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने जम्मा सदस्य संख्या

६.१३ गणना गर्न लागेको परिवारमा
अक्सर/प्रायजसो/धेरैजसो (Usually)
बसोबास गर्ने जम्मा कति सदस्य छन्

परिवारका सदस्यहरूको संख्या (कर्ने कोठामा संख्या नभएमा “.” लेख्नहोमा)	जम्मा	पुरुष	महिला
अक्सर बसोबास गर्ने अनुपस्थित (स्वदेश भित्र रहेका)			
अनुपस्थित (विदेशमा गएका)			

सोधी (बाल-बालिका, भयारै जन्मेका बच्चासमेत, बृद्ध, अपाङ्ग सबै पुरुष अथवा महिला नछुटाई) पुरुष-महिलाको संख्या अलग-अलग लेख्नुपर्दछ। उत्तरदाताले दिएको यो संख्या व्यक्तिगत खण्डमा उल्लेख भएको जम्मा सदस्य संख्यासँग पुरुष-महिला समेत मिल्नुपर्दछ। संख्या नमिले उत्तरदातालाई पुनः सोधी दुवै संख्या एकिन गरी लेख्नुपर्दछ।

परिवारबाट अनुपस्थित (स्वदेशभित्र रहेका) सदस्य संख्या

६.१४ परिवारबाट छुट्टीभिन्न नभएका र परिवारमा पुनः फर्किआउने सम्भावना भएका कुनै सदस्य स्वदेशभित्रै अन्यत्र बसोबास गरेका भए त्यस्ता व्यक्तिको संख्या महिला पुरुष छुट्ट्याई यस स्थानमा लेख्नुपर्दछ। उदाहरण: काभ्रे जिल्लामा गणना गरिएको अवस्थामा कसैको परिवारको कुनै सदस्य पढ्नको लागि काठमाण्डौ बसोबास गरेको र उक्त व्यक्ति पुन काभ्रेको परिवारमा फर्कन सक्ने सम्भावना भए नीज व्यक्तिलाई अनुपस्थित स्वदेशमा उल्लेख गर्नु पर्दछ।

परिवारबाट अनुपस्थित (विदेशमा गएका सदस्य) संख्या

६.१५ गणना गर्न लागेको परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिबाहेक परिवारबाट छुट्टीभिन्न नभएका र परिवारमा पुनः फर्किआउँदा सो परिवारको सदस्य हुनसक्ने कुनै सदस्य विदेशमा रहेका भए त्यस्ता व्यक्तिको संख्या महिला पुरुष छुट्ट्याई यस स्थानमा लेख्नुपर्दछ। यस्ता अनुपस्थित सदस्यहरू विगतमा त्यस परिवारमा अक्सर बसोबास गरेका र परिवार सदस्यका रूपमा बसेका हुन्छन्।

परिवारका अक्सर, अनुपस्थित स्वदेश र अनुपस्थित विदेश गएका संख्या लेख्दा तल तालिकामा देखाए भै लेख्नुपर्दछ।

उदाहरण: काभ्रे जिल्ला घर भएका राम प्रसाद घिमिरेको परिवारमा ७ जना सदस्या रहेका छन्। नीज, श्रीमति र एकजना छोरा सहित ३ जना काभ्रे जिल्लामा नै बसोबास गर्दछन् र नीजका अन्य सदस्यहरू

कमश एकजना छोरा
जागिरमा र २ जना छोरी
काठमाण्डौमा पढ्न बसेका

परिवारका सदस्यहरूको संख्या	जम्मा	पुरुष	महिला
अक्सर बसोबास गर्ने	३	२	१
अनुपस्थित (स्वदेश भित्र रहेका)	३	१	२
अनुपस्थित (विदेशमा गएका)	१	१	-

रहेछन् । त्यसैगरी एकजना छोरा कतार कामको लागि गएका रहेछन् । बाहिर बसोका छोरा छोरीहरू काभे जिल्लामा नै फर्केर आउँछन् भन्ने रहेको अवस्थामा निम्न बमोजिम नीजहरूको विवरण भर्नु पर्दछ ।

कक्षा अभ्यास: भाषा दमक नगरपालिका बस्ने इन्द्र प्रसाद कोइरालाको परिवारमा ९ जना परिवारका सदस्य छन् । हाल निजका एक छोरा, बुहारी र एक छोरी तथा एक छोरा इटहरीमा घर बनाई बसोबास गरेका छन् । उनीहरू कहिले काही आमा बुवा भेट्न दमक जान्छन् । त्यसैगरी एक छोरा बुहारी पोर्चुगल बस्तू र उनीहरू नेपाल फर्केर आउने र आमा बुवासारै बस्तू र एक जना छोरीको विवाह भई ज्वाईको घरमा बस्तू भन्ने कुरा बताउनु हुन्छ इन्द्र प्रसाद । निजको परिवारको विवरण भर्नु होस् ।

(ख) पारिवारिक खण्ड : राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा पारिवारिक खण्ड अन्तर्गत जम्मा १८ वटा प्रश्नहरू समावेश गरिएका छन् । यस खण्डमा परिवार सम्बन्धी विवरण संकलन गरिन्छ ।

प्रश्न १ : यस परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्व कस्तो हो ?

६.१६ चारैतिर गारो/टाटी लगाई छानो हालेर परिवार बस्नका लागि प्रयोग गरिएको एक वा एकभन्दा बढी कोठा वा तला भएको बासस्थान जस्तै: भुप्रो, घर, भवन, महल, कोठा, फल्याटको स्वामित्वको बारेमा सोध्नु पर्दछ ।

१. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्व कस्तो हो ?

आफ्नै	1
भाडामा	2
संचारात	3
अन्य	4

६.१७ घरको स्वामित्व भन्नाले कानूनी अधिकारको स्वामित्व बुझनुपर्छ, अर्थात् बसोबास गरेको घर कसको नाममा दर्ता छ, उसको स्वामित्व जनाउँछ । कतिपय घर कानूनी रूपमा दर्ता नभएका पनि हुनसक्ने भएकाले त्यस्तो अवस्थामा जग्गाको स्वामित्व नै घरको स्वामित्व कायम हुने बुझनुपर्छ । जनगणना प्रयोजनको लागि घरको स्वामित्वलाई चार किसिममा विभाजन गरिएको छ :

आफ्नै (कोड १)

६.१८ गणनाको समयमा परिवार बसोबास गरेको घर, घरखण्ड वा फल्याट परिवारका कुनै सदस्यको आफै कानूनी अधिकारको (स्वामित्वको) भए आफ्नै अन्तर्गत सकेत कोठामा कोड १ लेख्नुपर्दछ । बसोबास गरेको घर परिवारका सदस्यको पुखौली हकभोगको तर कानूनीरूपमा नामसारी नभएको भए पनि आफ्नै मानिन्छ । आफ्नो स्वामित्वमा नरहेको जग्गा जमिनमा घर बनाई बसेको भएपनि आफ्नै अन्तर्गत लेख्नुपर्दछ । जस्तै सुकुम्बासी, ऐलानी जग्गामा बसोबास गर्ने परिवार आदि ।

भाडामा (कोड २)

६.१९ बसोबास गरेको घर, घरखण्ड वा फ्ल्याट परिवारका कुनै सदस्यको आफ्नै होइन र घरमा बसेवापत भाडा (नगद वा जिन्सी वा दुवै) तिरेको भए भाडा अन्तर्गत संकेत कोठामा कोड २ लेख्नुपर्दछ।

संस्थागत (कोड ३)

६.२० कुनै परिवार भाडा नतिरी कुनै संगठित संस्था वा कार्यालयको स्वामित्वमा रहेको घरमा बसोबास गरेको भए त्यस्तो घर संस्थागत घर अन्तर्गत संकेत कोठामा कोड ३ लेख्नुपर्दछ। संस्था वा कार्यालयको स्वामित्व नरहेको तर संस्था वा कार्यालयले भाडा तिर्नेगरी कुनै घरपरिवार बसोबास गरेको भए त्यस्तो घरलाई संस्थागत मान्नु पर्दछ।

अन्य (कोड ४)

६.२१ माथि उल्लिखित घरका प्रकार बाहेक यदि कुनै परिवार अन्य प्रकृतिका घर जस्तै आफ्नो नातेदार/व्यक्ति वा घरधनीले घरभाडा (नगद वा जिन्सी) तिर्नु नपर्ने गरी उपलब्ध गराएको भए अन्य अन्तर्गत संकेत कोठामा कोड ४ लेख्नुपर्दछ। बसोबास गरेको घर आफ्नो पनि होइन र त्यहाँ बस्न कसैसँग इजाजत पनि लिएको छैन भने पनि अन्यमा लेख्नुपर्दछ।

प्रश्न २ : तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको जग कस्तो छ ?

६.२२ घरको जग भन्नाले जमिनमुनि खाल्टो खनी विभिन्न प्रकारका निर्माण सामग्रीहरू प्रयोग गरेर घरको सम्पूर्ण भारलाई थेग्ने गरी बनाइएको जमिनमुनिको संरचना हो। घरको जगको संरचना कस्तो छ, कस्ता निर्माण सामग्रीले बनेको छ, आदि कुराले घरको जगको प्रकारलाई निर्धारण गर्दछ। घरको जगको प्रकारलाई निम्नानुसार बयान गरिएको छ -

२. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको जग कस्तो छ ?
माटोको जोडाइ भएको
इंटा / दुङ्गा 1
सिमेन्टको जोडाइ भएको
इंटा / दुङ्गा 2
ढलान एल्लर सहितको 3
काठको खुचा गाडेको 4
अन्य 5
जग नभएको 6

माटोको जोडाइ भएको इंटा/दुङ्गा (कोड १)

६.२३ घरको जग दुङ्गा, पाको इंटा, सिमेन्ट ब्लक आदिको प्रयोग भई त्यसको जोडाइ माटोले गरिएको भए त्यस्तो जगलाई माटोको जोडाइ भएको इंटा/दुङ्गाको जग मानि संकेत कोठामा कोड १ लेख्नुपर्दछ।

सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/दुङ्गा (कोड २)

६.२४ घरको जग दुङ्गा, पाको इँटा, सिमेन्ट ब्लक जस्ता निर्माण सामग्रीहरू प्रयोग गरी त्यसको जोडाइ सिमेन्टले गरिएको भए त्यस्तो जगलाई सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/दुङ्गाको जग मानि संकेत कोठामा कोड २ लेख्नुपर्दछ । फलामको **structure** भएको घरलाई समेत यस अन्तर्गत राख्नु पर्दछ ।

ढलान पिल्लरसहितको (कोड ३)

६.२५ घरको जग जमिनमुनि खाडल खनी सिमेन्ट, रोडा, वालुवा र रड जस्ता निर्माण सामग्रीहरू प्रयोग गरी हातिपाइले बाँधी पिल्लरसहित बनेको भए त्यस्तो घरको जग ढलान पिल्लरसहितको जग मानि संकेत कोठामा कोड ३ लेख्नुपर्दछ ।

काठको खम्बा गाडेको (कोड ४)

६.२६ घरको जग जमिनमुनि खाडल खनी उक्त खाडलमा काठको खम्बा गाडी दुङ्गा, माटो, इँटाका टुक्राजस्ता निर्माण सामग्रीले खाँदेर खम्बा ठडचाइ राखेको भए काठको खम्बा गाडेको जग मानि कोड ४ लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड ५)

६.२७ घरको जग माथि उल्लेख गरिएका संरचनाबाहेक अन्य किसिमले बनेको जस्तै: भूई भुपडी घर, पाल (टेन्ट) तथा टिन (च्यादर) ले बेरबार गरी बनाएको संरचना आदि भए संकेत कोठामा कोड ५ लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न ३ : तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको बाहिरी गारो कस्तो छ ?

६.२८ घरको बाहिरी गारो बनाउँदा प्रयोग गरिएको निर्माण सामग्रीको आधारमा त्यसको प्रकार निर्धारण गर्नुपर्दछ । यदि एकभन्दा बढी सामग्रीको प्रयोग भएको भए सबैभन्दा धेरै मात्रामा प्रयोग भएको निर्माण सामग्रीलाई आधार मानी उपयुक्त संकेत जनाउनु पर्दछ । घरको बाहिरी गारोको प्रकारलाई निम्नानुसार व्यान गरिएको छ ।

३. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको बाहिरी गारो कस्तो छ ?
माटोको जोडाइ भएको इँटा/दुङ्गा 1
सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/दुङ्गा 2
काठ /फल्याक 3
द्रविजल्ल सामग्री 4
काँची इँटा 5
जस्ता /टिन 6
प्रिफल्याक 7
अन्य 8

माटोको जोडाइ भएको इँटा/दुङ्गा (कोड १)

६.२९ घरको बाहिरी गारो दुङ्गा, पाको इँटा, सिमेन्ट ब्लक आदिको प्रयोग भई त्यसको जोडाइ माटोले गरिएको भए त्यस्तो गारोलाई माटोको जोडाइ भएको इँटा/दुङ्गाको गारो मानि संकेत कोठामा कोड १ लेख्नुपर्दछ ।

सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/दुङ्गा (कोड २)

६.३० घरको बाहिरी गारो दुङ्गा, पाको इँटा, सिमेन्ट ब्लक आदिको प्रयोग भई त्यसको जोडाइ सिमेन्टले गरिएको भए त्यस्तो गारोलाई सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/दुङ्गाको गारो मानि संकेत कोठामा कोड २ लेख्नुपर्दछ ।

काठ/फल्याक (कोड ३)

६.३१ घरको बाहिरी गारो काठ वा फल्याकबाट बनाइएको छ भने त्यस्तो गारोलाई काठ/फल्याकबाट बनेको गारो मानि संकेत कोठामा कोड ३ लेख्नुपर्दछ ।

बाँसजन्य सामग्री (कोड ४)

६.३२ घरको बाहिरी गारो बाँसको भाटा, चोया, मान्द्रो वा निगालो जस्ता बाँस वा बाँसजन्य सामग्रीले बनेका वस्तुले बेरेर बनाइएको भए त्यस्तो गारोलाई बाँसजन्य सामग्रीले बनेको गारो मानि संकेत कोठामा कोड ४ लेख्नुपर्दछ ।

काँचो इँटा (कोड ५)

६.३३ घरको बाहिरी गारो काँचो इँटा अर्थात नपोलिएको इँटाबाट बनाइएको रहेछ भने त्यस्तो गारोलाई काँचो इँटाबाट बनेको गारो मानि संकेत कोठामा कोड ५ लेख्नुपर्दछ ।

जस्ता/टिन (कोड ६)

६.३४ घरको बाहिरी गारो जस्ता वा टिनको प्रयोग गरी बनाइएको छ भने त्यस्तो गारोलाई जस्ता/टिनबाट बनेको गारो मानि संकेत कोठामा कोड ६ लेख्नुपर्दछ ।

प्रि फ्याब (कोड ७)

६.३५ घरको बाहिरी गारो प्रि फ्याब प्रयोग गरी बनाइएको छ भने त्यस्तो गारोलाई प्रि फ्याबबाट बनेको गारो मानि संकेत कोठामा कोड ७ लेख्नुपर्दछ । प्रायजसो यस्ता घरहरू फलामको संरचनामा बनाइएका हुन्छन् ।

अन्य (कोड 8)

६.३६ घरको बाहिरी गारो माथि उल्लेख गरिएका सामग्रीबाहेक प्लास्टिक, स्याउला, खर, पराल, पालजस्ता सामग्रीले बनाएको भए अन्य अन्तर्गत मानी संकेत कोठामा कोड 8 लेखुपर्दछ ।

प्रश्न ४ : तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको छाना कस्तो छ ?

६.३७ घरको छानामा प्रयोग भएको निर्माण सामग्री भन्नाले घरको छानो बनाउँदा प्रयोग भएको मूख्यसामग्री भन्ने बुझ्नु पर्दछ । घरको छानामा प्रयोग भएको प्रमुख निर्माण सामग्रीको प्रकारलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ –

४. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको छाना कस्तो छ ?	☐
जस्ता /टिन /च्यादर	1
सिमेन्ट ढलान	2
खर /पराल /छवाली	3
टायल /खपडा /झिंगटी	4
दुङ्गा /स्लेट	5
काठ /फल्याक	6
माटो	7
अन्य	8

जस्ता/टिन/च्यादर (कोड 1)

६.३८ घरको छानो जस्ता, टिन वा च्यादरले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री जस्ता/टिन/च्यादर मानी संकेत कोठामा कोड 1 लेखुपर्दछ ।

सिमेन्ट/ढलान (कोड 2)

६.३९ घरको छानो सिमेन्ट, रड प्रयोग गरी ढलान गरिएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री सिमेन्ट/ढलान मानी संकेत कोठामा कोड 2 लेखुपर्दछ ।

खर/पराल/छवाली (कोड 3)

६.४० घरको छानो खर, पराल वा छवालीले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री खर पराल वा छवाली मानी संकेत कोठामा कोड 3 लेखुपर्दछ ।

टायल/खपडा/झिंगटी (कोड 4)

६.४१ घरको छानो टायल वा खपडा वा झिंगटीले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री टायल वा खपडा वा झिंगटी मानी संकेत कोठामा कोड 4 लेखुपर्दछ ।

दुङ्गा/स्लेट (कोड 5)

६.४२ घरको छानो दुङ्गा/स्लेटले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री दुङ्गा/स्लेट मानी संकेत कोठामा कोड 5 लेखुपर्दछ ।

काठ/फल्याक (कोड 6)

६.४३ घरको छानो काठ वा फल्याकले छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको छानोको प्रमुख निर्माण सामग्री काठ/फल्याक मानी संकेत कोठामा कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।

माटो (कोड 7)

६.४४ घरको छानो प्रमुखरूपमा माटोबाट बनाइएको रहेछ भने प्रमुख निर्माण सामग्री माटो मानी संकेत कोठामा कोड 7 लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 8)

६.४५ घरको छानो माथि उल्लेख गरिएका सामग्री बाहेक अन्य सामग्री जस्तै प्लास्टिक, पाल, कन्टेनर/ड्रम काटी बनाइएको रहेछ भने अन्य अन्तर्गत संकेत कोठामा कोड 8 लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न ५ : तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको भुई कस्तो छ ?

६.४६ घर बनाउँदा घरको भुईमा कस्तो निर्माण सामग्री मुख्य रूपमा प्रयोग भएको छ, सोको आधारमा घरको भुईको प्रकार छुट्याउनु पर्दछ । घरको भुईमा प्रयोग भएको प्रमुख निर्माण सामग्रीको प्रकारलाई निम्नानुसार बयान गरिएको छ –

५. तपाईंको परिवारले प्रयोग गरेको घरको भुई कस्तो छ ?
माटो.....
काठको फल्याक.....
इटा/ दुजा .....
सेरामिक टायल .....
सिमेन्ट टालान .....
अन्य .....

माटो (कोड 1)

६.४७ घरको भुईमा माटो विच्छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईको प्रमुख निर्माण सामग्री माटो मानी संकेत कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्दछ ।

काठको फलेक/बाँस (कोड 2)

६.४८ घरको भुईमा काठको फल्याक/बाँस विच्छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईको प्रमुख निर्माण सामग्री काठको फलेक/बाँस मानी संकेत कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

ईटा/दुजा (कोड 3)

६.४९ घरको भुईमा ईटा/दुजा विच्छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईको प्रमुख निर्माण सामग्री ईटा/दुजा मानी संकेत कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

सेरामिक टायल (कोड 4)

६.५० घरको भुईमा सेरामिक टायल विच्छाइएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईको प्रमुख निर्माण सामग्री सेरामिक टायल मानी संकेत कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

सिमेन्ट ढलान (कोड ५)

६.५१ घरको भुईमा सिमेन्ट ढलान गरिएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईको प्रमुख निर्माण सामग्री सिमेन्ट ढलान मानी संकेत कोठामा कोड ५ लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड ६)

६.५२ घरको भुईमा माथि उल्लेख गरिएका बाहेक अन्य सामग्री प्रयोग गरिएको रहेछ भने त्यस्ता घरको भुईको प्रमुख निर्माण सामग्रीको लागि अन्य अन्तर्गत संकेत कोठामा कोड ६ लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न ६ : तपाईंको परिवारको खानेपानीको मुख्य स्रोत कुन हो ?

६.५३ परिवारको पिउने पानीको मुख्य स्रोत भन्नाले परिवारले खाना पकाउन र पिउनको लागि पानी ल्याउने गरेको ठाउँ (स्रोत)लाई जनाउँदछ । पिउने पानीको स्रोत विभिन्न स्थानका लागि फरकफरक हुन सक्छन् र मौसमअनुसार स्रोत पनि फरक पर्न सक्छन् । स्रोत जनाउँदा पिउने पानी धेरैजसो कुन स्रोतबाट ल्याउने गरेको छ, त्यही स्रोतलाई जनाउनुपर्छ ।

६. तपाईंको परिवारको खानेपानीको मुख्य स्रोत कुन हो ?
धारा/पाइप (घरपरिसर भित्र) .....
धारा/पाइप (घरपरिसर बाहिर) .....
ट्रिवेल/ताँते पम्प.....
दाकएको इनार/कुवा.....
खाता/इनार/कुवा.....
मूल धारा.....
नदी/खाला.....
जाग/बोतल.....
अन्य.....

६.५४ पिउने पानीका केही मुख्य स्रोतहरूः धारा, इनार, कुवा, ट्रिवेल आदि हुन् । यस प्रश्नमा मानिसले पिउने वा खाना पकाउन प्रयोग गर्ने पानीको स्रोतको बारेमा बुझ्न खोजिएको हो । अन्य प्रयोजनको लागि जस्तैः पाल्तु चौपाया/पन्छीका लागि, लुगा धुन, खेतबारीमा वा अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग हुने पानीको स्रोतको बारेमा बुझ्न खोजेको होइन । त्यसैले त्यस्ता अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग गरेको पानीको स्रोत यहाँ उल्लेख गर्नु हुदैन । मानिसले पिउने पानीका केही मुख्य स्रोतहरू व्याख्या निम्नानुसार रहेको छ ।

धारा/पाइप (घरपरिसर भित्र) (कोड १)

६.५५ व्यक्तिगत वा सार्वजनिक वा दुवै क्षेत्रबाट पानीको सञ्चिति, शुद्धीकरण तथा वितरण जस्ता प्रणालीको व्यवस्था भएको पाइप (धातुको वा पोलिथिनको) बाट वितरण भई घरपरिसर (घरभित्र वा घरको कम्पाउण्ड भित्र) भित्रको धाराबाट आउने पानी खान-पिउनको लागि प्रयोग गर्ने गरेको भए धारा/पाइपको स्रोत मानी संकेत कोठामा कोड १ लेख्नुपर्दछ ।

धारा/पाइप (घरपरिसर बाहिर) (कोड 2)

६.५६ व्यक्तिगत वा सार्वजनिक वा दुवै क्षेत्रबाट पानीको सञ्चयति, शुद्धीकरण तथा वितरण जस्ता प्रणालीको व्यवस्था भएको पाइप (धातुको वा पोलिथिनको) बाट वितरण भई घरपरिसर बाहिर धाराबाट आउने पानी खान-पिउनको लागि प्रयोग गर्ने गरेको भए धारा/पाइप(घरपरिसर बाहिर) को स्रोत मानी संकेत कोठामा **कोड 2** लेखुपर्दछ ।

ट्युबवेल/हाते पम्प (कोड 3)

६.५७ परिवारले खानेपानीको मुख्य स्रोतको रूपमा ट्युबवेल, हाते (रोअर) पम्प, जेटपम्प जस्ता उपायबाट जमिनमुनिको पानी तानेर खाने वा पिउने गरेको भए ट्युबवेल/हाते पम्प मानी संकेत कोठामा **कोड 3** लेखुपर्दछ । केही स्थानहरूमा ट्युबवेल, हाते (रोअर) पम्पमा धारा जडान गरी पानीको उपयोग गरेको भए तापनि यसलाई ट्युबवेल/हाते पम्प अन्तर्गत नै राख्नुपर्दछ ।

ढाकिएको इनार/ढाकिएको कुवा (कोड 4)

६.५८ परिवारले पिउनको लागि प्रयोग गर्ने गरेको पानी धेरैजसो ढाकिएको इनार वा ढाकिएको कुवाबाट ल्याउने गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 4** लेखुपर्दछ । ढाकिएको इनारमा रहेको पानी खुला इनारमा रहेको पानीभन्दा तुलनात्मकरूपमा पिउनयोग्य हुने विश्वास गरिन्छ ।

खुला इनार/कुवा (कोड 5)

६.५९ परिवारले खानेपानीको मुख्य स्रोतको रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको पानी धेरैजसो खुला इनार वा कुवाबाट ल्याउने गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 5** लेखुपर्दछ ।

मूल धारा (कोड 6)

६.६० परिवारले खाने/पिउने पानी मुख्यतः मूल धारा (पँधेरो) वा दुङ्गेधाराबाट ल्याउने गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 6** लेखुपर्दछ ।

नदी/खोला (कोड 7)

६.६१ परिवारले खाने/पिउने पानी धेरैजसो नदी, कुलो, नहर, खोला आदिबाट ल्याउने गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 7** लेखुपर्दछ ।

जार/बोतल (कोड 8)

६.६२ परिवारले खानेपानीको लागि जार/बोतल प्रयोग गरेको भए संकेत कोठामा **८** कोड लेखुपर्दछ । आजभोली धेरैजसो शहरी क्षेत्रमा धारा/पाइपबाट उपलब्ध पानी नुहाइ धुआईको लागि प्रयोग गरी खानेपानीको लागि जारको पानी प्रयोग गर्ने चलन छ । यस

प्रश्नको उद्देश्य खानेपानीको मुख्य श्रोत के हो थाहा पाउने भएकोले अरू घरायसी प्रयोजनको लागि धेरै धारा/पाइपको पानी प्रयोग गर्ने गरे तापनि खानेपानीको रूपमा जारको प्रयोग भएको छ, भने संकेत कोठमा कोड **8** लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 9)

६.६३ माथि उल्लेख गरेका स्रोतहरू बाहेक परिवारले खानेपानी अरू कुनै ठाउँ वा स्रोतबाट जस्तै तलाउ, पोखरी वा ट्याङ्करको पानी आदि प्रयोग गरेको भए खानेपानीको अन्य स्रोत अन्तर्गत संकेत कोठमा **कोड 9** लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न ७ : तपाईंको परिवारमा खाना पकाउन अक्सर (मुख्य रूपमा) कुन इन्धन प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

६.६४ परिवारले खाना पकाउन विभिन्न प्रकारका इन्धनहरू प्रयोग गर्ने गरेको हुनसक्दछ । परिवारका लागि खाना पकाउन कुन इन्धन प्रयोग गर्दछन् सोधी धेरैजसो प्रयोग गर्ने गरेको इन्धनको कोड लेख्नुपर्दछ । परिवारले खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गर्ने इन्धनहरूको विवरण तल दिइएको छ ।

काठ/दाउरा (कोड 1)

६.६५ परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ/दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको भए संकेत कोठमा **कोड 1** लेख्नुपर्दछ ।

७. तपाईंको परिवारमा खाना पकाउन अक्सर (मुख्यरूपमा) कुन इन्धन प्रयोग गर्नुहुन्छ ?
काठ/दाउरा.....1
एल.पी.ग्याँस 2
बिजुली.....3
गुइँठा/गोरहा.....4
वायोर्याँस 5
मझितेल 6
अन्य 7

एल.पी.ग्याँस (कोड 2)

६.६६ खाना पकाउनको लागि धेरैजसो सिलिण्डरमा बन्द गरेको एल.पी. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको भए संकेत कोठमा **कोड 2** लेख्नुपर्दछ ।

बिजुली (कोड 3)

६.६७ खाना पकाउनको लागि धेरैजसो विद्युत शक्ति (बिजुली)को प्रयोग गरी हिटर, इन्डक्सन चुलो वा अन्य माध्यमको प्रयोग गरेको भए संकेत कोठमा **कोड 3** लेख्नुपर्दछ ।

गुइँठा/गोरहा (कोड 4)

६.६८ खाना पकाउनको लागि धेरैजसो गाई, गोरू, भैंसीको गोबर संकलन गरी, सुकाई बनाएको गुइँठा अथवा गोबरमा सण्ठी, काठ/दाउरा, स्रोतर आदि मिसाएर बनाएको गोरहा (वा गोहरा) वा दुवै इन्धनको प्रयोग गरेको भए संकेत कोठमा **कोड 4** लेख्नुपर्दछ ।

बायोग्याँस (कोड 5)

६.६९ खाना पकाउनको लागि धेरैजसो गोवर तथा अन्य बस्तुहरूबाट ग्याँस उत्पादन गरी प्रयोग गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 5** लेख्नुपर्दछ ।

मट्टीतेल (कोड 6)

६.७० खाना पकाउनको लागि धेरैजसो चुल्हो(स्टोभ)मा मट्टीतेल प्रयोग गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 6** लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड 7)

६.७१ परिवारमा खाना पकाउन धेरैजसो माथि उल्लेख भएका इन्धनहरूबाहेक जस्तै - सोलार, भुस, खर, पराल, छ्वाली, मकैको ढोड, पातपतिंगर, स्याउला आदि इन्धनको रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 7** लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न ८ : तपाईंको परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर (मुख्य रूपमा) के प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

६.७२ परिवारले बत्ति बाल्नको लागि विभिन्न प्रकारका इन्धनहरू प्रयोग गर्ने गरेको हुनसक्दछ । परिवारका लागि बत्ति बाल्न मुख्यरूपमा प्रयोग गरेको इन्धनको कोड लेख्नुपर्दछ । परिवारले बत्ति बाल्न धेरैजसो प्रयोग गर्ने इन्धनहरूको विवरण तल दिइएको छ ।

६. तपाईंको परिवारमा बत्ती बाल्न अक्सर (मुख्य रूपमा) के प्रयोग गर्नुहुन्छ ?
बिजुली 1
सोलार/सौर्यउर्जा...2
मट्टीतेल 3
बायोग्याँस 4
अन्य 5

बिजुली (कोड 1)

६.७३ घरपरिवारले अक्सर घरमा बत्ती बाल्नको लागि विद्युत लाइनको अर्थात बिजुली प्रयोग गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 1** लेख्नुपर्दछ । यदि कुनै घरपरिवारमा अक्सर जेनेरेटर, इन्भर्टर आदि प्रयोग गरी त्यसबाट उत्पादित बिजुलीबाट बत्ती बाल्ने गरेको छ भने पनि बत्ती बाल्ने मुख्य स्रोत बिजुली नै जनाउनु पर्दछ ।

सोलार/सौर्यउर्जा (कोड 2)

६.७४ घरपरिवारले सोलार(सौर्यउर्जा) प्यानल प्रयोग गरी धेरैजसो बत्ती बाल्ने गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 2** लेख्नुपर्दछ ।

मट्टीतेल (कोड 3)

६.७५ परिवारले धेरैजसो लालटिन, लम्फा, टुकी-बत्ती आदिमा मट्टीतेल प्रयोग गरी बत्ति बाल्ने गरेको भए संकेत कोठामा **कोड 3** लेख्नुपर्दछ ।

बायोग्यांस (कोड 4)

६.७६ परिवारले गोबर, मलमुत्र वा अन्य बस्तुबाट उत्पादन भएको र्याँसबाट धेरैजसो बत्ती बाल्ने गरेको भए संकेत कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्छ ।

अन्य (कोड 5)

६.७७ परिवारले माथि उल्लेख गरेको बत्तीको स्रोत बाहेक अक्सर गरेर अरू कुनै व्यवस्था जस्तै - दाउरा/दियालो, एल.पी. र्याँसको पेट्रोम्याक्स, मैन, टुकीमारा (व्याट्री) आदि भए संकेत कोठामा 5 कोड लेख्नुपर्छ ।

प्रश्न ९ : तपाईंको परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी कस्तो छ ?

६.७८ परिवारका सदस्यहरूले दिसा पिसाब गर्ने ठाउँ अर्थात चर्पीलाई पाइखाना, शौचालय, ल्याट्रिन, ट्वाईलेट आदि विभिन्न नाम दिएको पाइन्छ । परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी परिवार बसेको घरभित्र वा घरको कम्पाउण्ड क्षेत्रमा वा घर नजिकको कुनै स्थानमा भएको हुनसक्दछ । घरपरिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी लाई पाँच किसिममा उल्लेख गरिएको छ ।

९.तपाईंको परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पी कस्तो छ ?
फलस भएको (सार्वजनिक ढल) 1
फलस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क)..... 2
साधारण 3
सार्वजनिक 4
चर्पी नभएको 5

फलस भएको (सार्वजनिक ढल) (कोड 1)

६.७९ फलस बटन प्रयोग गरी व्यवस्थित तरिकाले (मेसिनको प्रयोग गरेर) वा लोटा वा बाल्टिनबाट पानी खन्याई दिसा पिसाब सफा गर्न सकिने र दिसा पिसाबको निकास सार्वजनिक ढलसँग जोडिएको आफ्नै घर कम्पाउण्डभित्र चर्पी छ, भने त्यस्तो चर्पीलाई फलस भएको र सार्वजनिक ढलमा जोडिएको मानी संकेत कोठामा कोड 1 लेख्नुपर्छ ।

फलस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क) (कोड 2)

६.८० फलस बटन प्रयोग गरी व्यवस्थित तरिकाले (मेसिनको प्रयोग गरेर) वा लोटा वा बाल्टिनबाट पानी खन्याई दिसा पिसाब सफा गर्न सकिने र दिसा पिसाबको निकास सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्रको चर्पी छ, भने त्यस्तो चर्पीलाई फलस भएको र सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको मानी संकेत कोठामा कोड 2 लेख्नुपर्छ ।

साधारण (कोड 3)

६.८१ दिसा पिसाब गरिसकेपछि पानी खन्याएर बगाउने व्यवस्थित सुविधा नभएको आफ्नै घर कम्पाउण्डभित्रको चर्पीलाई साधारण चर्पी मानी संकेत कोठामा कोड 3 लेख्नुपर्छ । यस्ता

चर्पीहरू खाल्डो खनी काठ वा यस्तै अन्य अस्थायी प्रकृतिका सामग्रीद्वारा बनाइएको हुन सक्दछ । यस्ता चर्पीहरूको निकास ढाकिएको वा अलिक पर लगी खुलै छोडिएको पनि हुनसक्दछ ।

सार्वजनिक (कोड 4)

६.८२ घरपरिवारको आफ्नो चर्पी नभएर सार्वजनिक स्थानमा बनाइएको वा सार्वजनिक एवं सामुदयिक चर्पी प्रयोग गर्ने गरेको भए सार्वजनिक चर्पी अन्तर्गत संकेत कोठामा कोड 4 लेख्नुपर्छ । यस अन्तर्गत सार्वजनिक रूपमा प्रयोग भएका फ्लस भएका नभएका सबै किसिमका शौचालय पर्दछन् ।

चर्पी नभएको (कोड 5)

६.८३ परिवारको आफ्नो चर्पी नभएर दिसाव गर्न, जंगल, पाखा वा मैदान जाने गरेको हुनसक्दछ । यसरी माथि उल्लेख गरिएका चर्पीको सुविधा कुनै पनि नभएको र खुला स्थानमा दिसा, पिसाव गर्ने भए उक्त अवस्था जनाउन संकेत कोठामा कोड 5 लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न १०: तपाईंको परिवारमा निम्न घरायसी सुविधा तथा साधनहरू के के छन् ? (बहुउत्तर सम्भव छ)

१०. तपाईंको परिवारमा निम्न घरायसी सुविधा तथा साधनहरू छन् ?					
A. रेडियो सुविधा	☐	F. इन्टरनेट सुविधा	☐	K. वासिङ मेसिन	☐
B. टेलिभिजन	☐	G. कार, जीप, भ्यान	☐	L. माइक्रोवेभ ओभन	☐
C. ल्याण्डलाईन टेलिफोन	☐	H. मोटरसाइकल/स्कुटर	☐	X. कुनै पनि नभएको	☐
D. मोबाइल फोन	☐	I. साइकल	☐		
E. कम्प्युटर/ल्यापटप	☐	J. रेफ्रिजरेटर	☐		

६.८४ यस प्रश्नले परिवारसँग आधुनिक साधन तथा सामग्रीहरू प्रयोगमा भए नभएको बारेमा बुझ्न खोजेको छ । उक्त साधन निजी तथा व्यवसायीक प्रयोजनको लागि भए पनि परिवारको लागि प्रयोग भएको छ भने भएको मान्नु पर्दछ । परिवारमा भएका सामानहरू साधारणतया: प्रयोग भइरहेको र गणनाको दिन नविगेको (चालू अवस्थामा रहेको) हुनुपर्दछ । तर सामान्य मर्मत गरेपछि काम दिने भए गणनाको दिनमा चालू अवस्थामा नभएतापनि त्यस्ता सामानलाई पनि चालू अवस्थामा नै भएको मान्नुपर्दछ ।

६.८५ उल्लेख भएका सुविधाहरूमध्ये परिवारसँग एकभन्दा बढी सामग्रीहरू प्रयोगमा भए के के प्रयोगमा छन् सबै संकेत कोठामा ✓ चिन्ह लगाउनुपर्छ । यी सुविधा वा साधनको स्वामित्व आफ्नो नै हुनुपर्ने आवश्यकता छैन, अरू कसैको भए तापनि परिवारले ती

साधन हाल निजीसरह प्रयोग गर्ने गरेको भए ती साधन/सुविधाहरू भएको परिवार मानी उपलब्ध साधन सुविधाहरूको संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ । परिवारले जुन जुन साधन तथा सुविधाहरू प्रयोग गरेका छैनन्, प्रत्येकको संकेत कोठा खाली छाड्नु पर्दछ । घरपरिवारले प्रयोग गर्ने मूख्य घरायसी सुविधा तथा सामग्रीहरूको सामान्य व्याख्या निम्नानुसार गरिएको छ :-

रेडियो सुविधा

६.८६ परिवारले आवश्यक परेको बेलामा व्यक्तिगत वा सामूहिकरूपमा जुनसुकै बेला प्रयोग गर्नसक्ने विजुली वा व्याट्रीबाट चल्ने सबै प्रकारको रेडियो, ट्रान्जिस्टरहरू यसमा पर्दछन् । परिवारले मोबाइल अर्थात अन्य माध्यमबाट रेडियोको प्रयोग गर्ने गरेको भए पनि यस अन्तर्गत राख्नु पर्दछ ।

टेलिभिजन

६.८७ विजुली वा व्याट्रीबाट चलाउन सकिने जुनसुकै आकार वा प्रकार जस्तैः श्यामस्वेत (Black and White), रंगीन (Colour) टेलिभिजन घरपरिवारमा भए संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्दछ ।

टेलिफोन

६.८८ परिवारले आफ्नो प्रयोजनको लागि परम्परागत टेलिफोन अर्थात तारसहितको टेलिफोन सुविधा प्रयोग गर्ने गरेको भए संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ । नेपाल टेलिकम (NTC) तथा युनाइटेड टेलिकम (UTL) जस्ता टेलिफोन सेवा प्रदायकहरूबाट उपलब्ध ताररहित CDMA तथा SKY फोनहरूलाई पनि टेलिफोनअन्तर्गत नै राख्नु राख्नु पर्दछ ।

मोबाइल फोन

६.८९ परिवारले आफ्नो प्रयोजनको लागि कुनै पनि किसिमको मोबाइल फोन प्रयोग गर्ने गरेको भए संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ । यदि परिवारको कमितमा एक सदस्यसँग मोबाइल फोनको प्रयोग गरेको भए परिवारले प्रयोग गरेको मान्नुपर्दछ । सिमकार्ड प्रयोग गरी सञ्चालन गर्न सकिने ट्र्यावलेट पनि मोबाइल फोन अन्तर्गत राख्नु पर्दछ ।

कम्प्युटर/ल्यापटप

६.९० विजुली वा व्याट्रीबाट चलाउन सकिने गणनाको दिनमा चालू रहेको डेस्कटप अथवा ल्यापटप जस्ता जुनसुकै मोडलका कम्प्युटर परिवार वा परिवारको सदस्यले प्रयोग गर्ने गरेको भए यसको संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ ।

इन्टरनेट सुविधा

६.९१ परिवारमा कम्प्युटर वा अन्य साधनको प्रयोग गरी इन्टरनेटमार्फत सूचनाहरूको आदानप्रदान गर्ने सुविधा प्रयोग गरेको छ, भने इन्टरनेट सुविधा भएको मान्युपर्छ । इन्टरनेटको सुविधा साधारणतया कम्प्युटरको प्रयोगमार्फत नै गरिने भए पनि अहिले प्रविधिको विकाससँगै ट्याक्सेट, मोबाइल फोन (डाटा, वाइफाई आदि) मार्फत पनि इन्टरनेटको सुविधा लिने प्रचलन बढिरहेको हुनाले परिवारको कुनै सदस्यले नियमित इन्टरनेटको प्रयोग गर्ने गरेको भएमा उक्त परिवारमा इन्टरनेटको सुविधा भएको मानी संकेत कोठामा ✓ चिन्ह लगाउनुपर्छ ।

कार, जीप, भ्यान

६.९२ घरपरिवारमा यातायात प्रयोजनका लागि राखिएका अटोमोबाइल - कार, जीप, भ्यान आदि भए संकेत कोठामा ✓ चिन्ह लगाउनुपर्छ । माथि उल्लेख गरिएजस्तै सवारी साधन गणनाको दिन चालू अवस्थामा रहेको हुनुपर्दछ । विगतमा सञ्चालनमा रहेका तर हाल काम नलाग्ने अवस्थाका भए उल्लेखित सुविधा नभएको मान्युपर्दछ । कार जीप भ्यान आदि व्यावसायिक प्रयोजनका भएपनि निजी सरह प्रयोग गरेको भए यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

६.९३ सरकारी तथा नीजि क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारीहरूले आफ्नो सुविधामा उक्त सवारी साधनको सुविधा घरमा राख्ने गरी लिएको रहेछ भने उक्त परिवारमा उक्त सुविधा रहेको मानी संकेत कोठामा ✓ चिन्ह लगाउनुपर्छ । तर, विहान साँझ कार्यालयमा जान आउन मात्र उपलब्ध हुने र कार्यालय समय बाहिर प्रयोग नहुने भए मोटर सुविधा नभएको मानिन्छ ।

मोटरसाइकल/स्कुटर

६.९४ परिवारसँग सवारीको निम्नि प्रयोग हुने कुनै कम्पनी वा ब्राण्डको दुईपाड्ग्रे वा तीनपाड्ग्रे मोटरसाइकल/स्कुटर/मोपेड चालु अवस्थामा छ भने संकेत कोठामा ✓ चिन्ह लगाउनुपर्छ । उक्त सवारी साधन विद्युतीय वा इन्धनबाट चल्ने पनि हुन सक्छ । आफ्नो कार्यालयले कर्मचारीको लागि उपलब्ध गराएको मोटरसाइकल भए त्यस्तो परिवारमा मोटरसाइकल सुविधा भएको मानी संकेत कोठामा ✓ चिन्ह लगाउनुपर्छ । विद्युतबाट चल्ने मोटरसाइकल तथा स्कुटर समेत यसै अन्तर्गत पर्दछन् ।

साइकल

६.९५ गिअर भएको वा नभएको, विद्युतिय साइकल अर्थात जस्तोसुकै साइकल परिवारले प्रयोग गर्ने भए संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ ।

रेफिजरेटर

६.९६ परिवारसँग रेफिजरेटर वा फ्रिज छ भने संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ । व्यापारिक प्रयोजनको लागि पसलमा राखिएको भए तापनि आफ्नो परिवारले समेत प्रयोग गरेको रहेछ भने रेफिजिरेटरलाई यसै अन्तर्गत नै राख्नु पर्दछ ।

वासिड मेशिन

६.९७ परिवारसँग कपडा धुनका लागि प्रयोग हुने वासिड मेशिन छ भने संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ ।

माइक्रोवेभ ओभन

६.९८ परिवारसँग खाना तयार गर्न माइक्रोवेभ ओभन प्रयोगमा छ भने संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ ।

माथिका कुनैपनि नभएको

६.९९ माथि उल्लेख भएका सुविधा तथा साधनहरू - रेडियो, टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल फोन, साइकल, मोटरसाइकल, रेफिजरेटर आदि मध्ये कुनै पनि नभएमा संकेत कोठामा √ चिन्ह लगाउनुपर्छ ।

प्रश्न ११: तपाईंको परिवारमा महिलाको नाममा नेपालको कुनै पनि ठाउँमा घर/जग्गा छ ?

६.१०० परिवारका महिला सदस्य भन्नाले गणना गरिने परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने महिलालाई बुझाउँछ । महिलाको नाममा घर/जग्गा भन्नाले महिलाले अंशबाट पाएको, पेवा, दाइजो, पेन्सन, आफ्नो आय-आर्जनको (आफूले कमाएको), ऋणबाट प्राप्त गरेको र अरू कुनै किसिमबाट महिलालाई प्राप्त भएको घर, जग्गा, घडेरीलाई बुझाउँछ । महिलाको नाममा घर जग्गा नेपालभरको कुनै जिल्ला वा ठाउँमा दर्ता भएको हुनपर्दछ । यदि महिला र पुरुषको संयुक्त नाममा घर वा जग्गा वा दुबै रहेको भए महिलाको नाममा भएको मान्नु पर्दछ । बैदेशिक रोजगारमा गएका महिलाको नाममा रहेको घर जग्गा समेत लिनपर्दछ ।

घर मात्र भएको (कोड १)

६.१०१ परिवारका कुनै महिलाको नाममा दर्ता भएको नेपालभरको कुनै स्थानमा घर मात्र भएको भए संकेत कोठामा **१** लेख्नुपर्दछ ।

जग्गा मात्र भएको (कोड २)

६.१०१ परिवारका कुनै महिलाको नाममा दर्ता भएको नेपालभरको कुनै स्थानमा जग्गा मात्र भएको भए संकेत कोठामा **२** लेख्नुपर्दछ ।

घर र जग्गा दुबै भएको (कोड ३)

६.१०२ परिवारका कुनै महिलाको नाममा नेपालभरको कुनै स्थानमा घर र जग्गा दुबै दर्ता भएको भए संकेत कोठामा **३** लेख्नुपर्दछ । परिवारमा एक वा एकभन्दा बढी महिला सदस्य हुन सक्छन् । परिवारको कुनै एक जना वा धेरै जना महिलाको नाममा (स्वामित्वमा) घर र कुनै एक मात्र महिलाको नाममा जग्गा दर्ता भए घर जग्गा दुबै भएको उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

घर र जग्गा दुबै नभएको (कोड ४)

६.१०३ परिवारका कुनै पनि महिलाको नाममा नेपालभरको कुनै स्थानमा घर वा जग्गा वा दुबै नभएको भए महिलाको नाममा घर, जग्गा वा दुबै भएको मानी संकेत कोठामा **४** लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न १२: तपाईंको परिवारले कृषि बाहेक कुन मुख्य साना घरेलु व्यवसाय (दर्ता नगरिएका र तलबी कामदार नभएका) चलाएको छ ?

६.१०४ यस प्रश्नको मूल्य उद्देश्य नेपालभरी अनौपचारिक रूपमा घरपरिवारले सञ्चालन गरेका विभिन्न घरेलु तथा साना व्यवसायहरूको संख्या पत्ता लगाउनु हो । घरेलु तथा साना

१२. तपाईंको परिवारले कृषि बाहेक कुन मुख्य साना घरेलु व्यवसाय चलाएको छ ? (दर्ता नगरिएका र तलबी कामदार नभएका)
घरेलु उद्योग.....
उपग्रह.....
यातायात.....
सेवा.....
उन्नु.....
साना घरेलु व्यवसाय तथाएको.....

→प्रश्न न. १४

व्यवसायहरू भन्नाले परिवारका सदस्यहरूले मात्र चलाएको (नियमित तलबी कामदार नभएको), परिवारको आयआर्जनमा सधाउने खालको व्यवसायहरू तर कुनै सरकारी निकायमा दर्ता नभएको गैरकृषि साना व्यवसाय भन्ने बुझिन्छ । यहाँ (कृषि कार्यबाहेक) साना व्यवसाय भन्नाले परिवारको मूली वा कुनै सदस्यले पुँजी (नगद, जिन्सी, श्रम) लगानी गरी चलाएका निम्न अनुसारका विशेषता भएका व्यवसायहरूलाई बुझाउँछ ।

क. नियमितरूपले तलब वा ज्याला दिई अरू कसैलाई नलगाएको,

- ख. परिवारको आयआर्जनमा कुनै प्रकारले सघाउ पुग्ने
- ग. कुनै सरकारी वा स्थानीय कार्यालयमा दर्ता नभएको र
- घ. सेवा व्यवसाय भए अरु कुनै एकाइलाई सेवा विक्री गर्ने । जस्तै घरमै बसी अनौपचारिक रूपमा गरिने कामहरू ।
- ६.१०५ यस्ता व्यवसाय गणनामा समावेश हुन गणनाको समयमा चालू अवस्थामा रहेका वा गणना गरिएको दिनको अधिल्लो सातामा सामान्यतया संचालन भएको अवस्थामा हुनुपर्दछ । पारिवारिक व्यस्तता अथवा अन्य कुनै कारणले गणनाको समयमा सञ्चालनमा नरहे तापनि सामान्यतया आगामी दिनमा निश्चितरूपमा सञ्चालन हुने अवस्थामा रहेका कुनै व्यवसाय भए यसमा समावेश गर्नुपर्दछ ।
- ६.१०६ व्यवसायमा उत्पादन भएको वस्तु परिवारको उपभोगका लागि वा विक्रीको लागि वा दुवै हुनसक्दछ । तर व्यवसायको उत्पादन वस्तु वा सेवा भए बजारमा विक्री गर्ने उद्देश्यले संचालन भएको हुनुपर्दछ, उत्पादन भएको वस्तु वा सेवा परिवारको उपभोगका लागि मात्र भए गणनामा समावेश गर्नु पर्दैन ।
- व्यवसाय छुट्ट्याउन केही उदाहरण निम्नानुसार दिइएको छ ।
- घरेलु उद्योग (कोड १)**
- ६.१०७ घरेलु उद्योग भन्नाले माथि उल्लेख भएका “क” देखि “घ” सम्मको शर्त बमोजिम खाद्य वा गैरखाद्य वस्तु बनाउने (उत्पादन गर्ने) उद्योग भन्ने बुझिन्छ । जस्तै - डोनट, चना भुजा, मिठाई, खुवा, समोसा, पकौडी, जाम-जेली, दही, छुर्पी आदि खाद्य वस्तु बनाउने, धागो काले व्यवसाय, बेतबाँसका सामान जस्तै - मेच, मुढा, कुर्सी, डोको, डालो नाङ्गलो बनाउने, नाम्लो, दाम्लो, डोरी बाटने, काठको ठेकी, माना/पाथी बनाउने व्यवसाय, सुकुल, गुन्दी बनाउने व्यवसाय, माटोका भाँडा, फलाम (आरनमा) वा अन्य धातुका भाँडावर्तन वा सामग्री बनाउने, छाला वा कपडाको जुत्ता वा छालाका अन्य सामग्री बनाउने व्यवसाय, कपडा वा अन्य सामग्रीका खेलौना बनाउने व्यवसाय चुरा, धागो, पोते, टीका वा शृङ्खरका अरु सामग्री बनाउने व्यवसाय वा यस्तै वस्तु उत्पादन गर्ने अन्य व्यवसायहरू घरेलु उद्योग व्यवसाय हुन् । यी व्यवसायहरू संचालनमा माथिको शर्त पूरा नभए समावेश गर्नुपर्दैन । यदि माथि उल्लेखित कुनै घरेलु उद्योग घरपरिवारले चलाएको भए संकेत कोड १ लेख्नुपर्दछ ।

व्यापार (कोड २)

६.१०८ सबै प्रकारका लेनदेनको आधारमा चलेको वा वस्तुको खरिद विक्री गर्ने उद्देश्यले पूँजी (नगद, जिन्सी) लगानी गरी पसल थापी वा नथापी माथि उल्लेख भएका क देखि घ सम्मको शर्त बमोजिम चलाएको व्यवसाय भए साना व्यापार मानी संकेत कोठामा २ लेख्नुपर्दछ । तर अन्यत्र सरकारी निकाय वा स्थानीय तहमा दर्ता भएका कुनै व्यापार भए सो समावेश गर्नुपर्दैन ।

उदाहरण (परिवारका महिला, पुरुष वा दुवैले आफू बसेको घरमा वा अन्यत्र चलाएको पसल/दोकान, सानो खुदा वा नाइलो, पसल काट्न वा बाकसमा राखेको पसल, फुटपाथको पसल, पान, बिंडी, सुपारी पसल, चना -भुजा, मिठाई विक्री गर्ने वा यस्तै खाद्य वा गैरखाद्यवस्तुको साना व्यापारिक कार्य साना व्यापार हुन् ।

यातायात (कोड ३)

६.१०९ परिवारका मूली वा कुनै सदस्य प्रत्यक्षरूपमा संलग्न भई मानिस वा अरू कुनै माल-सामान ओसार-पसार वा ढुवानी गर्न, माथि उल्लेख भएका क देखि घ सम्मको शर्त बमोजिम चलाएको यस्तो कुनै व्यवसायलाई यातायात व्यवसाय मानी संकेत कोठामा ३ लेख्नुपर्दछ । उदाहरण (ठेलागाडा, गोरुगाडा, घोडा, खच्चर, भेडा, च्याङ्गा, रिक्सा आदि यातायातको कुनै साधन व्यवसायको रूपमा चलाएको भए त्यसले यातायात व्यवसाय बुझाउँछ । तर क देखि घ सम्मको शर्त पालन नगरेका यातायात व्यवसाय भए सो गणनामा समावेश गर्नुपर्दैन ।

सेवा (कोड ४)

६.११० सेवा व्यवसाय भन्नाले शारीरिक वा बौद्धिक श्रम लगाई अर्को व्यक्ति वा संस्थालाई आवश्यक हुने सेवा, सहयोग, सुविधा वा मनोरञ्जन आदि उपलब्ध गराइदिने र यस्तो श्रम गरेबापत अर्को व्यक्ति वा संस्था वा पक्षबाट आवश्यक पारिश्रमिक लिने गरी माथि उल्लेख भएका क देखि घ सम्मको शर्तबमोजिम चलाएको सेवा व्यवसाय भए संकेत कोठामा ४ लेख्नुपर्दछ । उदाहरण: माथिका शर्तबमोजिम निम्न व्यवसायहरू सेवा व्यवसाय अन्तर्गत पर्दछन् ।

- क. कपाल काट्ने, लुगा धुने वा ड्राइ क्लिनीड सेवा, लुगा सिउने पसल, सुडेनीको काम, पुरोहित, पूजारी, ज्योतिष सेवा वा अरू कुनै परामर्श सेवा, धामी-भाँकी वा भार-फुक सेवा, सामान्य मर्मत वा पालिस गर्ने, पर्यटक पथप्रर्दशक सेवा दिनेहरू आदि,
- ख. स्वास्थ्य उपचार सेवा वा स्वास्थ्य क्लिनिक, कानूनी परामर्श वा सल्लाह सेवा आदि,

- ग. डकर्मी, सिकर्मी सेवा, लोहारको (आरन) कुटो, कोदाली, हैंसिया आदिमा धार लगाउने, भारी बोक्ने आदि “सेवा व्यवसाय” हुन् ।
- घ. भिडियो देखाउने, नाच - सर्कस देखाउने वा मनोरञ्जन गराउने, वा यस्तै कुनै व्यवसाय मनोरञ्जन सेवा,
- ६.१११ कुनै घरपरिवारले सन्दर्भ अवधिमा माथि उल्लेखित सर्त बमोजिमका एकभन्दा बढी भिन्न प्रकृतिका साना घरेलु व्यवसायहरू सञ्चालन गरेको भए धेरै समय विताएको व्यवसाय नै घरपरिवारले सञ्चालन गरेको व्यवसाय मानी उपयुक्त कोड संकेत कोठामा लेखुपर्दछ ॥

अन्य (कोड ५)

- ६.११२ कृषि कार्य र माथि उल्लेख भएका साना व्यवसायबाहेक अरू कुनै साना व्यवसाय चलाएको भए संकेत कोठामा **५** लेखुपर्दछ ।

साना घरेलु व्यवसाय नभएको (कोड ६)

- ६.११३ परिवारले साना घरेलु व्यवसाय नचलाएको भए, कुनै व्यवसाय कुनै निकायमा दर्ता गरी चलाएको भए वा तलब ज्यालामा कुनै कर्मचारीहरू राखेर चलाएको भए साना घरेलु व्यवसाय नभएको मानि संकेत कोठामा **६** लेखि प्रश्न नं. १४ सोध्नुपर्दछ ।
- ६.११४ कुनै परिवारले ठुला व्यापार व्यवसाय तथा उद्योग धन्दा वा सेवा विक्री गर्ने (कामदार राखेको र सरकारी कार्यालयमा दर्ता समेत गरेको) गरी व्यवसाय सञ्चालन गरेको रहेछ, तर उक्त परिवारले साना खालका माथि उल्लेख गरेका कुनै पनि व्यवसाय नचलाएको भए नभएको मान्नु पर्दछ ।

प्रश्न १३: तपाईंको परिवारमा उक्त साना घरेलु व्यवसाय मुख्यतया कसले सञ्चालन गरेको छ ?

- ६.११५ प्रश्न १२ मा परिवारले दर्ता नगरी चलाएको साना घरेलु उद्योग, व्यापार, यातायात, सेवा तथा अन्य व्यवसाय मुख्यतया पुरुष वा महिलामध्ये कसले चलाएको हो सोधी यदि पुरुषले चलाएको हो भने संकेत कोठामा **१** र महिलाले चलाएको हो भने भने संकेत कोठामा **२** लेखुपर्दछ । पुरुष र महिला मध्ये दुवैजनाले मिलेर चलाएको रहेछ, भने मुख्यतया कसले बढी समय दिने गरेको छ, उसको कोड संकेत कोठामा उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

मृत्यु सम्बन्धी विवरण प्रश्न १४ - १६

१४. गत १२ महिनामा तपाईंको परिवारमा कसैको मृत्यु भएको थियो?

१. थियो   २. थिएन → प्रश्न १७

- ६.११५ गत १२ महिनामा अर्थात परिवारको गणना गर्ने दिनभन्दा अघि ३६५ दिनभित्र गणना गर्ने परिवारका कुनै सदस्यको जुनसुकै कारणबाट मृत्यु भए, नभएको सोध्नु पर्दछ । यदि यस

अवधिमा कसैको मृत्यु भएको भए संकेत कोठामा कोड १ र मृत्यु नभएको भए संकेत कोठामा कोड २ लेख्नुपर्दछ ।

- परिवारका कुनै सदस्यको मृत्यु घरमा वा अस्पतालमा वा अन्य कुनै ठाउँमा भएको हुनसक्ने साथै मृत्यु कुनै रोग, दुर्घटना, दैवीप्रकोप वा अन्य जुनसुकै कारणहरूबाट हुनसक्दछ ।
- परिवारका कुनै महिलाबाट जिउँदो बच्चा जन्म भई जन्मेको केही समयपछि वा जन्मनासाथ नै मरेको भए पनि त्यस परिवारका सदस्यको मृत्यु भएको मानी त्यस्तो मृतक शिशुको उपलब्ध विवरणहरू लिनुपर्दछ ।
- त्यस्तै बच्चा पाउने उमेरका महिलाको गर्भसम्बन्धी विभिन्न कारणबाट जस्तै - बच्चा पाउन नसकेर, सुत्केरी बिग्रेर, बच्चा जन्मेपछि टिटानस भएर तथा बच्चा गर्भमा हुँदा गर्भसम्बन्धी अन्य कारणबाट पनि मृत्यु भएको हुनसक्दछ । तर मरेका बच्चा जन्मेको रहेछ भने त्यस्तो अवस्थामा उक्त बच्चाको मृत्यु तथा अन्य कुनै पनि विवरण लिनुपर्दैन ।
- एक बर्ष वा ३६५ दिन भन्दा अधि मृत्यु भएको व्यक्तिको विवरण संकलन गर्नु नपर्ने भएकोले स्पष्टरूपमा परिवारमा मृत्यु भएको बारे साल महिना सोधी एकिन गर्नु पर्दछ ।

प्रश्न १५ : यदि यस परिवारमा कसैको मृत्यु भएको थियो भने कति जनाको मृत्यु भएको थियो ? □

६.११७ गत १२ महिनामा अर्थात परिवारको गणना गर्ने दिनभन्दा अधि ३६५ दिनभित्र गणना गर्ने परिवारका कुनै सदस्यको (जुनसुकै कारणबाट) मृत्यु भएको थियो भने कति जनाको मृत्यु भएको थियो सोधी संकेत कोठामा उक्त संख्या लेख्नुपर्दछ ।

प्रश्न १६ : मृत्यु भएका व्यक्तिको विवरण दितुहोस् ।

प्रश्न नं. १४ र १५ मा मृत्यु भएको र मृत्यु भएको व्यक्तिको संख्या कमशा उल्लेख भएको अवस्थामा उक्त व्यक्तिको विस्तृत विवरण संकलन गनु पर्दछ ।

६.११८ विशेष निर्देशन

१. जन्मेको केही समयपछि मरेका बालक-बालिका वा शिशु(हरू)को रिपोर्ट गर्न प्रायः छुट हुने गरेको देखिएको छ । विवरण संकलन गर्दा सन्दर्भ समयमा कसैको मृत्यु भएको छ/छैन परिवारका महिलाहरूलाई समेत सोधी एकिन गर्नुपर्दछ । १२ महिनाको अवधिमा एउटै परिवारका एकभन्दा बढी सदस्यको मृत्यु भएको हुनसक्छ,

जति जनाको मृत्यु भएको छ ती सबैको लहर १, २, ... गरी क्रमैसँग मृत्यु भएका सबै व्यक्तिको विवरण लेख्नुपर्दछ । प्रश्नावली अपुग भएमा अर्को प्रश्नावली थप्नु पर्दछ ।

- २ परिवारबाट लेखिने मृत्युको घटना लेख्न छुट हुने वा दोहोरो लेखिने संभावना पनि छ । घटना रिपोर्ट गर्ने सन्दर्भ समय १२ महिना अर्थात् एकवर्षको लामो समय भएको र यो समयमा घटने अरू सामाजिक घटनाले मृत्युको रिपोर्टिङमा प्रभाव पार्न सक्ने भएकोले त्यस तर्फ सचेत हुनु पर्दछ ।
३. त्यसैगरी कुनै दुई परिवारका साभा सदस्यको (बाबु/आमा) सन्दर्भ समयमा मृत्यु भएको भए र मृत्युपछि छोराहरू छुट्टिएका भए गणना समयमा दुवैतर्फबाट रिपोर्ट हुनसक्दछ, वा दुवैतर्फबाट छुट हुनसक्दछ । यस्तो अवस्थामा मृत्यु भएको व्यक्ति जुन परिवारमा बसोबास गरेको थियो त्यही परिवारबाट गणना गर्नु पर्दछ ।
४. परिवारको कुनै सदस्यको मृत्युपछि उक्त परिवार छुट्टिएको रहेछ भने सो घरमा जुन परिवार बसेको छ सोही परिवारबाट विवरण लिनुपर्दछ । यसैगरी एकल रूपमा बसोबास गरेको बाबु वा आमाको मृत्यु भएको रहेछ भने कुनै एक परिवारबाट मात्र सो विवरण लिने तर विवाद आएमा अन्तिम रात जोसँग बसेको छ सोही परिवारबाट लिनुपर्दछ ।

मृत्यु भएका व्यक्तिको नाम, थर

६.११८ मृत्यु भएका व्यक्तिको नाम के थियो सोधी महल २ मा नाम, थर क्रमैसँग लेख्नुपर्दछ ।

मृत्यु भएका व्यक्तिको लिङ्ग

६.११९ मृत्यु भएको व्यक्तिको लिङ्ग सोधी महल ३ मा पुरुष भए संकेत १ र महिला भए संकेत २ लेख्नुपर्दछ ।

मृत्यु हुँदाको उमेर

६.१२० मृत्यु भएका व्यक्तिको मृत्यु हुँदा पूरा भएको उमेर वर्षमा महल ४ मा लेख्नुपर्दछ । जस्तै मृत्यु हुँदा मृतकको उमेर ४१ वर्ष ७ महिना पूरा भएको भए निजको मृत्यु हुँदा पूरा गरेको उमेर ४१ वर्ष लेख्नुपर्दछ ।

मृत्यु हुनुको मुख्य कारण के थियो ?

६.१२० मानिसको मृत्यु विभिन्न कारणले भएको हुन सक्दछ । मृत्यु हुने कारणहरूलाई यस प्रश्नावलिमा देहाय अनुसार व्याख्या गरिएको छ ।

मृत्यु हुनको मुख्य कारण के थियो ? (कोड)
(५)

मृत्युको कारण	सर्वा रोग	 1,	नसर्ने प्रकृतिका रोग	 2,	यातायात दुर्घटना	 3,	अन्य दुर्घटना	 4,	
प्रजनन तथा प्रसुती जटिलता	 5,	हत्या	 6,	आत्महत्या	 7,	प्राकृतिक प्रकोप	 8,	अन्य	 9

सर्वा रोग (कोड 1)

६.१२१ कुनै व्यक्तिको मृत्यु सर्वा रोग लागेर भएको रहेछ भने यस महलमा संकेत १ लेख्नुपर्दछ । सर्वा रोगका केही नामहरू तलको बक्समा दिइएको छ ।

सर्वा रोगहरू

हैजा/फाडा पखाला/आउँनिमोनिया रुधाखोकी, फलु क्षयरोग, कुष्टरोग, जण्डीस (कमलपित्त), टाइफाइड, भाइरल, इन्फ्ल्युन्जा, इन्सेफलाईटिस, मेनेन्जाईटिस, हेपाटाईटिस, मलेरिया, कालाज्वरो, HIV/एड्स, अन्य यौन रोग दादुरा, ठेउला, रेबिज, अन्य सर्वा रोग (बर्ड फ्लु, स्वाइन फ्लु, प्लेग आदि)

नसर्ने प्रकृतिका रोग (कोड 2)

६.१२२ कुनै व्यक्तिको मृत्यु नसर्ने प्रकृतिका रोगको कारणले भएको रहेछ भने यस महलमा संकेत २ लेख्नुपर्दछ । केही नसर्ने प्रकृतिका रोगहरू तलको तालिकामा दिइएको छ ।

नसर्ने रोगहरू :

मुटुसम्बन्धी रोग, स्त्री रोग, दम/श्वासप्रश्वाससम्बन्धी, उच्चन्युन रक्तचाप, छारे रोग (इपिलेप्सी) ग्यास्ट्राईटिस/अल्सर, अवृद्ध (क्यान्सर), हाडजोनीको रोग, मधुमेह (डायबिटिज), नसाको रोग, मूरौलाको रोग, मोर्तीविन्दु/जलर्विन्दु, कलेजोको रोग, अल्जाइमर्स/पार्किन्सन्स, बाथ रोग र मानसिक रोग

यातायात दुर्घटना (कोड 3)

६.१२३ यातायात दुर्घटना भन्नाले सवारी साधन आफै दुर्घटनामा परेर वा सवारी साधनले ठक्कर दिएर भएको दुर्घटना बुझिन्छ । यदि कुनै व्यक्तिको मृत्यु यातायात दुर्घटनाबाट भएको रहेछ भने यस महलमा संकेत १ लेख्नुपर्दछ । यातायात दुर्घटना अन्तर्गत सडक दुर्घटना (बस, ट्रक, जीप, मोटर, मोटर साइकल आदि), हवाई दुर्घटना, डुंगा, र्याफ्टिङ, केवुलकारबाट हुने दुर्घटना आदि पर्दछन् ।

अन्य दुर्घटना (कोड 4)

६.१२४ अन्य दुर्घटना अन्तर्गत भिरबाट लडेर मर्नु, रुखबाट खसेर मर्नु, खोला तर्ने क्रममा बगेर मर्नु, पौडी खेल्ने क्रममा डुबेर मर्नु, घरको छाना/छतबाट खसेर मर्नु, घर वा अन्य निर्माणको क्रममा खसेर मर्नु, स्टोभ/ग्यास चुल्हो पड्केर मर्नु, आगलागीमा परेर मर्नु, सर्प आदि विषालु जिवजन्तुको टोकाईबाट मर्नु, हिंसक वन्यजन्तु/घरेलु जनावरको आक्रमणबाट मर्नु, हिमाल आरोहणको क्रममा मृत्यु हुनु, उच्च पहाडमा लेक लागेर मर्नु, विद्युत करेन्ट लागेर मर्नु, पुल/तुइन तर्ने क्रममा चुडिएर मर्नु, वा यस्तै अन्य दुर्घटनाहरू पर्दछन् । तसर्थ कुनै व्यक्तिको मृत्यु अन्य दुर्घटनाको कारणले भएको रहेछ भने यस महलमा संकेत ४ लेख्नुपर्दछ ।

प्रजनन तथा प्रसुती जटिलता (कोड ५)

६.१२५ कुनै महिलाको मृत्यु प्रजनन् तथा प्रसुती जटिलताको कारणले भएको रहेछ, भने यस महलमा कोड ५ लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत गर्भवती भए देखि बच्चा जन्मेको ४२ दिनसम्म मृत्यु भएका महिलाहरू पर्दछन्।

हत्या (कोड ६)

६.१२६ कुनै व्यक्तिको अरू मानिसबाट हतियार प्रयोग गरी वा नगरी वा अन्य माध्यमबाट हत्या गरिएको रहेको छ भने यस महलमा कोड ६ लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत भगडामा कुटाकुट हुँदा मर्नु, घरेलु हिँसामा मर्नु, लुटनको लागि मार्नु, मट्टीतेल खनाएर आगो लगाएर मार्नु, बलात्कार पछिको हत्या, रिस रागबाट हत्या, डाँकासँगको दोहोरो भिडन्तमा मर्नु, कसैले गोली चलाई मार्नु, अपराधिक गिरोहको आक्रमणबाट मर्नु /फिरौती रकमको लागि अपहरण गरी मार्नु, यस्तै अन्य अपराध पर्दछन्।

आत्महत्या (कोड ७)

६.१२७ कुनै व्यक्तिको मृत्यु आत्महत्या गरी भएको रहेछ, भने यस महलमा कोड ७ लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत भुण्डेर मर्नु, पानीमा डुबेर मर्नु, विख खाएर मर्नु, भिरबाट हामफालेर मर्नु, आफ्नो जिउमा आफैले मट्टीतेल खन्याई आगो लगाएर मर्नु, आफुले आफैलाई गोली वा अन्य हतियार प्रयोग गरेर मर्नु (स्वेच्छाले) आदि पर्दछन्।

प्राकृतिक प्रकोप (कोड ८)

६.१२८ कुनै व्यक्तिको मृत्यु प्राकृतिक प्रकोपको कारणले भएको रहेछ, भने यस महलमा कोड ८ लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत बाढी, पहिरो, हुरी बतास, असिना, हिमपात आदिको कारणे मर्नु, भुकम्पको कारणले मर्नु, चट्याड परेर मर्नु, चिसोको कारण कठ्याडगीएर मर्नु, तातो हावाका कारण लु लागेर मर्नु, सुख्खा/अनिकाल/खडेरी आदिको कारणले खान नपाएर मर्नु, आदि पर्दछन्।

अन्य (कोड ९)

६.१२९ कुनै व्यक्तिको मृत्यु माथि उल्लेखित कारण बाहेक अन्य कारण जस्तै कालगातिले मर्नु, उपचारका क्रममा डाक्टर/स्वास्थ्यकर्मीको लापरवाहीका कारण मर्नु, विद्युतिय धराप पड्किएर मर्नु, आदिबाट भएको रहेछ, भने यस महलमा कोड ९ लेख्नुपर्दछ।

**यदि मृत्यु भएको व्यक्ति पुरुष भए, मृत्यु हुँदाको पूरा उमेर सोधिसकेपछि मृत्युसम्बन्धी अन्य
विवरण सोधनुपर्दैन ।**

मृतक १५ देखि ४९ वर्षको महिला भए मृत्यु हुँदा उहाँको अवस्था कस्तो थियो ?

गर्भवती...1 प्रसुती...2 सुत्केरी भएको (बच्चा जन्मेको) ३ हप्ताभित्र ...3 अन्य

६.१३० यस प्रश्नको मुख्य उद्देश्य गर्भसम्बन्धी मृत्यु तथा मातृमृत्यु (Maternal Mortality) बारे तथ्य संकलन गर्नु हो । विश्व स्वास्थ्य संगठनको परिमार्जित परिभाषाअनुसार मातृमृत्यु भन्नाले महिला गर्भवती भएदेखि सुत्केरी भएको वा सुत्केरी अवस्था समाप्त भएको ६ हप्ताभित्रमा जुनसुकै कारणबाट भएको मृत्यु भन्ने बुझिन्छ । यो प्रश्न सबैदनशील भएको र गणनामा छुट्ने सम्भावना बढी हुन्छ । त्यसैले माथि मृत्युको उमेर महलमा महिलाको मृत्यु १५ देखि ४९ वर्ष भित्र भए मृत्यु हुँदा निजको अवस्था कस्तो थियो भन्ने प्रश्नको उत्तर यो महलमा राम्रोसँग बुझी लेख्नुपर्दछ । मृत्यु हुँदाको अवस्थाबारेमा तल व्याख्या गरिएको छ ।

गर्भवती (कोड १)

६.१३१ गर्भधारण भएदेखि शिशु जन्मनुभन्दा अधिसम्मको अवस्थामा रहेको महिलालाई गर्भवती भनिन्छ । यदि मृत्यु भएको महिला मृत्यु हुँदा गर्भवती भएमा महल ५ मा संकेत १ लेख्नुपर्दछ ।

प्रसुती (कोड २)

६.१३२ शिशु जन्मने समय पुगेर वा नपुगी शिशु जन्मन लाग्ने व्यथाको अवस्था प्रसुतीको अवस्था हो । यदि कुनै महिलाको प्रसुतीको समय वा सुत्केरी व्यथा लागेको अवस्थामा मृत्यु भएको रहेछ, भने महल ५ मा संकेत कोड २ लेख्नुपर्दछ ।

सुत्केरी भएको (बच्चा जन्मेको) ३ हप्ताभित्र (कोड ३)

६.१३३ कुनै महिलाहरूको शिशु जन्मेको वा शिशु खेर गएको केही समयपछि रक्तसाव भएर वा सुत्केरी बिग्री मृत्यु हुने गर्दछ । यदि यसरी गर्भधारणबाट सृजित विविध कारणले गर्भावस्था समाप्त भएको ६ हप्ताभित्रमा कुनै महिलाको मृत्यु भएको रहेछ, भने महल ५ मा कोड ३ लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड ४)

६.१३४ मृतक महिला १५ देखि ४९ वर्षको हुँदैमा निजको मृत्यु गर्भजन्य कारणले मात्र नभएको हुनसक्छ । तसर्थ कुनै महिलाको मृत्यु माथि उल्लेखित कारण (१, २, ३) वाहेक अन्य कारणले भएको रहेछ भने महल ५ मा कोड ४ लेख्नुपर्दछ । गर्भवती वा यससँग सम्बन्धित

बाहेक अन्य असम्बन्धित कारणहरू जस्तैः दुर्घटना, प्राकृतिक प्रकोप, कुनै रोगको कारण, हत्या, आत्महत्या आदि हुन सक्छन् ।

अनुपस्थित विवरण (प्रश्न १७ - १८)

प्रश्न १७ : तपाईंको परिवारका कुनै अनुपस्थित सदस्य हाल विदेश गएका छन् ?

६.१३५ गणना गर्न लागेका परिवारको छुट्टीभिन्न नभएको कुनै सदस्य मुलुकबाहिर गएका भए विदेश गएको बुझाउँछ । तर, छ महिनाभन्दा कम समयको लागि विदेशमा तिर्थयात्रा, औषधोपचार, पर्यटन/भ्रमण, उच्चोग व्यापार आदिका सिलसिलामा गएका भए “विदेश गएको” मा उल्लेख गर्नुपर्दैन । परिवारमा अनुपस्थित अन्तर्गत निम्न दुई सर्त पुरा भएको हुनु पर्दछ ।

- १) अनुपस्थित व्यक्ति विगतमा परिवारको सदस्य भएको हुनु पर्दछ ।
- २) विदेशबाट फर्क्ने सम्भावना भएको र फर्कदा सोही परिवारको सदस्य हुने व्यक्ति परिवारमा अनुपस्थित मानिन्छ ।

६.१३६ अनुपस्थित व्यक्तिको रूपमा गणना गर्ने वा नगर्ने सम्बन्धमा केही दृष्टान्तः

- क) भर्खर केही दिन अघि मात्र विदेश गएको भए पनि लामो पढाई वा रोजगारीको लागि गएको भए “अनुपस्थित” सदस्य मान्नु पर्दछ ।
- ख) विदेशमा नागरिकता, डिभि, पिआर आदि लिई बसोबास गरेका व्यक्तिहरूलाई अनुपस्थितमा जनाउनु हुदैन । यस्ता व्यक्तिको गणना नेपालबाट गरिदैन ।
- ग) विदेशमा अक्सर बसोबास गर्ने गरी गएका वा अनुपस्थित व्यक्तिको विदेशमा नै जन्मेका छोराछोरी भए ती छोराछोरीहरूको विवरण विदेश गएका व्यक्तिमा गणना गर्नुहुदैन ।

६.१३७ परिवारबाट विदेश गएका व्यक्ति रहेछन् र उनीहरू फर्केर त्यही परिवारमा आउने सम्भावना भएमा संकेत कोठामा १ जनाउने र परिवारमा कोही पनि व्यक्ति विदेश गएका रहेनछन् भने संकेत कोठामा २ लेख्नु पर्दछ । कोड २ जनाएपछि प्रश्न नं. १८ सोध्नु पर्दैन ।

प्रश्न १८ : तपाईंको परिवारबाट विदेश गएका अनुपस्थित व्यक्तिको विवरण दिनुहोस् ।

विदेश गएका व्यक्तिको नामथर :

६.१३८ परिवारबाट विदेश गएका व्यक्ति कति जना छन् सोधी सबैको नाम थर लेख्नुपर्दछ र निम्नानुसारको विवरण एकएक गरी लेख्नुपर्दछ । अनुपस्थित व्यक्तिको संख्या ४ भन्दा बढी भएमा अर्को प्रश्नावली थप गर्नु पर्दछ ।

लिङ्ग (पुरुष वा महिला)

६.१३९ विदेश गएका वा विदेशमा गई बसेका परिवारका सदस्य पुरुष वा महिला के हो सोधी महल २ मा पुरुष भए संकेत १ र महिला भए संकेत २ मा लेख्नुपर्दछ ।

विदेश जाने बेलाको उमेर (वर्षमा)

६.१४० विदेश गएका व्यक्तिको विदेश जाँदा कति उमेर भएको थियो, त्यस बखत पूरा भएको उमेर (वर्षमा) महल ३ मा लेख्नुपर्दछ । तर एक वर्ष उमेर पूरा नभएको भए “००” लेख्नुपर्दछ ।

विदेश गएको अवधि (पूरा भएको वर्षा)

६.१४१ परिवारबाट विदेश गएका व्यक्ति विदेश गएको कति वर्ष भयो पूरा भएको वर्ष महल ४ मा लेख्नुपर्दछ । एक वर्ष पूरा नभएको भए “००” लेख्नुपर्दछ । गएको अवधि लेख्दा नेपालमा कहिलेकाही मात्रै बस्ने गरेर विदा वा काम विशेषले आउने भए तापनि पहिलो पटक गएदेखि हालसम्म कति वर्ष भयो, पूरा भएको वर्ष लेख्नुपर्दछ ।

विदेश जाँदा उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तह

६.१४२ उत्तीर्ण गरेको तह भन्नाले व्यक्ति विदेश जाँदा निजले उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक योग्यताको सबैभन्दा माथिल्लो तह बुझ्नुपर्दछ । उत्तीर्ण गरेको तहको संकेतका सम्बन्धमा यसै प्रश्नको तल महल ५ अन्तर्गत छनोट विकल्पका कोड दिइएको छ । सोहीअनुसार महल ५ को कोड बुकबाट उपयुक्त कोड लेख्नुपर्दछ । परिवारमा अनुपस्थित व्यक्ति विदेश जाँदा ५ वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेर पूरा गरेको रहेछ, भने मात्र उक्त व्यक्तिले विदेश जाँदा उत्तीर्ण गरेको तहका बारेमा सोध्नुपर्दछ । ५ वर्षभन्दा कम उमेरमा विदेश गएका व्यक्तिको उत्तीर्ण गरेका तहबारे सोध्नुपर्दैन् ।

उदाहरण: अनुपस्थित सदस्य १० कक्षा उत्तीर्ण गरेर विदेश गएको हो भने महल ५ मा 10 लेख्नुपर्दछ ।

विदेश जानुको कारण

६.१४३ परिवारबाट अनुपस्थित व्यक्ति विदेश जानुपर्ने विभिन्न कारण हुनसक्दछन् । कोही अध्ययनका लागि विदेशमा गएका हुन्छन् भने कोही आर्थिक कारणले गएका हुन्छन् । आर्थिक कारणहरूमध्ये पनि कोही रोजगारीका लागि गएका हुन्छन् भने कोही व्यापार वा अरू कामको लागि गएका हुन्छन् । विदेश गएको कारणमा पहिले जाँदा के कारणले गएका हुन् उपर्युक्त कोड जनाउनुपर्छ । विदेश गएको कारण जनाउन निम्न कारणहरू (सामान्य व्याख्या समेत) उल्लेख गरिएका छन् ।

मूल ३: विदेश जानको मत्त्य कारण						
तलब ज्याला/नोकरी.....1	व्यापार/व्यवसाय.....2	अध्ययन/तालिम.....3	कामको खोजी.....4	आश्रय/आंश्रित.....5	अन्य.....6	थाहा ढैन.....98

तलब ज्याला/नोकरी (कोड १)

६.१४४ परिवारका अनुपस्थित सदस्य विदेशमा कसैको घरको कामदार, पसल वा अन्य कुनै निजी संस्था (स्थान) मा तलब, ज्याला वा कुनै किसिमको पारिश्रमिक (नगद वा जिन्सी) लिई काम गर्न गएका भए निजी नोकरी जनाउनु पर्दछ । परिवारका कुनै सदस्य विदेशमा सरकारी/गैरसरकारी संघ संस्था वा उद्योग- प्रतिष्ठान आदिमा नियुक्ति लिई वा नलिई रोजगारी वा नोकरीका लागि गएका भए पनि कोड १ लेख्नुपर्दछ, जस्तै - फौजमा भर्ती, विस्कुट कम्पनीमा नोकरी आदि ।

व्यापार/व्यवसाय (कोड २)

६.१४५ व्यापार/व्यवसाय भन्नाले आफ्नो नगद वा जिन्सी (पूँजी) लगानी गरी वा आफ्नो दायित्वमा वस्तु बिक्री गर्ने वा किनबेच गर्ने तथा उद्योग सञ्चालन गर्ने प्रक्रियालाई बुझाउँछ । परिवारमा अनुपस्थित रहेका व्यक्ति व्यापार गर्न विदेश गएका भए महल ६ मा कोड २ लेख्नुपर्दछ । आफ्नै लगानीमा व्यापारबाहेक उद्योग तथा अन्य कुनै व्यवसाय सञ्चालन गर्न गएकाहरूको समेत कोड २ लेख्नुपर्दछ ।

अध्ययन/तालिम (कोड ३)

६.१४६ अध्ययन/तालिम भन्नाले शैक्षिक योग्यता, सीप, ज्ञान आर्जन गर्ने विषय बुझ्नुपर्दछ । तसर्थ यदि परिवारका कुनै सदस्य अध्ययन/तालिमको लागि विदेशमा गएका भए अध्ययन/तालिमका लागि बसेको जनाउन महल ६ मा कोड ३ लेख्नुपर्दछ ।

कामको खोजी (कोड ४)

६.१४७ यदि परिवारका कुनै सदस्य शुरूमा नै काम निश्चित नभई त्यहाँ पुगेर मात्र काम खोज्ने उद्देश्य लिई विदेश गएको भए महल ६ मा कोड ४ लेख्नुपर्दछ । तेश्रो मुलकमा हो भने

भिजिट भिषामा गएका हुन सक्दछन् भने भारतमा कुनै भिषा विना कामको खोजी गर्न नै गएका हुन सक्दछन् ।

आश्रय/आश्रित (कोड ५)

६.१४८ परिवारका कुनै नावालक सदस्य, वृद्ध वृद्धा, अपाङ्ग वा अन्य कुनै सदस्य विदेश जाने मुख्य सदस्यसँगै गएको भए त्यस्ता व्यक्ति आश्रय/आश्रित लिन गएको मानिन्छ, उक्त कारण जनाउन महल ६ मा संकेत ५ लेख्नुपर्दछ ।

अन्य (कोड ६)

६.१४९ माथि १ देखि ५ सम्म कोड उल्लेख भएका कारणबाहेक अरु कुनै कारणले विदेश गएका भए अरु कारण जनाउन संकेत ६ लेख्नुपर्दछ ।

थाहा नभएको (कोड ७)

६.१५० परिवारको कुनै सदस्य विदेशमा गएको एकिन छ, तर किन गएको हो सो कुरा परिवारमूली वा उत्तरदाताले बताउन नसकेमा संकेत ७ लेख्नुपर्दछ ।

गएको देश

६.१५१ परिवारका प्रत्येक अनुपस्थित सदस्य कुन देश गएको हो सो देशको नाम व्यक्ति अनुसार अलग-अलग गरी लेख्नुपर्दछ । कुनै व्यक्ति शुरूमा कुनै देश गएको तर हाल उक्त देश छोडी अन्य देशमा गएको भए यस अवस्थामा शुरूमा जुन देश गएको हो सो देशको नाम लेख्नुपर्दछ । तर पहिले गएको देशबाट फर्किई पुनः अर्को देश गएको भए पछिल्लो पटक गएको देशको नाम र उक्त देशको कोड समेत लेख्नुपर्दछ । यदि परिवारको सदस्य गएको देशको नाम अवगत हुन नसकेमा थाहा छैन लेख्नुपर्दछ ।

उदाहरण :- रामबहादुर रानाको २० वर्षकी छोरी मनकुमारी आइ.एस.सी. उत्तीर्ण गरी एम.बी.बी.एस. पदन २ वर्षअधि बंगलादेशको ढाकामा गएकी रहिछिन् । उसको ३० वर्षीय छोरा सविन राना स्नातकोत्तर पढ्दापढ्दै अध्ययन छोडी ५ वर्ष अधिरेखि संयुक्त राज्य अमेरिकाको कुनै रेष्टुराँमा काम गर्न गएका छन् भने यी विदेश गएका सदस्यको विवरण निम्नानुसार लेख्नुपर्दछ -

विदेश जानुका कारणहरू

क्र. सं.	विदेश गएको व्यक्तिको नाम र थर लेख्नुहोस्	विदेश गएको व्यक्तिको लिङ्ग के हो ? पुरुष.....1 महिला 2	विदेश जाने बेलाको उमेर कति थियो ? (पुरा भएको वर्षमा)	विदेश जाने बेला उत्तीर्ण गरेको माध्यिल्लो शैक्षिक तह कति थियो ? (कोड) (५ वर्ष वा सोभन्ना माध्यका लागि)	विदेश गएको कति वर्ष भयो ?	विदेश जानुको मुख्य कारण के थियो ? (कोड)	गएको देश कुन हो ? देशको नाम कोड
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)
१.	मिना कुमारी राना	1	20	12	2	3	बंगलादेश ० ८ ४
२.	सविन राना	2	30	13	5	1	संयुक्त राज्य अमेरिका १ ७ ६
३.							
४.							
५.							
महल ७: विदेश जानुको मुख्य कारण							
तलव ज्याला/नोकरी.....1	व्यापार/व्यवसाय 2	अध्ययन/तालिम 3	कामको खोजी 4	आश्रय/आश्रित 5	अन्य 6	थाहा छैन ..	

६.१५२ जनगणनाको समयमा विदेशस्थित नेपाली कूटनीतिक नियोग तथा दुतावासहरूमा काम गर्ने नेपालीहरूको विदेश गएका व्यक्तिहरूको रूपमा गणना गर्नुहुँदैन। ती व्यक्तिहरूको गणना नेपालमा अक्सर बसोबास गरेका परिवार सरह मानी e-Census माफर्त गरिनेछ।

भाग ७ - व्यक्तिगत खण्ड : जनसांख्यिक विवरण

(महल १-१४)

- ७.१ गणना गर्ने लागेको परिवारको परिचयात्मक र पारिवारिक खण्ड भरिसकेपछि, उक्त परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने प्रत्येक व्यक्तिको विवरण व्यक्तिगत खण्डमा संकलन गर्नु पर्दछ। व्यक्तिगत विवरण लेख्न परिवारका प्रत्येक सदस्यका लागि एउटा लहर (Row) छुट्ट्याइएको छ। व्यक्तिगत खण्डका २ वटा पानामा १ देखि ३८ सम्म गरी ३८ वटा महल छन् भने ८ जना व्यक्तिको नाम अट्ठेने लाइन (Row) छन्।
- ७.२ एउटा प्रश्नावली फाराम एउटा परिवारको लागि मात्र प्रयोग गर्नु पर्दछ। परिवारका गणना गर्नु पर्ने सदस्य ८ जनाभन्दा बढी भएमा अर्को प्रश्नावली थप गर्नु पर्दछ।

महल १ क्र.सं. (क्रमसंख्या) :

- ७.३ परिवारका सदस्यहरूको सिलसिलाबद्ध क्रमसंख्या महल १ मा लेखिएको छ। एक परिवारमा ८ जनासम्म सदस्य भए १ पेज मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ, तर सदस्यहरू ९ जनाभन्दा बढी भए उही पानामा नाम नलेखी दोस्रो पाना प्रयोग गर्नुपर्दछ, र लेखिएको क्रमसंख्या १, २, ३, ... लाई सच्चाई क्रमशः ९, १०, ११ ..... गरी लेख्नुपर्दछ। परिवारका सदस्यहरू १६ जनाभन्दा बढी भए एवं क्रमले लेखिएको क्रमसंख्या १, २, ३, ... लाई सच्चाई क्रमशः १७, १८, १९, ... गरी लेख्नुपर्दछ। परिवारका सदस्य ८ जनाभन्दा कम भए पनि अर्को परिवारको गणना गर्न नयाँ पानाको क्र.सं. १ बाट सुरु गर्नुपर्दछ। एउटा पेजमा दुई परिवारको गणना गर्नुहुँदैन।

महल २ : परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको नाम, थर

(परिवारमा व्यक्तिको नाम र थर लेख्दा सबैभन्दा पहिला परिवारमूलीको लेखी अरू सदस्यहरूको क्रमसँग लेख्नुहोस)

- ७.४ यस प्रश्नमा दुई मुख्य कुरामा ध्यान दिनु पर्दछ। पहिलो अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिको संख्या (यस अधि पारिवारिक खण्डमा एकिन गरी सकिएको हुन्छ) र दोस्रो परिवारमूलीको पहिचान (यस अधि नै परिचयात्मक विवरणमा पहिचान

भएको हुन्छ) दोस्रो महलको पहिलो लाईनमा परिवारमूलीको नाम लेख्नु पर्दछ । परिवारमूलीको नाम परिचयात्मक खण्डमा भएको नामसँग मिल्नु पर्दछ ।

७.५ परिवारका व्यक्तिको नाम र थर लेख्दा सबैभन्दा पहिले क्र.स. १ मा परिवारमूलीको नाम लेखी अरू सदस्यको (मूलीको श्रीमान/श्रीमती, छोरा, छोरी, बुहारी, नाति, नातिनी आदि) नाम पारिवारिक हाँगा (Family Tree) अनुसार क्रमैसँग लेख्नुपर्दछ । थर लेख्दा गणना गर्न लागेको परिवारका प्रत्येक सदस्यको थर के हो सो सोधी व्यक्तिको नाम लेखिसकेपछि व्यक्तिको थर (Surname/Family Name) समेत स्पष्टसँग लेख्नुपर्दछ । व्यक्तिको नाम थर लेख्दा निम्न कुरामा ध्यान दिनु पर्दछ ।

१. व्यक्तिको नाम लेख्दा वास्तविक नामका साथै चलनचल्तीमा रहेको वा प्रयोगमा रहेको नाम भए सो समेत लेख्नुपर्दछ, जसबाट गाउँघरका सबैले उक्त नामको व्यक्ति पहिचान गर्न सक्नुन् । नाम लेख्दा जेठो, साहिँली, कान्छा, ठूले, बौका, लड्डी, करिया जस्ता नाम मात्र लेख्नुहुँदैन । यस्ता नामबाट गणनापछि व्यक्ति पहिचान गर्नुपर्ने भए पहिचान गर्न असजिलो हुन्छ ।
- २) परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने एक वा एकभन्दा बढी व्यक्तिहरू हुन सक्दछन् । परिवारमा बुढाबुढी, वयस्क, केटाकेटी, भखरै जन्मेका बच्चा, अपांगता भएका व्यक्तिसमेत हुनसक्दछन् । त्यसैगरी परिवारमा नाता पर्ने र नाता नपर्ने व्यक्ति पनि हुन सक्दछन् । गणना गर्दा कसैको छुटाउनु हुँदैन र कसैको दोहोरो लेख्नु पनि हुँदैन । परिवारमा नाता पर्ने र नपर्ने को-को सदस्य छन्, सोधी बुझी सबैको गणना गर्नुपर्छ ।
- ३) परिवारमा धेरै जना सदस्यहरू (ठूलो वा संयुक्त परिवार) भए गणना गर्दा मूल, हाँगाअनुसार जेठो, जेठीको क्रमबाट (जस्तै - मूली, श्रीमान/श्रीमती, जेठोछोरा, बुहारी, जेठो छोराको छोरा-छोरी, ... एवं क्रमले) गणना गर्न उपयुक्त हुन्छ । गणनाको मूल उद्देश्य कोही नछुटून् र कोही नदोहोरिऊन् भन्ने हो, यस उद्देश्यलाई मनन् गरी परिवारका व्यक्ति (सदस्य) को नाम, थर क्रम मिलाएर लेख्नुपर्छ ।
- ४) परिवारको गणना विवरण लिँदा सकेसम्म मूलीलाई नै सोधी लेख्नुपर्दछ । मूलीबाट विवरण लिन संभव नभए मूलीपछिको मुख्य व्यक्तिबाट (मूलीको श्रीमान/श्रीमती वा त्यसपछिको मुख्य व्यक्ति - आमा, भाउजू, दिदी, ...सँग) विवरण लिनुपर्दछ । परिवारको सदस्यका बारेमा राम्रो जानेबुझेका त्यसै परिवारका सदस्यबाहेक अरू कसैबाट विवरण लिनुहुँदैन । परिवारका सदस्यको बारेमा राम्ररी नबुझेका व्यक्तिबाट लिइएको विवरण गलत हुन्छ ।

परिवारका सदस्यहरूको गणना गर्ने उदाहरण :

नमूना Family Tree

- ४) गणना गर्ने व्यक्ति भर्खर जन्मेको नवजात शिशु जसको नामाकरण भएको हुँदैन, उसको नाम उल्लेख गर्दा शिशु र थर उसको बाबु/आमाको के हो सोही थर उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

उदाहरण -

- धनबहादुर गुरुडको परिवारमा ७ जना सदस्य छन् - धनबहादुर गुरुड, श्रीमती नन्दकुमारी (साहिली), बाबु, फुपू एक छोरा र दुई छोरी । धनबहादुर ९ वर्षदेखि भारतीय सेना (आर्मी) मा छन्, बाबुको उमेर ६७ वर्ष भयो र खास कामकाज गर्न पनि सक्तैनन् । घरब्यवहार र खर्चको व्यवस्था मिलाउने जिम्मा नन्दकुमारीमा नै छ । फुपू खेतीपाती र घरधन्दाको काममा सघाउँछन् । छोरा र छोरीहरू स्कूल जान्छन् । घरब्यवहार चलाउने र जिम्मेवारीको अवस्थाले यो परिवारको मूली नन्दकुमारी (साहिली) नै हुन् ।
- नैनकला दर्जीको छोरा बलबहादुर दर्जी विगत ५ वर्षदेखि भारतको दिल्लीमा विजुलीका सामान बनाउने कारखानामा काम गर्दछन् र चाडपर्वमा मात्र घर

आउँछन् । घरमा उनको आमालगायत्री श्रीमती तारा, एक छोरा र दुई छोरी छन् । छोराको अनुपस्थितिमा बलबहादुरको आमा नैनकलाले नै घर, व्यवहार चलाएकी छन् भने परिवारको मूलीको नाम, थर लेख्दा - नैनकला दर्जी - लेख्नुपर्छ ।

महल ३ :..... परिवारमूलीको के नाता पर्नुहन्छ ?

- ७.६ गणना गर्न लागिएका व्यक्ति परिवारका मूलीको के नाता पर्ने हो छुट्ट्याउनुपर्छ । नाता उल्लेख गर्दा परिवारका मुख्य व्यक्ति भए मूलीको संकेत नम्बर १, मूलीको श्रीमान्/श्रीमती भए संकेत नम्बर २ लेख्नुपर्छ । एवं क्रमले गणना गरिएका व्यक्ति मूलीको के नाता पर्ने हो सोधी उपयुक्त नाता जनाउने संकेत नम्बर यस महलको सम्बन्धित लहरमा लेख्नुपर्छ । फाराममा उल्लेख भएका नाताबाहेक अरू नाता पर्ने भए अन्यको संकेत नम्बर (लेख्नुपर्छ, जस्तै - सालासाली, हजुरबुवा, हजुरआमा, भाङ्जा-भाङ्जी, मामा-माइजू आदि । नाता नपर्ने तर तलब, ज्याला दिई राखेका सहयोगी, भान्से आदि भए घरेलु कामदारको संकेत नम्बर १० लेख्नुपर्छ । मूलीको कुनै नाता नपर्ने भए संकेत नम्बर ११ लेख्नुपर्दछ ।

(३) परिवारमूलीको नाता	
परिवारमूली.....	१ दाज्ञाप्राई/ दिदीबहिनी..... ७
श्रीमान्/श्रीमती.....	२ तारी/तातीनी..... ८
छोरा बहारी.....	३ अन्य नातेदार ९
छोरी ज्वाई.....	४ घरेलु कामदार १०
बाव/ आमा	५ गता तपैँ ११
सासु/ सासुरा	६

महल ४ : ...को लिङ्ग कुन हो ?

- ७.७ यस महलमा प्रत्येक व्यक्तिको प्राकृतिक लिङ्ग (Biological Sex) के हो एकिन गरी पुरुष भए १ र महिला भए २ संकेत नम्बर यस महलको सम्बन्धित लहरमा लेख्नुपर्छ । कतिपयको नामबाट पनि पुरुष अथवा महिला के हुन् छुट्ट्याउन सजिलो पर्दछ । तर केही नामहरू महिला, पुरुष दुवैले प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसैगरी स-साना बालक-बालिका वा पुरुष वा महिला के हुन् छुट्ट्याउन उत्तरदातालाई सोध्नुपर्दछ । व्यक्तिको लिङ्ग पुरुष वा महिला के हो उत्तरदाताले पुरुष, महिला मध्ये कुन लिङ्ग जनाउन भन्दछन् सोही जनाउनुपर्छ ।

महल ५ :..... को जन्म मिति कहिले हो र पूरा भएको उमेर कति हो ?

- ७.८ जन्म मितिलाई साल २ महिना जनाउनु पर्दछ । निज व्यक्ति कुन सालमा जन्मेको हो उक्त साल चार अंकमा उल्लेख गर्नुपर्दछ र जन्म भएको महिना दुई अंकमा लेख्नुपर्दछ । यदि कुनै व्यक्तिको जन्म महिना उल्लेख गर्न नसकेमा साल मात्र लेख्नुपर्दछ । कुनै व्यक्तिको नागरिकताको जन्म मिति र वास्तविक जन्म मिति फरक हुन सक्दछ । यस्तो

अवस्थामा वास्तविक जन्म मिति सोधी लेख्नु पर्दछ । यो कुरा उमेर लेख्दा पनि लागु हुन्छ ।

७.९ उमेर लेख्दा व्यक्तिले पूरा गरेको वर्ष मात्र लेख्नुपर्दछ । केही समयअघि जन्म भएको अथवा एक वर्ष नपुगेको बालिका वा बालक भए “००” लेख्नुपर्दछ ।

७.१० कतिपय बाबुआमालाई आफ्ना छोराछोरीको उमेरको जानकारी नहुनसक्छ । सम्बन्धित व्यक्तिको उमेर कति हो भन्ने प्रश्न सोध्दा सामान्यरूपमा “थाहा छैन” भन्ने गरेको पाइन्छ । कतिपय उत्तरदाताले उमेरको जवाफ दिँदा प्रायः अन्तमा “०” अथवा “५” भएको अंकमा जवाफ दिने गरेको पनि पाइन्छ । यस्तो जवाफ वास्तविक उमेरभन्दा फरक पर्नसक्दछ । जवाफ नमिले गणनाको परिणाम पनि गलत हुन्छ । गणनामा अन्य विवरण संकलन गरेजस्तै प्रत्येक व्यक्तिको सही उमेर लेख्नुपर्दछ । उमेर स्पष्ट भन्न नसके परिवारका अरू सदस्यको उमेरभन्दा कति फरक छ, कति वर्षले जेठो, जेठी अथवा कान्धो, कान्धी हो, छुट्ट्याई उमेर एकिन गर्न सकिन्छ । विगतका कुनै मुख्य घटनाको हाराहारीमा जन्म भए ती घटना कति सालका हुन्, यस्ता घटना उमेर एकिन गर्ने आधार हुनसक्दछन्, जस्तै: १९९० सालको भूकम्प जाँदा तपाईं कति वर्षको हुनुहुन्थ्यो ? २००७ सालको क्रान्ति हुँदा तपाईं कति वर्षको हुनुहुन्थ्यो ? २०१५ सालको आमचुनाव हुँदा तपाईं कति वर्ष पुग्नुभएको थियो ?

महल ६ : (नाम) को जन्म दर्ता गर्नुभएको छ ? (५ वर्ष भन्दा कम उमेरको लागि)

७.११ यो प्रश्न ५ वर्ष भन्दा कम उमेरको व्यक्तिको मात्र लिनुपर्दछ । जन्म दर्ता भन्नाले कुनै पनि बच्चा जन्मेपछि वडा कार्यालय, गाउँपालिका तथा नगरपालिका जस्ता आधिकारिक ठाउँमा दर्ता गर्ने बुझिन्छ । जन्म दर्ता गरे पछि जन्मदर्ता गर्ने निकायले जन्मदर्ता प्रमाण पत्र सम्बन्धित बालबालिकाको नाममा जारी गर्दछ । अस्पतालमा मात्र दर्ता भएकोलाई जन्म दर्ता मानिन्दैन । यस महलमा जन्म दर्ता गरेको छ भने संकेत नम्बर १ र छैन भने संकेत नं २ लेख्नुपर्दछ । पाँच वर्ष वा सोभन्दा बढी उमेर भएका बालबालिकालाई यो प्रश्न सोध्नु पर्दैन ।

महल ७ : (नाम) को जात/जाति कुन हो ?

७.१२ नेपालमा विभिन्न जात र जातिका मानिस छन् । सामान्यतया जात भन्नाले हिन्दू वर्णाश्रम अन्तर्गतका विभिन्न वर्गका समूहलाई जनाउँछ । यसमा जनै लगाउने, नलगाउने र दलितभित्रका जातहरू पर्दछन् र यिनीहरूको बेरलाबेरलै थर र गोत्र हुन्छ । जाति भन्नाले आफ्नो छुटै मातृभाषा र संस्कार भएका जनजातिलाई जनाउँछ । उदाहरणको लागि

ब्राह्मण, क्षेत्री, कामी, राजपूत, कायस्थ, मारवाडी जात हुन् र लिम्बु, तामाङ, थामी आदि जाति हुन् ।

७.१२ कतिले आफ्नो जात वा जातिको सट्टा थर वा उपजाति जनाउने (लेखाउने) गर्दछन् । यस्तो जनाएमा सो थर वा उपजाति कुन जात वा जातिमा पर्दछ, उक्त जातिको नाम लेखी कोडबुक अनुसार सम्बन्धित जातिको कोड समेत लेख्नुपर्छ । एउटै परिवारमा विभिन्न जात वा जातिका मानिस बस्न सक्ने भएकाले परिवारमूलीको जात वा जाति के हो सोधी लेखिसकेपछि परिवारका अरू प्रत्येक सदस्यको पनि जात वा जाति सोध्न पर्छ । परिवारका सदस्यको गणना गर्दा परिवारमूलीको जात/जाति नै अरू सदस्यको जात/जातिमा उतार्नु हुँदैन ।

७.१३ अन्तरजातीय विवाह भएकोमा र अन्तरजातीय विवाहबाट जन्मेका छोरी वा छोराको जात/जाति आमा वा बाबुको भन्दा फरक हुनसक्दछ । त्यसैले परिवारका सदस्यको गणना गर्दा प्रत्येक महिला, पुरुष, बालक, बालिका, वृद्ध, वृद्धाको जात/जाति के हो सोधी एकिन गरी लेख्नुपर्छ । जात/जातिसम्बन्धी विवरण एउटै परिवारका सदस्यहरूको समेत फरक फरक हुनसक्दछ । परिवारका सदस्यहरूको जात/जाति लेख्दा निष्पक्ष भई उनीहरूले बताएबमोजिम नै लेख्नुपर्दछ ।

जातजातीको नाम र कोड लेखे तरिका

७.१४ विभागले उपलब्ध गराएको कोड बुक हेरी जातजातीको नाम र कोडको विवरण गणकले भर्नु पर्दछ । उक्त विवरण लेख्नको लागि प्रश्नमा दुईवटा महल दिएको छ । पहिला महलमा जातजातीको नाम लेख्नु पर्दछ र दोस्रो महलमा कोड बुकबाट कोड हेरी उपयूक्त कोड लेख्नु पर्दछ । यदि कोड बुकमा लेखिएको जातजातीभन्दा फरक वा अन्य कोड बुकमा उल्लेख नभएका जातजातीको नाम उत्तरदाताले बताएमा उक्त जातजातीको नाम लेख्नु पर्दछ र कोड लेखे स्थानमा खाली नै छोड्नु पर्दछ । कोड बुकमा नाम नभएका अन्य जातजातीहरूको कोड विभागले गर्नेछ ।

महल दः (नाम)...ले बोल्न जानेको पहिलो भाषा (मातृभाषा) कुन हो ?

७.१५ **पहिलो भाषा (मातृभाषा)** : जन्मे पछि वाल(वालिकाले सबभन्दा पहिला जानेको भाषालाई पहिलो भाषा वा मातृभाषा भनिन्छ । घरपरिवार भित्र आमा, बुवा, हजुरआमा, हजुरबुवा, परिवारका अन्य सदस्य, स्याहार सुसार गर्ने व्यक्तिबाट वालवालिकाले जानेको भाषा नै पहिलो भाषा (मातृभाषा) हो । एउटा व्यक्तिको पहिलो भाषा (मातृभाषा) एउटा भन्दा बढी पनि हुन सक्छ । पहिलो भाषा (मातृभाषा)को रूपमा बक्ताले सबभन्दा बढी प्राथमिकता जुन भाषालाई दिन्छन त्यसलाई समावेश गर्नु पर्दछ ।

७.१६ पहिलो भाषा भनेको native (सहज, मातृ, प्राकृत) चाहीँ हुनै पर्दछ । यस्तो भाषालाई मानिसले जन्मदेखि जीवनको अन्तसम्म प्रयोग गरिरहन्छ । उदाहरणको लागि नेवार समुदायमा जन्मेको बालकले नेवार (नेपाल) भाषा बोल्न जान्दैन र नेपाली भाषा बोल्दछ, भने नेपाली पहिलो भाषा र नेवार उसको पुर्खाको भाषा हुन जान्छ ।

महल ९: (नाम)....ले सिकेको दोश्रो भाषा कुन हो?

७.१७ **दोस्रो भाषा (Second language)** : पहिलो भाषा (मातृभाषा) बोल्न जानी सके पछि, बत्ताले सिकेको भाषा दोश्रो भाषा हो । आफूले घरपरिवारमा बोलेको भन्दा छरछिमेक वा समुदायमा बोलिने भाषा फरक छ भने त्यो भाषा सिक्दा दोश्रो भाषा हुन्छ । त्यस्तै, आफूले घरपरिवारमा बोलेको भन्दा विद्यालयमा सिकेको भाषा फरक छ भने त्यो पनि दोश्रो भाषा हुन्छ । अन्य शिक्षण संस्था, निकाय वा माध्यमबाट सिकेको भाषा पनि दोश्रो भाषाको रूपमा लिन सकिन्छ । यसरी एउटा व्यक्तिको दोश्रो भाषा एउटा भन्दा बढी पनि हुन सक्छ । बत्ताले दोश्रो भाषाको रूपमा सबभन्दा बढी प्राथमिकता जुन भाषालाई दिन्छन त्यसलाई यसमा समावेश गर्नु पर्ने हुन्छ ।

महल १०: (नाम)....को पुर्खाको भाषा कुन हो?

७.१८ **पुर्खाको भाषा (Heritage language)** : कुनै व्यक्तिको आफ्नो परिवार, समुदाय वा जातजातिमा बोलिने परम्परागत रूपमा रहेको पहिचानको भाषालाई पुर्खाको भाषा वा पुर्खयौली भाषा भन्ने गरिन्छ । यस्ता भाषालाई सम्बन्धित पृष्ठभूमिका व्यक्तिले वर्तमान अवस्थामा बोल्ने गरेको हुन पनि सक्छ, नहुन पनि सक्छ । आफ्नो पुर्खाको भाषा बोल्ने गरेको व्यक्तिका लागि यो पहिलो भाषा (मातृभाषा) हुन सक्छ र त्यो भाषा पुर्खाको भाषा पनि हुन सक्छ ।

उदाहरण: भुजेल भाषालाई लिन सकिन्छ । भुजेलहरू नेपालका विभिन्न ठाउँमा छारिएर रहेका छन् । सबै ठाउँका भुजेलले भुजेल भाषा बोल्न जान्दैनन् । हाल यो भाषा तनहुँ, गोरखा, चितवन र नवलपरासीमा बसोबास गर्ने केही भुजेलले मात्र प्रयोग गर्दछन् । भुजेल भाषा नजान्नेका लागि यो भाषा पुर्खाको भाषा भयो । जसले यो भाषा बोल्न सक्छन् उनीहरूका लागि यो भाषा पहिलो भाषा (मातृभाषा) हुन्छ । परिभाषा अनुसार नबोले पनि दुरा र कुसुन्डाका लागि दुरा र कुसुन्डा भाषाहरू पुर्खाको भाषा हुन जान्छन् ।

भाषाको नाम र कोड लेख्ने तरिका

७.१९ विभागले उपलब्ध गराएको कोड बुक हेरी पहिलो भाषा (मातृभाषा), दोस्रो भाषा र पुर्खाको भाषा अनुसारको नाम र कोडको विवरण गणकले भर्नु पर्दछ । उक्त विवरण

लेख्नको लागि प्रश्नमा प्रत्येक भाषाको लागि दुई दुईवटा महल दिएको छ । पहिला महलमा भाषाको नाम लेख्नु पर्दछ र दोस्रो महलमा कोड बुकबाट कोड हेरी उपयुक्त कोड लेख्नु पर्दछ । यदि कोड बुकमा लेखिएको भाषाभन्दा फरक वा कोड बुकमा उल्लेख नभएका अन्य भाषाको नाम उत्तरदाताले बताएमा उक्त भाषाको नाम लेख्नु पर्दछ र कोड लेख्ने स्थानमा खाली नै छोड्नु पर्दछ । कोड बुकमा नाम नभएका अन्य भाषाहरूको कोड विभागले गर्नेछ ।

महल ११: (नाम)....ले कुन धर्म मान्नुहुन्छ ?

७.२० धर्म भनेको मानिसले मानिआएको संस्कार र विश्वास हो । परिवारका प्रत्येक सदस्यले मानिआएको धर्म के हो सोधी गणनाको समयमा हरेक व्यक्तिले मान्ने गरेको धर्मको नाम लेखी सम्बन्धित धर्मको कोड समेत यस महलमा उल्लेख गर्नुपर्दछ । एउटै परिवारका सदस्यहरूको धर्म फरक फरक समेत हुन सक्ने कुरालाई दृष्टिगत गरी प्रत्येक सदस्यको धर्म एकएक गरी सोधी लेख्नुपर्दछ । जस्तै हिन्दु धर्म मान्ने भए सम्बन्धित महलको सम्बन्धित लहरमा अंक १ बौद्ध धर्म मान्ने भए अंक २ लेख्नुपर्दछ । एवं तरिकाले धर्म अनुसारको संकेत नम्बर लेख्नुपर्दछ ।

धर्मको नाम र कोड लेख्ने तरिका

७.२१ धर्मसम्बन्धी र कोडको विवरण गणकले भर्नु पर्दछ । उक्त विवरण लेख्नको लागि प्रश्नमा धर्मको लागि दुई दुईवटा महल दिएको छ । पहिला महलमा धर्मको नाम लेख्नु पर्दछ र दोस्रो महलमा प्रश्नको पुछारमा दिएको उपयुक्त कोड लेख्नु पर्दछ । यदि कोड बुकमा लेखिएको धर्मभन्दा फरक वा प्रश्नमा उल्लेख नभएका अन्य धर्मको नाम उत्तरदाताले बताएमा उक्त धर्मको नाम लेख्नु पर्दछ र कोड लेख्ने स्थानमा खाली नै छोड्नु पर्दछ । प्रश्नमा दिएका धर्म बाहेक अन्य धर्म उत्तरदाताले बताएमा त्यसको लागि विभागले कोड गर्नेछ ।

महल १२: (नाम)....कुन देशको नागरिक हुनुहुन्छ ?

७.२२ नागरिक भन्नाले देशको नागरिक हक, अधिकार उपभोग गर्न पाउने सम्बन्धित व्यक्तिलाई सम्झनु पर्दछ । देशको संविधान, कानूनबमोजिम प्रत्येक देशका नागरिकले त्यस देशको नागरिक हक, अधिकारको उपभोग गरिरहेका हुन्छन् वा गर्न सक्दछन् र ती व्यक्ति त्यस देशका नागरिक हुन् ।

७.२३ कुनै व्यक्ति कुनै एक समयमा सामान्यतया एक देशको मात्र नागरिक

[नाम].. कुन देशको नागरिक हुनुहुन्छ ?	
नेपाल.....1	
भारत.....81	
चीन.....82	
अन्य (खलाज्ञान)	
(अन्य भए देशको प्राप्त लेखी कोड लेख्नाइए)	
(१२)	

हुने कानूनी प्रावधान छ। तर पनि सबै व्यक्तिले नागरिकताको प्रमाणपत्र नलिएका पनि हुनसक्छन्। जस्तै नेपालमा १६ वर्षमुनिका नाबालकले नागरिकताको प्रमाणपत्र लिएका हुँदैनन् तापनि नागरिक हक, अधिकार उपभोग गरेका हुन्छन्। विभिन्न कारणबस उमेर पुगेका कतिपय बालिग नागरिकले पनि नागरिकताको प्रमाण-पत्र लिएका हुँदैनन् तापनि नागरिक हक, अधिकार उपभोग गरेका हुन्छन् वा गर्नसक्ने कानूनी हैसियत राख्छन्। त्यसैगरी विदेशका नागरिकहरू पनि विभिन्न उद्देश्य र कामले नेपालमा बसोबास गरेका हुनसक्छन्। गणनाको परिभाषाले समेटेका विदेशी नागरिकको पनि गणना गर्नुपर्छ। त्यस्तो अवस्थामा गणना गरिने व्यक्ति उक्त देशको नागरिक हुने भएकोले सोहीअनुसार नागरिकता सोधी प्रत्येक व्यक्ति कुन देशका नागरिक हुन् छट्ट्याई सम्बन्धित देशको संकेत नम्बर सम्बन्धित महलमा लेख्नुपर्छ। नागरिक खुलाउन संकेत नम्बर लेख्ना नेपालको नागरिक भए संकेत नम्बर १, भारतको नागरिक भए संकेत नम्बर ८१, चिनियाँ भए संकेत नम्बर ८२ लेख्नुपर्छ। यीबाहेक अरू कुनै देशको नागरिक भए सम्बन्धित देशको नाम र कोडबुक अनुसार उक्त देशको कोड लेख्नुपर्दछ।

महल १३ः (नाम).... को वैवाहिक स्थिति के हो ?

७.२४ गणनाको समयमा परिवारका १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका सबै उमेरका व्यक्तिहरूलाई यो प्रश्न सोध्नुपर्दछ। व्यक्तिको वैवाहिक स्थितिलाई माथि उल्लिखित ५ वटा स्थितिहरू मध्ये उपयुक्त एउटा मात्र संकेत नम्बर सम्बन्धित महलको सम्बन्धित लहरमा लेख्नुपर्दछ।

(१३) वैवाहिक स्थिति
अविवाहित १
विवाहित २
विवध / विवधा ३
पारपाचक ४
छुट्टैएको ५

७.२५ वैवाहिक स्थिति भन्नाले (गणनाको समयमा १० वर्ष र सोभन्दा माथिको उमेरका व्यक्तिको विवाहको स्थिति (माथि संकेत १ देखि ५ सम्मको स्थितिमध्ये) लाई बुझाउँछ। हालको समाजमा विवाहको स्थिति, कानूनी व्यवस्था र गणनाको प्रयोजनका लागि विवाहका स्थितिहरू माथि संकेत १ देखि ५ सम्म उल्लेख गरिएका छन्। संकेत १ को अविवाहित स्थिति भन्नाले जीवनकालमा हालसम्म एकपटक पनि विवाह नभएको स्थिति हो भने संकेत २ देखि ५ सम्मका स्थितिहरू जीवनकालमा एकपटक विवाह भएको र त्यसपछिका विभिन्न स्थितिहरू हुन्। यी स्थितिहरूको निम्नानुसार बयान गरिएको छ।

१. **अविवाहित** - कुनै महिला वा पुरुष आफ्नो जीवनकालको कुनै पनि समयमा अर्को पक्ष पुरुष वा महिलासँग श्रीमान-श्रीमतीको सम्बन्ध जोडी कहिल्यै बसेका छैनन् वा जीवनमा कहिल्यै विवाह भएको छैन भने त्यसलाई विवाह नभएको बुझ्नुपर्दछ। गणना गर्दा विवाहको यो स्थिति भएका अथवा विवाह नभएका पुरुष वा महिला भए सम्बन्धित महलको सम्बन्धित लहरमा संकेत नम्बर १ लेख्नुपर्छ।

२. विवाहित - विवाहित भन्नाले कुनै महिला वा पुरुष आपसी समझदारी वा आ-आफ्नो सामाजिक, धार्मिक रीतिरिवाज वा कानूनी प्रकृयाबाट आफ्नो जीवनकालको कुनै समयमा अर्को पक्ष पुरुष वा महिलासँग श्रीमान-श्रीमतीको सम्बन्ध जोडी बसेकालाई बुझाउँछ । गणनाको समयमा कुनै व्यक्ति (पुरुष वा महिला) - श्रीमान-श्रीमतीको रूपमा सँगै (एकै ठाउँमा वा आपसी सहमतिले अलग) बसेका भए त्यस्ता महिला वा पुरुषलाई विवाह भएको मान्नुपर्दछ । विवाहित महिला पुरुष पनि तीन किसिमको हुन सक्छ जस्तै एक विवाह, बहुविवाह र पुनर्विवाह । गणना गर्दा यी तीन विवाहमध्ये जुनसुकै विवाह भएका महिला पुरुष भए पनि संकेत २ नै लेख्नुपर्छ ।

३. विधुर/विधवा - जीवनकालमा एक पटक विवाह भइसकेका कुनै महिलाको गणनाको समयअघि श्रीमान्‌को मृत्यु भई हालसम्म पुनः विवाह नगरेकी भए विधवा हुन्छ । त्यस्तै श्रीमतीको मृत्यु भई हाल पुनः विवाह नगरेका पुरुष भए विधुर हुन्छ । गणनाअघि एकविवाह वा पुनर्विवाह जुनसुकै स्थिति भए पनि श्रीमान् वा श्रीमतीको मृत्यु भई जबसम्म पुनः विवाह हुँदैन तबसम्म विधुर वा विधवाको स्थिति नै रहन्छ । गणना गरेका पुरुष वा महिलाको गणनाको समयमा विधुर/विधवाको स्थिति भए संकेत ३ लेख्नुपर्छ ।

तर यदि गणनाअघि नै विधवा भएकी महिला वा विधुर भएका पुरुषले गणनाको समयमा पुनः विवाह गरिसकेको र उक्त समयमा एक श्रीमान्/श्रीमती भई सँगै रहेका भए विवाहको स्थिति परिवर्तन भई पुनर्विवाह हुनेछ र यसका लागि विवाहितको संकेत २ लेख्नुपर्छ ।

४. पारपाचुके - विवाहपश्चात श्रीमान्-श्रीमतीको कुनै मनमुटाव वा मतभेद भई श्रीमान्-श्रीमती एक अर्कासँग बस्न नसकी कानूनीतवरले छुट्टिई गणनाको समयमा अलगै बसेका भए पारपाचुके भएको मान्नुपर्दछ । गणनाअघि जेसुकै भए तापनि गणनाको समयमा उनीहरू कानूनी मान्यताबाट पारपाचुके गरी अलगै बसेका भए उनीहरूको वैवाहिक स्थिति पारपाचुके मान्नुपर्दछ । यस्ता पुरुष वा महिलाको गणनाको समयमा पारपाचुकेको स्थिति भए संकेत ४ लेख्नुपर्छ ।

५. छुट्टिएको - विवाहित श्रीमान्-श्रीमती यदि कुनै झगडा वा मतभेदको कारणबाट सँगै बस्न नसक्ने भई आपसी समझदारी वा असमझदारीबाट बेग्ला बेग्लै बस्ने गरेको भए ती व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिलाई छुट्टिएको मान्नुपर्दछ । जबसम्म श्रीमान्-श्रीमतीको कानूनीरूपमा पारपाचुके भएको हुँदैन र उनीहरू आपसी मनमुटावका कारण अलगै बसेका हुन्छन् तबसम्म उनीहरूको वैवाहिक स्थिति गणनाको प्रयोजनका लागि छुट्टिएको भन्नुपर्दछ । कुनै पुरुष वा महिलाको गणनाको समयमा छुट्टिएको स्थिति भए संकेत ५ लेख्नुपर्छ ।

महल १४: (नाम)... को पहिलो विवाह गर्दा पूरा भएको उमेर कति थियो ?

(जीवनमा कम्तिमा एक पटक विवाह भएकालाई मात्र, पुरा उमेर लेखुपर्दै)

७.२६ विवाह भएका भन्नाले हाल विवाहित (एक विवाह, बहुविवाह र पुनर्विवाह) रहेका वा विधवा/विधुर, पारपाचुके र छुट्टिएकोहरूलाई जनाउँछ । विवाहका यी सबै स्थितिहरू कम्तिमा एकपटक विवाह भएको अवस्था हो । गणना गरिएका व्यक्तिको एकपटक विवाह भइसकेको भए पहिलोपटक विवाह गर्दाको उमेर कति थियो, सोधनुपर्दै । गणना गरिएका एकपटक विवाह भएका महिला वा पुरुषको पहिलो विवाह हुँदाको उमेर लेखदा त्यसबखत पूरा भएको उमेर लेखुपर्दै । कुनै व्यक्तिको एकभन्दा बढी पटक विवाह भएको भए पहिलो विवाह गर्दाको उमेर लेखनुपर्दै, दोस्रो, तेस्रो ... विवाह गर्दाको उमेर लेखुहुँदैन ।

७.२७ कुनै व्यक्तिको पहिलोपटक विवाह हुँदाको उमेर भन्न नसके उसको हालको उमेर र पहिलो विवाह भएको कति वर्ष भयो सोधी सो वर्ष घटाई लेख्न सकिन्छ । जस्तै: कुनै व्यक्तिको हालको उमेर ४५ वर्ष छ, र पहिलो विवाह भएको अवधि २५ वर्ष भयो भने उक्त व्यक्तिको पहिलोपटक विवाह हुँदाको उमेर २० वर्ष हुनआउँछ । त्यस्तै पहिलो बच्चा जन्मदाको उमेर, श्रीमान-श्रीमतीको उमेर कति फरक (Age Difference) छ, यसबाट पनि पहिलो विवाह गर्दाको उमेर एकिन गर्न सजिलो हुन्छ ।

भाग ८ - व्यक्तिगत खण्ड : शैक्षिक विवरण

(महल १५ - १८)

महल १५ : (नाम).....ले पढन, लेख्न जानुभएको छ ?

(५ वर्ष वा सोभन्दा माथिकालाई मात्र)

८.१ कुनै भाषामा पढन, लेख्न र सामान्य हरहिसाब गर्न जानेको भए पढन, लेख्न दुवै जानेको अर्थात् लेखपढ गर्न जानेको भन्नुपर्छ। पढन मात्र जानेकालाई लेखपढ गर्न जानेको भन्नुहुँदैन। दैनिक कार्यको सामान्य हरहिसाब (जोड, घटाउ) जानेकालाई सामान्य हरहिसाब जानेको भन्नुपर्छ। त्यसैले लेखपढ गर्न जानेको हुनको लागि कुनै भाषामा पढन जानेको, लेख्न जानेको र सामान्य हिसाब गर्न जानेको हुनुपर्छ। कुनै भाषामा पढन सक्ने र अनुकरण गरी आफ्नो नाम मात्र लेख्नसक्नेलाई पढन, लेख्न जानेकोमा गणना गर्नुहुँदैन। कुनै व्यक्तिले कुनै भाषामा पढन मात्र जानेको भए पढन जानेको भन्नुपर्छ। पढन जानेको तर लेख्न नजानेकालाई पढन मात्र जानेको मात्र भन्नुपर्छ। कोही पढन मात्र जान्ने तर लेख्न नजान्ने हुनसक्दछन्।

.[नाम].. ले पढन, लेख्न जानु भएको छ ?
 ◆पढन र लेख्न दुवै जानेको.. 1
 ◆पढन मात्र जानेको..... 2
 ◆पढन र लेख्न दुवै नजानेको.. 3

(१५)

८.२ गणना गरिएका व्यक्तिले कुनै एक लिपिमा लेखिएका अक्षरहरू पढन र लेख्न जानेको भए सम्बन्धित महलको सम्बन्धित लहरमा संकेत १ लेख्नुपर्छ। निजले पढन मात्र जानेको भए संकेत २ लेख्नुपर्छ। पढन र लेख्न दुवै जानेको छैन भने संकेत ३ लेख्नुपर्छ। औपचारिक शिक्षा लिएका अर्थात् विद्यालय, पाठशाला वा स्कूलमा भर्ना भई केही वर्ष अध्ययन गरेका भए लेखपढ गर्न जानेको हुनसक्दछ। औपचारिक शिक्षा नलिएका (अर्थात् विद्यालय, पाठशाला वा स्कूलमा भर्ना नभएका) व्यक्तिले धरमा अध्ययन गरेको वा बाल, प्रौढ कक्षामा संलग्न भई अध्ययन गरेको वा यस्तै कुनै प्रकारले अध्ययन गरी लेखपढ गर्न जानेको हुनसक्दछ। गणना गरिएका प्रत्येक व्यक्तिले पढन, लेख्न जानेको छ, छैन सोधी, बुझी एकिन गरी सम्बन्धित महलको सम्बन्धित लहरमा संकेत नम्बर लेख्नुपर्छ।

(१६) शैक्षिक संस्थामा पढन/लेख्न गएको ब्रवस्या	
हाल पढन/लेख्न गईरहेको	(कोड)
◆स्कूल/कलेज	1
◆साक्षरता/ अनौपचारिक शिक्षा	2
◆अन्य संस्था.....	3
हाल पढन/लेख्न नगएको	(कोड)
◆विवरमा स्कूल/कलेज गएको.....	4
◆कहिल्ये स्कूल/कलेज नगएको.....	5

महल १६ : (नाम).....कहिल्यै पढन/लेख्न शैक्षिक संस्थामा जानु भयो ?

८.३ यो प्रश्न सम्बन्धित व्यक्तिलाई तपाईं कहिल्यै पढन/लेख्नका लागि शैक्षिक संस्थामा जानुभएको थियो वा थिएन सोधी हाल

गईरहेको, विगतमा गएको वा कहिल्यै नगएको निक्यौल गर्नु पर्दछ ।

हाल स्कूल/कलेज जाने गरेको भन्नाले गणनाको समयमा विद्या/शिक्षा आर्जनका लागि स्कूल (महाविद्यालय, विद्यालय, पाठशाला, शिक्षालय) वा कलेज, व्यावसायिक शिक्षालय, विशेष साक्षरता शिक्षा, अनौपचारिक र अन्य संस्था जाने गरेको भन्ने बुझाउँछ । यसमा शिक्षा आर्जन गर्ने क्रममा स्कूल, विद्यालय, व्यावसायिक, विशेष साक्षरता शिक्षा र अन्य संस्था कलेज वा विश्वविद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गर्न जाने गरेको हुनुपर्दछ ।

निम्न अवस्थाकोलाई हाल स्कूल/कलेज जाने गरेको मान्युपर्दछ ।

- कम्तिमा एक किसिमका स्कूल/कलेज वा अन्य शैक्षिक संस्थामा नाम लेखाई पढ्न जाने गरेको विद्यार्थीहरू
- स्कूल/कलेजको नियमानुसार विदामा बसेका विद्यार्थीहरू
- स्कूल/कलेजमा भर्ना भएका तर विरामी भई वा भैपरी विदामा हाल स्कूल नगएका विद्यार्थीहरू

हाल स्कूल कलेज गईरहेको :

स्कूल/कलेज (कोड 1)

८.४ पठनपाठनको उद्देश्यले सञ्चालनमा रहेका सरकारी, सामुदायिक वा निजी जुनसुकै तहका विद्यालय, क्याम्पस, विद्यालय, विश्वविद्यालय वा अन्य शैक्षिक संस्था (व्यावसायिक विद्यालय र विशेष शिक्षा/शैक्षिक संस्था समेत) का निकाय यस अन्तर्गत पर्दछन् । कुनै व्यक्ति स्कूल कलेज देशको सीमा बाहिर रहेका शैक्षिक निकायमा अध्ययन गर्ने गरेको र परिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने रहेछ भने पनि हाल स्कूल कलेज गईरहेको मानी संकेत कोठामा 1 लेख्नुपर्दछ ।

८.५ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले स्थापित र सञ्चालित शैक्षिक निकाय, प्रतिष्ठान, विद्यालय, क्याम्पस, शिक्षालय, विश्वविद्यालय प्रशिक्षण केन्द्र आदि शैक्षिक निकाय समेत यस अन्तर्गत पर्दछन् । औपचारिक तह वा कक्षा निर्धारण हुने गरी अध्यापन गर्ने इन्जिनियरिङ, चिकित्साशास्त्र, खाद्य प्रविधि, वन तथा वातावरण विज्ञान, कृषि तथा पशु विज्ञान लगायत प्राविधिक तथा व्यावसायिक शैक्षिक निकायलाई व्यावसायिक शिक्षामा समावेश गरी संकेत कोठामा 1 लेख्नुपर्दछ ।

साक्षरता शिक्षा/अनौपचारिक शिक्षा (कोड 2)

८.६ यस अन्तर्गत औपचारिक कक्षा तह निर्धारण नहुने विशेष प्रकारका शिक्षा प्रदान गर्ने निकायलाई साक्षरता शिक्षा अन्तर्गत राख्नुपर्दछ । गुम्बा शिक्षा, मदरसा शिक्षा, संस्कृत शिक्षा आदि प्रदान गर्ने संस्था यस अन्तर्गत पर्दछन् । औपचारिक तह कक्षा निर्धारण हुने

नहुने सबै किसिमका दूरशिक्षा, खुला विश्वविद्यालय आदि पनि यस अन्तर्गत पर्दछन्। साक्षरता शिक्षा अन्तर्गत अनौपचारिक किसिमका शैक्षिक अभियान जस्तै प्रौढ शिक्षा, महिला शिक्षा, बाल शिक्षा आदि समावेश गरी संकेत कोठामा 2 लेख्नुपर्दछ। यस्ता शैक्षिक अभियानका लागि औपचारिक निकाय संस्था स्थापना नभएको पनि हुन सक्दछ र निश्चित समयावधि तोकेर शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुन्छ।

अन्य संस्था (कोड 3)

- ८.७ माथि उल्लिखित स्कुल कलेज, व्यावसायिक शिक्षा र विशेष साक्षरता शिक्षा बाहेक अन्य प्रकारका शैक्षिक संस्था भए संकेत कोठामा 3 लेख्नुपर्दछ।
- ८.८ छोटो अवधिका सीपमुलक तालिम, अध्ययन, भाषा अध्ययन अभिमूखिकरणलाई भने यस प्रश्न अन्तर्गत समावेश गर्नुहुँदैन।

हाल स्कुल कलेज नगएको :

विगतमा स्कुल कलेज गएको (कोड 4)

- ८.९ विगतमा माथि उल्लिखित 1 देखी 3 सम्मका जुनसुकै प्रकारका शैक्षिक संस्थामा विगतमा अध्ययन गर्न गएको तर हाल नगएको भए विगतमा स्कुल कजेज गएको मानी संकेत 4 लेख्नुपर्दछ।

कहिल्यै स्कुल कलेज नगएको (कोड 5)

- ८.१० आफ्नो जीवनकालमा कुनै पनि प्रकारको शैक्षिक संस्थामा पढ्न लेख्न नगएको भए कहिल्यै स्कुल कलेज नगएको मानी संकेत कोठामा 5 लेख्नुपर्दछ।

महल १७ : (नाम)... ले कति कक्षा/तह उत्तीर्ण गर्नुभएको छ ?

(उत्तीर्ण गरेको तह)

(पढ्न, लेख्न पनि नजानेको र हाल स्कूल/कलेज पनि नजाने गरेको दुवै भए सोध्नुपर्दैन र कुनै एक मात्र भएको व्यक्तिलाई भने सोध्नुपर्दछ।)

- ८.११ कति कक्षा/तह उत्तीर्ण गर्नु भएको छ भन्नाले लेखपढ गर्न जानेकालाई औपचारिक शिक्षाको वा पढाइको कुन कक्षा/तह सम्म उत्तीर्ण गरेको छ, भन्ने बुझाउँछ। शैक्षिक योग्यता लेख्दा उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तहको कोड सम्बन्धित लहरमा लेख्नुपर्दछ। उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तहलाई निम्नानुसार वर्गिकरण गरिएको छ।

१.उत्तीर्ण गरेको तह - उत्तीर्ण गरेको तह लेख्दा गणना गरिएका व्यक्तिले उत्तीर्ण गरेको शैक्षिक योग्यताको सबैभन्दा माथिल्लो कक्षा/तह लेख्नुपर्दछ। यदि एकै तहका विभिन्न विषयमा परीक्षा उत्तीर्ण गरेको भए रिपोर्ट गर्न चाहेको कुनै एक विषयको तह मात्र लेख्नुपर्दछ, अध्ययन गरिरहेको तह लेख्नुहुँदैन। औपचारिक शिक्षामा सबै किसिमका स्कूल,

क्याम्पस (कलेज) वा विश्वविद्यालयमा अध्ययन गरी शिक्षाको कुनै कक्षा/तह उत्तीर्ण गरेको भए उत्तीर्णको प्रमाण-पत्र लिएको हुन्छ। गणना गरिएका व्यक्तिले कुन कक्षा/तह उत्तीर्ण गरेको हो सोधी, बुझी उत्तीर्ण गरेको कक्षा/तह लेख्नुपर्छ। आजकल बालबालिकाहरू सानै उमेरमा विद्यालय जाने गर्दछन्। यस्तो अवस्थामा ५ वर्ष पूरा गरेका तर पूर्वप्राथमिक तह वा कक्षा १ मा अध्ययनरत बाल बालिकाले लेखपढ गर्न जान्ने अवस्था हुनसक्ने भएकोले त्यस्ता व्यक्तिले पढन लेख्न जानेको भए निजले उत्तीर्ण गरेको तह खुलाउदा शून्य लेख्नुपर्दछ। प्रश्नावलीमा दिइएको अनुसार गणना गर्ने व्यक्तिसंग सोधी नर्सरी देखि यु.के. जी. उत्तीर्ण गर्नेलाई कोड ० लेख्नुपर्दछ। एवं तरिकाले पिएचडी सम्म कोडवुक अनुसारको कोड लेख्नुपर्दछ। तालिम मात्र लिएकाहरूको कक्षा/तह खुलेको भए मात्र लेख्नुपर्दछ, तह नखुलेकोमा कोड ९१ लेख्नुपर्दछ।

शिक्षाको तह	कोड				कोड
नर्सरी/के.जी.	०	कक्षा ७	७	स्नातकोत्तर वा सो सरह	१४
कक्षा १	१	कक्षा ८	८	एमफिल/ पि.एच.डि वा सो भन्दा माथि	१५
कक्षा २	२	कक्षा ९	९		अन्य
कक्षा ३	३	कक्षा १० (टेष्टपास)	१०	तह नखुलेको	९१
कक्षा ४	४	एस.एल.सी./एस.ई.ई.	११	तह नभएको	९२
कक्षा ५	५	कक्षा ११ र १२ पास	१२		निरक्षर
कक्षा ६	६	स्नातक वा सो सरह	१३		थाहा छैन

उदाहरण – प्रमिलाकुमारी चौधरी हाल ९ कक्षामा पढौदैछिन् भने उत्तीर्ण गरेको तह लेख्दा “८” लेख्नुपर्दछ। कसैले एस.एल.सी./एस.ई.ई. परीक्षा दिइएको छ तर परिणाम प्रकाशित भएको छैन भने उत्तीर्ण गरेको तह “१०” लेख्नुपर्दछ। एस.एल.सी./एस.ई.ई.मा अनुत्तीर्ण भएकालाई उत्तीर्ण गरेको तह “१०” लेख्नुपर्दछ। पुरानो नेपाली उत्तीर्ण गरेकाहरूको हकमा जुन तह उत्तीर्ण गरेका छन् सोही तह लेख्नुपर्दछ, जस्तै - नेपाली ७ या नेपाली ११ आदि। संस्कृतरूप अध्ययन गरेकालाई प्रथमा, मध्यमा, शास्त्री, आचार्य कुन तह उत्तीर्ण गरेको हो सो को समकक्षता अनुसार लेख्नुपर्दछ। तालिम मात्र लिएकाहरूको तह खुलेको भए मात्र लेख्नुपर्दछ। नत्र तह नखुलेकोमा कोड ९१ लेख्नुपर्दछ।

महल १८ : ..नाम को अध्ययनको क्षेत्र कुन हो ? (१२ कक्षा भन्दा माथिको लागि)

(१८) अध्ययन गरेको क्षेत्र	
मानविकी तथा सामाजिक शिक्षा.....	१
व्यवस्थापन.....	२
शिक्षा.....	३
विज्ञान तथा प्रौद्योगिकी.....	४
साम्यवा विकासशास्त्र.....	५
इंजीनियरिङ.....	६
कानून.....	७
कार्यालय.....	८
वृन्द.....	९
पशुविज्ञान/पशुचिकित्सा/मरुत्यालान.....	१०
कम्प्युटर/सूचना विज्ञान.....	११
अन्य.....	१२
थाहा छैन.....	९८

क्षेत्र कुन हो, छुट्ट्याई सम्बन्धित संकेत नम्बर लेख्नुपर्दछ। माथि दिइएको अध्ययनको क्षेत्रभन्दा बाहेक अरूपको लागि अन्यको कोड १२ र थाहा छैन उत्तर आयो भने कोड ९८ लेख्नुपर्दछ।

भाग ६ - व्यक्तिगत खण्ड : बसाईसराइ सम्बन्धी विवरण

(महल १८-२६)

९.१ यस भागमा प्रश्न नं. १९ देखि २१ सम्म जन्मस्थान तथा जीवनकालको बसाईसराइ (Life time migration) र प्रश्न नं. २२ देखि २६ सम्म आवधिक बसाईसराइ (Periodic migration) को बारेमा सोधिएको छ । गणकले बसाईसराइको प्रश्न सोध्दा यी दुई भिन्न विषयलाई ध्यान दिन आवश्यक छ । उक्त प्रश्नहरू र व्याख्या निम्न अनुसार रहेको छ ।

महल १९ : .....को जन्मस्थान कहाँ हो ?

९.२ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा बसाईसराइको इकाइ (Unit of Migration) स्थानिय तहलाई मानिएको छ । बसाईसराइ हुनका लागि कुनैपनि व्यक्ति कमितमा पनि एक गाउँपालिका वा नगरपालिकाबाट अर्को गाउँपालिका वा नगरपालिकामा सरेको हुनुपर्दछ । तसर्थ एउटै गाउँपालिका वा नगरपालिकाको एक वडाबाट अर्को वडामा सरेको भए बसाईसराइ भएको मान्नुहुन्नैन ।

९.३ जन्मस्थान सम्बन्धी प्रश्न सबै उमेरका व्यक्तिलाई सोध्नुपर्दछ । जन्मस्थानको कुरा निम्न चार स्थानको बारेमा सोधिएको छ ।

१. यही गा.पा. / न.पा. : कुनै व्यक्तिको जन्म भएको स्थान हाल बसोबास गरेको गाउँपालिका वा नगरपालिकामा हो वा होइन सोध्नु पर्दछ । हाल बसिरहेको गाउँपालिका वा नगरपालिकामा हो भने कोड १ लेखि महल २२ देखिका प्रश्नहरू सोध्नुपर्दछ ।

२. यही जिल्लाको अर्को गा.पा. / न.पा. : कुनै व्यक्ति हाल बसोबास गरिरहेको गाउँपालिका वा नगरपालिका जन्म नभई यही जिल्लाको अर्को स्थानमा जन्म भएको रहेछ, भने यस महलमा उक्त व्यक्तिको लागि कोड २ लेख्नु पर्दछ र महल २० देखिका विवरणहरू क्रमैसँग सोध्नुपर्दछ ।

३. अर्को जिल्ला: कुनै व्यक्तिको हाल बसोबास गरिरहेको जिल्लामा जन्म नभई अर्को जिल्लामा जन्म भएको रहेछ, भने कोड ३ उल्लेख गरि महल २० देखिका विवरणहरू क्रमैसँग सोध्नुपर्दछ ।

४. विदेश : कुनै व्यक्तिको जन्मस्थान विदेश रहेछ भने कोड ४ लेख्नु पर्दछ र महल २० देखिका विवरणहरू क्रमैसँग सोध्नुपर्दछ ।

९.४ व्यक्तिको जन्म आफैनै घर, अस्पताल, प्रसुतिगृह, नर्सिङ्होम वा यस्तै सुविधा भएको अन्य कुनै ठाउँमा भएको भएतापनि गणनाको प्रयोजनका लागि जन्मस्थान भन्नाले व्यक्तिको जन्म हुँदाको समयमा ती व्यक्तिको आमाको अक्सर बसोबास गरेको स्थानलाई मान्नुपर्दछ ।

...जास्ती... को जन्मस्थान कहा हो ?
यही गा.पा/न.पा.....1 → महल २२
यही जिल्लाको अर्को गा.पा/न.पा ..2
अर्को जिल्ला.....3
विदेश 4

(१९)

महल २० : (नाम). को जन्म कुन जिल्ला/देशमा भएको हो ?

९.५ प्रश्न नं. १९ मा कोड २, ३ र ४ आएकालाई मात्र यो प्रख्न सोधनु पर्दछ। व्यक्तिको जन्म हालको बसोबास स्थानभन्दा अन्यत्र कुन जिल्ला वा देशमा भएको हो सो अनुसारको जिल्ला वा देशको नाम र कोड महल २० मा लेख्नुपर्दछ। कोड बुक अनुसार जिल्ला तथा देशको नाम र कोड लेख्नु पर्दछ। जिल्ला र देशको नाम र कोड अनुसूचीमा दिइएको छ।

महल २१ : .[नाम].. ले जन्मस्थान छाडनुको मुख्य कारण के हो ?

९.६ यो प्रश्न जन्मस्थान छोडी अर्को स्थानमा बसोबास गरेका व्यक्तिलाई मात्र सोधिन्छ। जन्म स्थान छाडनुको विभिन्न कारणहरू हुनसक्दछन्। जन्म स्थान छाडेर अर्को स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको मुख्य कारणको संकेत यस महलमा लेख्नुपर्दछ।

तलव ज्याला/नोकरी (कोड १)

९.७ यदि कुनै व्यक्ति जन्मस्थान छोडी नयाँ जागिर पाई अर्को ठाउँमा बसाई सरेर आएको वा काम वा जागिरको सरुवा भई वा काम खोज्ने उद्देश्य राखी जन्म स्थानबाट अर्को स्थानमा बसाइँसराइ गरेको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड १ लेख्नुपर्दछ।

व्यापार/व्यवसाय (कोड २)

९.८ यदि कुनै व्यक्ति जन्मस्थान छोडी नयाँ व्यापार, व्यवसाय, उद्योगधन्दा आदि संचालन गर्नका लागि जन्म स्थानबाट यस स्थानमा बसाई सरेर आएको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड २ लेख्नुपर्दछ।

यद्यपी, बसाई सर्दा कुनै योजना नभएका र पछि मात्र व्यापार व्यवसाय शुरू गरेकाहरूलाई यस अन्तर्गत नराखी अन्य (कोड ८) अन्तर्गत राख्नुपर्दछ। त्यसैगरी अर्काको व्यापार वा उद्योगमा काम गर्ने भए तलव तथा नोकरी अन्तर्गत (कोड १) पर्दछ।

अध्ययन /तालिम (कोड ३)

९.९ कुनै व्यक्ति अध्ययन/तालिमको सिलसिलामा जन्मस्थान छोडी यस ठाउँमा आएको रहेछ र पछि यहाँ नै बसोबास गर्न थालेको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ३ लेख्नुपर्दछ।

विवाह (कोड ४)

९.१० कुनै व्यक्तिले विवाह भएको कारणले जन्मस्थान छोडेको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ४ लेख्नुपर्दछ।

..[नाम].. ले जन्मस्थान छाडुको मुख्य कारण के हो ?
◆ तलव ज्याला/नोकरी.....1
◆ व्यापार/व्यवसाय.....2
◆ अध्ययन/तालिम 3
◆ विवाह.....4
◆ आश्रय / आश्रित 5
◆ प्राकृतिक प्रकोप 6
◆ कृषि 7
◆ अन्य 8

(२१)

आश्रय/आश्रित (कोड ५)

९.११ परिवारका अन्य सदस्यमा आश्रित व्यक्ति परिवार अथवा व्यक्तिसंग संगै बसाइँ सरी आएका व्यक्तिको लागि कोड ५ लेख्नुपर्दछ । यिनीहरूको बसाइँ सर्नुको पछाडि आफ्नो कुनै व्यक्तिगत कारण हुँदैन ।

उदाहरण:

१. बुवा विदेशमा रहेको र आमाले छोराछोरीलाई लिई शहर वा कुने अर्को स्थानमा पढाउनका बसेको अवस्थामा आमाको हकमा आश्रय हुने भयो भने छोराछोरीको हकमा आश्रित हुन्छ । यी दुबैको लागि कोड ५ लेख्नु पर्दछ ।
२. श्रीमानको बसाइँसराइका कारण बसाइँसराइ गरेकी श्रीमती, वृद्ध वृद्धा आदि आश्रित हुन्छ ।

प्राकृतिक प्रकोप (कोड ६)

९.१२ कुनै व्यक्ति प्राकृतिक प्रकोप (बाढी, पहिरो, भुईचालो, आगलागी आदि) का कारण आफ्नो जन्म स्थानबाट अर्को ठाँउमा बसाइँ सरेर आएको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ६ लेख्नुपर्दछ ।

कृषि (कोड ७)

९.१३ कुनै व्यक्ति आफ्नो जन्मस्थानबाट खेतीपाती, पशुपांसी पालन तथा अन्य कृषिजन्य कार्य गर्ने उद्देश्यले अर्को स्थानमा बसाई सराई आएको रहेछ भने उसको बसाई सर्नुको कारण कृषि हुने भयो र यस महलमा उक्त व्यक्तिको लागि कोड ७ हुन्छ । कृषि कार्य गर्नको लागि आफ्नै वा अर्काको जग्गा पनि हुन सक्छ । तर कृषि कार्य अर्काको घरमा काम गर्ने भए तलब ज्याला/नोकरी अन्तर्गत (कोड १) पर्दछ ।

अन्य (कोड ८)

९.१४ उत्तरदाताले माथि उल्लेख भएका कारण बाहेक अन्य कारणले आफ्नो जन्मस्थान छाडि अर्को ठाँउमा बसाइँ सरेर आएको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ८ लेख्नुपर्दछ । जस्तै: घरपरिवारका रूपमा बसोबास गरेका बाह्य शरणार्थी आदि ।

महल २२ : ..[नाम].. हाल बसोबास गरेको स्थान अधि कहाँ बसोबास गर्नु भएको थियो ?

९.१५ प्रश्न नं. २२ सबै व्यक्तिको लागि सोध्नु पर्दछ । व्यक्ति हाल बसोबास गरेको स्थानभन्दा तत्कालै अगाडी कुन स्थानमा बसोबास गरेको थियो सो बारे जान्न खोजिएको छ । यसका लागि निम्न अनुसारका तीनवाट विकल्पहरू सोधिएको छ ।

१. यही गा.पा./न.पा.: सम्बन्धित व्यक्ति यस स्थानमा बसोबास गरेको स्थान भन्दा पहिले अन्य कुनै पनि गा.पा./न.पा. बसोबास नगरेको भए यही गा.पा न.पा. मा मात्रै बसेको जनाउन कोड १ लेख्नुपर्दछ र महल २७ देखि अन्य विवरणहरू सोध्नुपर्दछ ।

२. जन्मस्थानः कुनै व्यक्ति हाल बसोवास गरेको स्थान अधि फरक स्थानमा बसोवास गरेको थियो र सो स्थान जन्मस्थान नै हो भने कोड २ लेख्नुपर्दछ । तर हाल बसोवास गरेकै स्थानमा जन्मेर एकपटक पनि कहिंकतै बसाई नसरेको व्यक्तिको लागि यस अन्तरगत नराखी यहि गा.पा. /न.पा. मानेर कोड १ लेख्नुपर्दछ ।
३. अर्को स्थानः कुनै व्यक्ति हाल बसोबास गरेको स्थान वा यस गा.पा. /न.पा. भन्दा तत्कालै अगाडी अर्को कुन गा.पा न.पा वा स्थानमा बसोबास गरेको थियो भने अर्को स्थानमा बसेको जनाउन कोड ३ लेखि महल २३ देखि अन्य विवरण कमश सोध्नु पर्दछ ।

...[नाम].. हाल बसोबास गरेको स्थान अधि कहीं बसोबास गर्नु भएको थियो ?
यहाँ गा.पा./न.पा....1 → प्राप्त जन्मस्थान.....2 अर्को स्थान.....3
(२२)

महल २३ :...[नाम].. बसेको उक्त स्थान कुन जिल्ला/देशमा थियो ?

जिल्ला/देशको नाम / कोड (देश आएमा → महल २५)

९.१६ व्यक्तिको यस भन्दा अधि वा तत्कालै अगाडी बसोबास कुन जिल्लामा थियो सो जिल्लाको नाम र कोड लेख्नुपर्दछ । यस भन्दा अधि बसोबास विदेशमा थियो भने सोहि देशको नाम र कोड लेख्नुपर्दछ । यस स्थानमा बसोबास गर्नुभन्दा पहिले धैरै स्थानमा बसोबास गरेको भएमा पछिल्लो पटक बसोबास गरेको स्थानको विवरण लिनुपर्दछ ।

महल २४ : (नाम).. ले यस अधि बसोबास गरेको स्थान छाडाको अवस्थामा उक्त स्थानको गाउँ वा शहरी अवस्था के थियो ? (महल २३ मा जिल्लाको कोड भएकाको लागि मात्र) गा.वि.स./गा.पा. १
न.पा. २

९.१७ यो प्रश्न महल २२ मा कोड २ र ३ भएका र महल २३ मा जिल्लाको कोड लेखिएकालाई मात्र सोध्नुपर्दछ । यहाँ गा.वि.स. भन्नाले समय अनुसार गाउँपञ्चायत वा गाउँ विकास समितिलाई जनाउँछ । त्यसैगरी न.पा. भन्नाले समय अनुसार नगर पञ्चायत, नगरपालिका वा उपमहानगरपालिका वा महानगरपालिका समेतलाई जनाउँछ । धेरैपटक बसाईँसराई गरेको भए पछिल्लो पटक छोडेको स्थानको विवरण लिनुपर्दछ । गणना गरिएको व्यक्तिले पछिल्लो पटक छोडेको उक्त स्थान बसाई सर्दाको समयमा गा.वि.स./गा.पा. थियो भने गाउँ जनाउन कोड १ र न.पा. थियो भने शहर जनाउन कोड २ लेख्नुपर्दछ ।

महल २५ : (नाम).. यस स्थानमा बसोबास गरेको कति वर्ष भयो ?

९.१८ यस महलमा पछिल्लो पटक बसाई सरेको अवधि कति भयो सोधी पुरा भएको वर्ष लेख्नुपर्दछ । यो प्रश्न त्यस्तो व्यक्तिलाई सोधिन्छ जो कमितमा एक पटक बसाई सराई गरेको हुन्छ । यसको अर्थ उक्त व्यक्ति यस स्थानीय तह भन्दा बाहिर भएको वा यस स्थानीय तहमा जन्मेको भएपनि कमितमा एक पटक बसाई सराई गरी कतैबाट बसाईँ सरेर आएको हुनुपर्दछ । त्यस्तो व्यक्तिलाई यहाँ बसोबास गरेको कति वर्ष पूरा भयो सोधी स्पष्टसँग अकमा लेख्नुपर्दछ । वर्ष लेख्दा बसोबास गरेको पूरा वर्ष लेख्नुपर्दछ । जस्तै यहाँ बसोबास गर्दै आएको ३ वर्ष ७ महिना भए पूरा भएको ३ वर्ष जनाउन ३ लेख्नुपर्दछ भने एक वर्ष पूरा नभएकाको हकमा “००” लेख्नुपर्दछ । बसोबास भन्नाले अक्सर बसोबास गरेकोलाई बुझाउँछ ।

महल २६ : (नाम) .. यस स्थानमा बसोबास गर्नु वा आउनुको मुख्य कारण के हो ?

९.१९ यो प्रश्न हालको स्थानभन्दा अधिल्लो स्थानबाट वा पछिल्लो पटक अन्यत्रबाट बसाई सरी हाल यस स्थानमा बसोबास गरेका व्यक्तिलाई मात्र सोधिन्छ। यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुका विभिन्न कारणहरू हुनसक्दछन्। बसाइँसराई गरेर यस स्थानमा बसोबास गर्न आउनुको मुख्य कारणको संकेत यस महलमा लेख्नुपर्दछ।

तलव ज्याला/नोकरी (कोड १)

९.२० कुनै व्यक्ति हालको स्थानभन्दा अधिल्लो स्थानबाट वा पछिल्लो पटक यस ठाउँमा नयाँ जागिर पाई बसाई सरेर आएको वा काम वा जागिरको सरूवा भई वा काम खोज्ने उद्देश्य राखी पहिले बसीरहेको स्थानबाट यस स्थानमा बसाइँसराई गरेको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड १ लेख्नुपर्दछ।

व्यापार/व्यवसाय (कोड २)

९.२१ कुनै व्यक्ति हालको स्थानभन्दा अधिल्लो स्थानबाट वा पछिल्लो पटक नयाँ व्यवसाय संचालन गर्नका लागि यस स्थानमा बसाई सरेर आएको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड २ लेख्नुपर्दछ।

यद्यपी, बसाई सर्दा कुनै योजना नभएका र पछि मात्र व्यापार व्यवसाय शुरू गरेकाहरूलाई यस अन्तर्गत नराखी अन्य (कोड ९) अन्तर्गत राख्नुपर्दछ। त्यसैगरी अर्काको व्यापार वा उद्योगमा काम गर्ने भए तलव तथा नोकरी अन्तर्गत (कोड १) पर्दछ।

अध्ययन/तालिम (कोड ३)

९.२२ कुनै व्यक्ति हालको स्थानभन्दा अधिल्लो स्थानबाट वा पछिल्लो पटक अध्ययन/तालिमको सिलसिलामा यस ठाउँमा बसाईसरी आएको रहेछ र पछि यहिँ नै बसोबास गर्न थालेको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ३ लेख्नुपर्दछ।

विवाह (कोड ४)

९.२३ कुनै व्यक्ति हालको स्थानभन्दा अधिल्लो स्थानबाट वा पछिल्लो पटक विवाह भएको कारणले तत्कालिन स्थान वा पछिल्लो बसोबास गरेको स्थान छोडेको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ४ लेख्नुपर्दछ।

आश्रय/आश्रित (कोड ५)

९.२४ परिवारका अन्य सदस्यमा आश्रित व्यक्ति तथा परिवारका अन्य सदस्यलाई आश्रय दिन बसाइँ सरी आएका व्यक्तिको लागि कोड ५ लेख्नुपर्दछ। यिनीहरूको बसाइँ सर्नुको पछाडि आफ्नो कुनै व्यक्तिगत कारण हुँदैन।

[नाम] .. यस स्थानमा बसोबास गर्नु वा आउनुको मुख्य कारण के हो ?
तलव ज्याला/नोकरी..... १
व्यापार/व्यवसाय..... २
अध्ययन/तालिम..... ३
विवाह..... ४
आश्रय/आश्रित ५
प्राक्षर्ताक प्रक्रोप ६
कांप ७
पनरागमन ८
अन्य ९

(१६)

उदाहरण:

१. बुवा विदेशमा रहेको र आमाले छोराछोरीलाई लिई शहर वा कुनै अर्को स्थानमा पढाउन बसेको अवस्थामा आमाको हकमा आश्रय हुने भयो भने छोराछोरीको हकमा आश्रित हुन्छ । यी दुवैको लागि कोड ५ लेख्नु पर्दछ ।
२. श्रीमानको बसाइँसराइका कारण बसाइँसराइ गरेकी श्रीमती, वृद्ध वृद्धा आदि आश्रित हुन्छ ।

प्राकृतिक प्रकोप (कोड ६)

- ९.२५ कुनै व्यक्ति प्राकृतिक प्रकोप (वाढी, पहिरो, भुईचालो, आगलागी आदि) का कारण यस अघिको स्थानबाट यस ठाँउमा बसाइँ सरेर आएको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ६ लेख्नुपर्दछ ।

कृषि (कोड ७)

- ९.२६ कुनै व्यक्ति आफ्नो जन्मस्थानबाट खेतीपाती, पशुपञ्ची पालन तथा अन्य कृषिजन्य कार्य गर्ने उद्देश्यले यस स्थानमा बसाई सराई गरी आएको रहेछ भने उसको बसाई सर्नुको कारण कृषि हुने भयो र यस महलमा उक्त व्यक्तिको लागि कोड ७ हुन्छ । कृषि कार्य गर्नको लागि आफ्नै वा अर्काको जग्गा पनि हुन सक्छ । तर कृषि कार्य अर्काको घरमा काम गर्ने भए तलब ज्याला/नोकरी अन्तर्गत (कोड १) पर्दछ ।

पुनरागमन (कोड ८)

- ९.२७ कुनै व्यक्ति विभिन्न कारणले यस अगाडिको स्थानमा बसोबास गरेको तर सो कार्य सकिएर वा अन्य कारणले आफ्ना परिवारका सदस्यहरू भएको यहि स्थानमा फर्किएर आएको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ८ लेख्नुपर्दछ । जस्तै स्वदेश वा विदेशमा काम गरी घरपरिवारमा फर्केका व्यक्ति वा परिवार ।

अन्य (कोड ९)

- ९.२८ उत्तरदाताले माथि उल्लेख भएका कारण बाहेक अन्य कारणले आफ्नो जन्मस्थान छाडि यस ठाँउमा बसाइँ सरेर आएको रहेछ भने सो व्यक्तिको लागि कोड ९ लेख्नुपर्दछ । जस्तै: घरपरिवारका रूपमा बसोबास गरेका बाह्य शरणार्थी आदि ।

उदाहरण -

दृश्य १: भक्तपुर जिल्लाको ठिमी नगरपालिकामा गणना भइरहेको ।

परिवारमूली: धनलक्ष्मी महर्जन

विवरण: चार वर्षअधि काठमाण्डौ जिल्लाको थापाथली बसोबास गर्ने धनलक्ष्मी महर्जनले भक्तपुर जिल्लाको ठिमी नगरपालिकामा नयाँ घर बनाई बसाइँसराइ गरी यतै बसोबास गर्दै आएकी छिन् । उनको श्रीमान हिरालाल कतारबाट घर फर्किएको पनि एक वर्ष भयो । धनलक्ष्मीको ९ वर्षको छोरा इन्द्र महर्जन पनि आमासंगै बस्दछन् । काठमाण्डौमा

बसोबास गर्दा इन्द्र महर्जनको जन्म पाटन अस्पतालमा भएको थियो । धनलक्ष्मी महर्जनको माइटी ललितपुर जिल्लाको नगर क्षेत्रमा भएको र उनको श्रीमानको जन्म भक्तपुर गाउँपञ्चायतमा भएको थियो भने उनी काम गर्न काठमाण्डौ आएका थिए । यस्तो अवस्थामा महल २० र महल २५ मा विवरण लेख्दा निम्नानुसार हुन्छ ।

..[नाम].. को जन्मस्थान कहा हो ? यही गापा/नपा... 1 → महल २२ याहां तिब्बतको अर्को गापा/नपा .. 2 अर्को जिल्ला..... 3 विवरण..... 4	..[नाम].. को जन्म कुन जिल्ला/देशमा भएको हो ? (जिल्ला वा देशको नाम र कोड संख्यामा)	..[नाम].. ले जन्मस्थान छाइनको मध्य करणे के हो ? तलब ज्याता / नोकरी... 1 व्यापार/व्यवसाय... 2 शिव्यन/तालिम..... 3 विवाह..... 4 आश्रय/आश्रित..... 5 प्राकृतिक प्रकोप..... 6 कृषि..... 7 अन्य..... 8	..[नाम].. हाल बसोबास गर्नको स्थान अधि कहाँ बसोबास गर्नु भएको थियो ? यही गापा/नपा... 1 → महल २७ जन्मस्थान ..... 2 अर्को ज्यान..... 3	..[नाम].. ले यस अधि बसोबास गरेको स्थान छोड्दाको समयमा उत्तर स्थान गाउँ वा शहरी अवस्था के थियो ? गा.वि.स/गा.पा... 1 न.पा ..... 2 (महल २३ मा जिल्लाको कोड भएकाको लागि मात्र)	..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गर्नको कठिनता वर्ण भयो ? (पाँचल्लो पटक बसाईमराई री आपाउद्देश अवृत्ति)	..[नाम].. यस स्थानमा बसोबास गर्न वाआउनुको मध्य कारण के हो ? तलब ज्याता / नोकरी... 1 व्यापार/व्यवसाय..... 2 अश्ययन/तालिम..... 3 विवाह..... 4 आश्रय/आश्रित..... 5 प्राकृतिक प्रकोप..... 6 कृषि..... 7 पुनर्नामन..... 8 अन्य..... 9	
(१९)	(२०)	(२१)	(२२)	(२३)	(२४)	(२५)	(२६)
2	भक्तपुर	29	1	3	कतार	110	-
3	ललितपुर	30	4	3	काठमाडौँ	28	2
3	काठमाडौँ	28	5	2	काठमाडौँ	28	2

कक्षा अभ्यास

दृष्ट्यः काठमाण्डौ जिल्ला काठमाण्डौ महानगरपालिका पेप्सीकोलामा गणना भइरहेको ।

परिवारमूलीः सरिता लम्साल

विवरणः हरी लम्साल भोजपुर जिल्लामा जन्म भई शिक्षा दिक्षा सुनसरी जिल्लामा भयो । पढाईको सिलसिलामा काठमाण्डौ आउनु भयो र जागिर खान २०४९ सालमा भोजपुर जानु भयो । उहाँले तेहथुम जन्म भई विराटनगर बसोबास भएकी सरीता लम्सालसँग २०५८ सालमा विवाह गरी काठमाण्डौ सिनामगंल बस्न थाल्नु भयो । त्यस पछि हाल बसोबास गरेको स्थान पेप्सीकोला, काठमाण्डौ महानगरपालिकामा आमा तथा आफ्नो परिवारसँग बस्नु हुन्छ । पेप्सीकोला बस्नु भन्दा पहिले उहाँ एक छोरो सहित अष्ट्रेलिया जानु भयो । अर्को छोरो अष्ट्रेलियामा नै जन्म भयो । पछिल्लो पटक ८ वर्ष अघि को बसाईसराइ अष्ट्रेलिया भयो । आमाको जन्मस्थान भोजपुर जिल्ला देउराली गाउँपञ्चायत हो भने आमा हाल केही वर्ष अघि विराटनगर उपमहानगरपालिकाबाट बसाईसरी काठमाण्डौ आउनु भएको हो ।

भाग १० - व्यक्तिगत खण्ड : प्रजनन् र नाबालकको बसोवासको अवस्था सम्बन्धी विवरण (महल २७ -३०)

१५ वर्ष देखि ४९ वर्षसम्मका कम्तीमा एकपटक विवाह गरेका महिलाको लागि महल २७-२९ सम्म र १८ वर्ष भन्दा कम उमेरका नाबालकको लागि महल ३० सोधनुहोस् ।

महल २७ : ..(नाम) .. ले हालसम्म कति जना जीवित बच्चा जन्माउनु भयो ?

(सँगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने र जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस् । एकजना पनि जीवित जन्म नभएको भए ०० लेख्नुहोस्) (०० आएमा→महल ३०)

१०.१ यस प्रश्नको उद्देश्य प्रजनन् उमेरका विवाहित महिलाहरूको प्रजनन् दर निकाल्नु रहेको हुनाले यो प्र॑न गणनाको समयमा परिवारका एक पटक विवाह भइसकेका प्रजनन् उमेर (१५ देखि ४९ वर्षसम्म) का महिलाहरूलाई मात्र सोधनुपर्दछ ।

१०.२ **जीवित जन्मेको भन्नाले आमाको गर्भवाट बच्चा जन्माउनु स्वर निकालेर वा कुनै किसिमबाट हलचल गरेर जीवित भएको संकेत दिई जन्मेको भनी बुझ्नुपर्दछ । बच्चाको जन्म हुँदा जीवित भएको कुनै संकेत - आवाज दिने, रूने वा हलचल गर्ने आदि नभए यस्तो जन्म जीवित भएको मानिन्दैन । गर्भ विग्रेको, तुहिएको, समय नपुगी गर्भमै मरेको बच्चा जन्मेकोलाई जीवित जन्म भन्न मिल्दैन । बच्चा जन्माई मरेको भए गणनामा समावेस गर्नुपर्दैन भने जिउदै जन्मेको बच्चाको गणना गर्न कदापि छुटाउनु हुँदैन ।**

छोरा-छोरी - जायजन्म भएका छोरा/छोरीमध्ये सँगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने तथा जीवित जन्मेर मरेका छोराछोरीहरूको जम्मा संख्या अलग अलग लेख्नुपर्दछ ।

१०.३ एकपटक विवाह भइसकेका (महल १३ को संकेत २ देखि ५ सम्मका विवाहको कुनै पनि स्थिति भएका), र उमेर १५ देखि ४९ वर्षसम्मका सबै महिलाहरूबाट हालसम्म जिउदै जन्मेका छोराछोरी (बाल-बच्चा) छन् कि छैनन् सोधी, छन् भने तीमध्ये सँगै बस्ने, अन्यत्र

बस्ने र जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी छोरा र छोरी को संख्या उल्लेख गर्नु पर्दछ र एकजना पनि जीवित जन्म नभएको भए छोरा र छोरीको संख्या ०० लेख्नुपर्दछ ।

१०.४ छोरीछोराको संख्या लेख्दा सम्बन्धित महिलाको गर्भवाट जन्मेका छोरा-छोरीको मात्र उल्लेख गर्नुपर्दछ, अरुवाट जन्मेको, श्रीमानको अर्की श्रीमतीबाट जन्मेका छोराछोरी, धर्मपुत्र/पुत्री पालेको भए यी महिलाको छोरा-छोरीमा समावेश गर्नुहुँदैन । जायजन्मसम्बन्धी प्रश्न सम्बन्धित महिलालाई नै बढी थाहा हुने र पुरुषलाई सोधी लेखिएको जवाफ गलत हुने संभावना बढी हुने भएकोले भरसक यस्ता प्रश्नहरू महिलालाई नै सोध्नुपर्दछ ।

महल २८ : ..(नाम) .. ले जीवित जन्माएका बच्चाहरू मध्ये कति जनाको मृत्यु भयो ?

(जीवित जन्म नभएको भए वा जीवित जन्मेका कसैको पनि मृत्यु नभएको भए ०० लेख्नुहोस्)

१०.५ **जीवित जन्मेर मरेका छोरा-छोरी** - जीवित जन्म भई जन्मनासाथ वा पछि मरेका छोरा, छोरी कोही भए मरेका छोरा, छोरीको संख्या अलग-अलग लेख्नुपर्दछ । तर मरेको जन्मेको अर्थात जन्मनुअधि नै मरेका बच्चा भए यहाँ समावेश गर्नुहुँदैन ।

महल २७-२८ को प्रश्नको सम्बन्धमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- प्रश्न सोध्दा जिउँदो जन्म भई मरेका छोराछोरी कुनै थिए कि विशेष सोधखोज गर्नुपर्दछ । कतिपयले छोराछोरी मरेको दुखद घटनालाई विसर्जन चाहने हुनाले मरेका छोराछोरीको बारेमा प्रश्न सोध्नु संवेदनशील हुन्छ र त्यस्ता विवरणहरू दिन रुचाउदैनन् पनि । साथै यस्तो विवरण दिन आवश्यक पद्देन्त भन्ने धारणा पनि हुनसक्दछ । तर प्रजनन् र मृत्युसम्बन्धी अध्ययनका लागि यो विवरण अत्यावश्यक हुने हुनाले गणकले यस्तो प्रश्नहरू सोध्दा अलि संवेदनशील भई जायजन्मसम्बन्धी यथार्थ विवरणहरू ल्याउनुपर्ने हुन्छ ।
- खासगरेर जन्म भएको तुरन्तै वा केही समयपछि मरेका बच्चाहरूको विवरण दिन र लिन छुट हुने सम्भावना बढी हुन्छ ।
- यस्तै विवाह भएर अर्काको घर गएका छोरीहरू गणनामा छुटन सक्दछन् ।
- त्यसैले, जायजन्मको विवरण संकलनमा आवश्यक समय दिई जन्म भएका छोराछोरीको स्थिति एकएक गरी सोधी छोरी, छोरा र जम्मा संख्या अलग-अलग लेख्नुपर्दछ ।
- पुनर्विवाह भएका महिलाको अधिल्ला श्रीमान्‌को तर्फबाट जन्मेका छोराछोरीको संख्या समेत जोडी नछुटाई लेख्नुपर्दछ ।

महल २९ : ..(नाम)… ले गते १२ महिनामा कति जना जीवित बच्चा जन्माउनु भयो ?

(जन्म नभएको भए ०० लेख्ने र जिवित जन्मेर मृत्यु भएको पनि समावेश गरी संख्या लेख्ने ।।)

- १०.६ यो प्रश्नको उद्देश्य प्रजनन् उमेर (१५ देखि ४९ वर्षसम्म) का विवाहित महिलाको प्रजनन् (Fertility) सम्बन्धी विवरण संकलन गर्नु हो । गत १२ महिना (गणना गरेको दिन २०७६ साल चैत ९ गते भए २०७५ साल चैत ८ देखि २०७६ साल चैत ९ गतेसम्म) मा प्रजनन उमेर (१५ देखि ४९ वर्षसम्म) का विवाहित महिलाले जीवित बच्चा जन्माएका भए त्यससम्बन्धी विवरण सम्बन्धित स्थानमा उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

- १०.७ विगत १२ महिनामा जीवित जन्म भई तुरून्त वा पछि मरेको बच्चा भए पनि जीवित जन्मेको मानी गणनामा समावेस गर्नुपर्दछ । तर गर्भमै मरेको बच्चा जन्मेको भए त्यस्तो जन्मको बारेमा यहाँ उल्लेख गर्नुपर्दैन । जन्मेका सबै बच्चाहरूको विवरणहरू लिङ्ग अनुसार संख्या लेख्नुपर्दछ । उक्त एक वर्षको समयमा एकजना महिलाको जुम्ल्याहा, तिम्ल्याहा बच्चा जिउदै जन्मेका भए सबै बच्चाको छुट्टाछुट्टै छोरा अथवा छोरी छुट्ट्याई संख्या लेख्नुपर्दछ ।

महल ३० : ..नाम कोसँग बसेका छन् ?

(१८ वर्ष भन्दा कम उमेरकालाई मात्र)

- १०.८ गणना गरिएको परिवारका सदस्यको उमेर १८ वर्ष नपुगेका अर्थात् १७ वर्षसम्मका केटाकेटी यो परिवारमा कसको संरक्षणमा वा कोसँग बसेका छन् सोधी निम्नानुसार खुलाउनुपर्दछ –

आमाबाबु दुवैसँग (कोड १)

- १०.९ गणना गर्न लागिएका १८ वर्ष उमेर नपुगेका केटा वा केटी जन्म दिने आमाबाबु दुवैसँग यसै परिवारमा बसिरहेको भए कोड १ लेख्नु पर्दछ । यस प्रश्नमा छोराछोरी जन्म दिने बाबु र आमासँग बसेको हुनु पर्दछ ।

१८ वर्ष भन्दा कम उमेरकालाई मात्र	
..नाम कोसँग बसेका छन् ?	
आमाबाबु दुवैसँग	1
आमासँग मात्र	2
बाबुसँग मात्र	3
बाबु र सोनेनी आमासँग	4
आमा र सोनेनी बाबुसँग	5
अन्य नातदारसँग	6
काम लगाउने व्यक्तिसँग	7
अन्य व्यक्तिसँग	8

(३०)

आमासँग मात्र (कोड २)

- १०.१० गणना गर्न लागिएका १८ वर्ष उमेर नपुगेका केटा वा केटी आफूलाई जन्म दिने आमासँग मात्र एउटै परिवारमा बसिरहेको भएमा कोड २ लेख्नुपर्दछ ।

बाबुसँग मात्र (कोड 3)

१०.११ यस परिवारमा गणना गर्न लागिएका १८ वर्ष उमेर नपुगेका केटा वा केटी परिवारमा आफूलाई जन्म दिने बाबुसँग मात्र बसेका भए कोड ३ लेख्नुपर्छ ।

बाबु र सौतेनी आमासँग (कोड 4)

१०.१२ गणना गर्न लागिएका १८ वर्ष उमेर नपुगेका केटा वा केटी परिवारमा जन्म दिने बाबु र सौतेनी आमासँगै बसीरहेको भए कोड ४ मा लेख्नु पर्दछ ।

आमा र सौतेनी बाबुसँग (कोड 5)

१०.१३ गणना गर्न लागिएका १८ वर्ष उमेर नपुगेका केटा वा केटी आफूलाई जन्मदिने आमा र सौतेनी बाबुसँगै बसीरहेको भए कोड ५ लेख्नुपर्दछ ।

अन्य नातेदारसँग (कोड 6)

१०.१४ गणना गर्न लागिएका १८ वर्ष उमेर नपुगेका यस परिवारका केटा वा केटीको यो परिवारमा माथि संकेत १ देखि ५ सम्म उल्लेख भएका नातेदारबाहेक अरू कुनै नातेदारसँग, जस्तै: दाजु/भाइ, दिदी/बहिनी, जेठो/कान्छो बाबुआमा, हजुरबुवा/हजुरआमा, काका/काकी, मामा/माइजु, फुपुसँग वा अरू कुनै नाताको व्यक्तिको संरक्षणमा बसेका भए कोड ६ लेख्नुपर्दछ ।

काम लगाउने व्यक्तिसँग (कोड 7)

१०.१५ गणना गर्न लागिएका १८ वर्ष उमेर नपुगेका केटा वा केटी यो परिवारमा घरको कामदारको रूपमा काम लगाउने व्यक्तिको घरमा बसेको भए कोड ७ लेख्नुपर्दछ ।

कामदार भन्नाले तलब/ज्याला (नगद वा जिन्सी वा दुवै) वा अरू कुनै किसिमको पारिश्रमिक दिई घरको काम गर्न राखेको व्यक्तिलाई जनाउँछ ।

अन्य व्यक्तिसँग (कोड 8)

१०.१६ गणना गर्न लागिएका १८ वर्ष उमेर नपुगेका केटा वा केटीको यो परिवारमा माथि संकेत १ देखि ७ सम्मको स्थिति नभए अन्यको कोड ८ लेख्नुपर्दछ । जस्तै: नाता बाहेकका अन्य व्यक्तिहरू, साथीभाई, छिमेकी, विदेशी व्यक्तिसँग आदि ।

उदाहरण -

दृश्य : दार्चुला जिल्लाको गणना भइरहेको ।

परिवारमूली: हिमाल ठकुन्ना

विवरण: हिमाल ठकुन्नाको दुईवटी श्रीमति छन् । कान्छी श्रीमति वर्ष ३५, राधाको हिमाल तर्फका जायजन्म जम्मा दुई जना छोरा र एक जना छोरी छिन् भने अर्को श्रीमानको

तर्फबाट जन्मेको एक जना छोराको मृत्यु भएको थियो । जेठी श्रीमति वर्ष ४८, को एकजना छोरा र एकजना छोरी मध्ये छोरीको विवाह भई अन्यत्र बस्दछिन् । छोरा पढनको लागि काठमाण्डौ गएको विवाह गरी उतै घर बनाई बसेको छ । कान्धी श्रीमतिले भर्खर ६ महिना अगाडी जुम्लाह छोरा छोरी जन्माइन, छोराको जन्मेपछि मृत्यु भएको थियो । कान्धी श्रीमतिको जिवित छोरा १२ वर्ष भयो ।

प्रजनन सम्बन्धी विवरण				१८ वर्ष भन्दा कम उमेरकालाई मात्र		
१५ वर्ष देखि ४९ वर्षसम्मका कम्तीमा एकपटक विवाह गरेका महिलाको लागि						
..[नाम].. ले हालसम्म कति जना जीवित बच्चा जन्माउनु भयो ? <small>(सगै बस्ने, अन्यत्र बस्ने र जीवित जन्मेर मृत्यु भएको समेत समावेश गरी संख्या लेख्नुहोस् । एक जना पनि जीवित जन्म नभएको भए ०० लेख्नुहोस्) (०० आएमा → महल ३०)</small>	..[नाम].. ले जीवित जन्माएका बच्चाहरु मध्ये कति जनाको मृत्यु भयो ? <small>(जीवित जन्म नभएको भए वा जीवित जन्मेका कसेको पनि पुन मृत्यु नभएको भए ०० लेख्नुहोस्)</small>	..[नाम].. ले गत १२ महिनामा कति जना जीवित बच्चा जन्माउनु भयो ? <small>(जन्म नभएको भए ०० लेख्ने र जीवित जन्मेर मृत्युभएको पनि समावेश गरी संख्या लेख्ने)</small>	..[नाम].. कोसेंग बसेका छन् ? <small>आमाबाबु दुवैसँग ..... १ आमासँग मात्र ..... २ बाबुसँग मात्र ..... ३ बाबु र सौतेनी आमासँग ४ आमा र सौतेनी बाबुसँग ५ अन्य नातेदारसँग ..... ६ काम लगाउने व्यक्तिसँग ७ अन्य व्यक्तिसँग ..... ८</small>	(२७)	(२८)	(२९)
-	-	-	-	-	-	-
1	1	0	0	0	0	-
-	-	-	-	-	-	-
3	1	2	0	1	1	-
(३०)						

कक्षा अभ्यास -

दृश्य : सिराह जिल्लाको गणना भइरहेको ।

परिवारमूली: सिता यादव

विवरण: गणेश यादव र सिता यादव (वर्ष ३९) को ५ जना जीवित सन्तान मध्ये ३ छोरा र २ छोरी छन् । एउटा छोरी ५ वर्षको उमेरमा मृत्यु भएको थियो । अर्को एकजना छोरा (१७ वर्ष) काठमाण्डौमा पढनको लागि बसेको छ, भने अर्को एकजना छोरी (१५ वर्ष) गाउँको साहुको घरमा काम गर्न बसेकी छिन् भने बाँकी ३ जना आफैसँग बस्दछन् । आफूसँग बसेको जेठो छोरा, वर्ष २० को विवाह भई बुहारीको सानो ४ महिनाको छोरा छ । बाँकी दुई छोरा तथा छोरी ९ वर्ष र १३ वर्षका छन् ।

भाग ११ - व्यक्तिगत खण्ड : अपाङ्गता सम्बन्धि विवरण

(महल ३१)

महल ३१ :.(नाम).. लाई कस्तो प्रकारको अपाङ्गता छ ?

- ११.१ गणना हुने प्रत्येक व्यक्तिको शारीरिक र मानसिक अवस्थाको जानकारी राख्ने हेतुले यो प्रश्न राखिएको छ । कुनै व्यक्तिमा कुनै एक किसिमको वा विभिन्न किसिमको अपाङ्गता हुनसक्दछ वा कुनै किसिमको अपाङ्गता नभएको (साङ्ग) पनि हुन सक्दछ । अक्सर वसोवास गरेका प्रत्येक सदस्यको बारेमा एक एक गरी सोधी अपाङ्गता भए नभएको उपयुक्त कोड लेख्नपर्दछ ।

अपाङ्गताको परिभाषा:

- ११.२ शरीरका अङ्गहरू र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याको कारण भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वातावरणको साथै सञ्चार समेतबाट सिर्जना भएको अवरोध समेतले दैनिक कियाकलाप सामान्यरूपमा संचालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाई हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ । गणना प्रयोजनको निमित्त विभिन्न किसिमका अपाङ्गतालाई बाह (१२) किसिममा वर्गीकरण गरिएको छ ।

शारीरिक अपाङ्गता (कोड १)

- ११.३ स्नायु, मांसपेशी र जोर्नीहरू तथा हड्डीको बनावट एवं सञ्चालन कार्यहरूमा भएको समस्याको कारणबाट व्यक्तिमा शारीरिक अङ्गहरूको सञ्चालन, प्रयोग र हिँडबुलमा आएको समस्या शारीरिक अपाङ्गता हो अर्थात् शरीरको अङ्ग जस्तै: हात/खुटा लुलो र सांगुरो भएको, छोटो वा अररो भएको वा पूरा शरीर बाङ्गिएको वा यी कुनै अंगमा सामान्यरूपले काम गर्न नहुने गरी कुनै किसिमको विचलन भएको भए शारीरिक अपाङ्गता भएको बुझ्नुपर्छ । जस्तै : बाल पक्षघात (पोलियो), मस्तिष्क पक्षघात (*Cerebral Palsy*), शारीरिक अङ्गविहीनता, कुष्ठरोग, मांसपेशी विचलन (*Muscular Dystrophy*), जोर्नी र मेरुदण्डसम्बन्धी स्थायी समस्या, क्लब फिट (पैताला फर्केटो), रिकेट्स, हड्डीसम्बन्धी समस्याका कारण उत्पन्न अशक्तता इत्यादि शारीरिक अपाङ्गता हो । होचा पुढकाहरू पनि शारीरिक अपाङ्गताअन्तर्गत पर्दछन् । यदि माथि उल्लिखित कुनै शारीरिकरूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड १ लेख्नुपर्छ ।

अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण	
..नाम.. लाई कस्तो प्रकारको अपाङ्गता	छ ?
शारीरिक अपाङ्गता	1
बाहिरा ..	2
सूक्ष्मविवरण	3
पूर्ण दृष्टिविहन	4
न्यन दृष्टिविहन	5
स्वर तथा बोलाई सम्बन्धी	6
श्रवण दृष्टिविहन	7
अनवश्यक रसायन (हेमोफेलिया) ..	8
आटिम	9
बोटिक अपाङ्गता	10
मनोसामाजिक अपाङ्गता	11
दूरअपाङ्गता	12
अपाङ्गता नभएको	13

(३१)

बहिरा (कोड २)

११.४ नसुन्ने, अस्पष्ट बोल्ने वा बोल्न नसक्ने र संचारका लागि सांकेतिक भाषा प्रयोग गर्नुपर्ने व्यक्ति बहिरा हो । ८० डेसिवेलभन्दा माथिको ध्वनि पनि सुन्न नसक्ने व्यक्तिलाई बहिरा मानिएको छ । सामान्य अर्थमा आफ्नो नजिकमा भएका दुई व्यक्तिले गरेको सामान्य कुराकानी नसुन्ने वा कान पूरा नसुन्नेलाई कान नसुन्ने वा बहिरा अपाङ्ग बुझनुपर्छ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड २ लेख्नुपर्छ ।

सुस्त श्रवण (कोड ३)

११.५ कान कम मात्र सुन्ने तर कम सुनेर स्पष्टसँग बोल्न सक्ने, सुन्नको लागि कानमा श्रवण यन्त्र राख्नुपर्ने व्यक्ति सुस्त श्रवण भएको व्यक्ति हो । ६५ डेसिवेलदेखि ८० डेसिवेलसम्मको ध्वनि सुन्न सक्ने व्यक्तिलाई सुस्त श्रवण समस्या भएको बुझनु पर्दछ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड ३ लेख्नुपर्छ ।

द्रष्टव्य: बोल्न नसक्ने वा बोलेको कुरा स्पष्ट नबुझिने गरी अस्पष्ट बोलेलाई परम्परागत रूपमा लाटो भनिन्छ तर उनीहरू सुस्तश्रवण नै हुन् । यस्ता व्यक्ति प्रायः कान नसुन्ने हुन्छन् । तर सबै कान नसुन्ने व्यक्ति लाटो हुँदैनन् । स्पष्ट बोल्न नसक्ने वा बोलेको कुरा स्पष्ट नबुझिने र कान नसुन्ने भए पनि कोड ३ लेख्नुपर्छ ।

पूर्ण दृष्टिविहिन (कोड ४)

११.६ सामान्यतया आफ्नो वरिपरिका वस्तु स्पष्ट नदेख्ने समस्या भएका, वस्तु धमिलो देख्ने वा पूरे नदेख्ने वा देख्न नसक्ने समस्या भएका अर्थात दृष्टिसम्बन्धी समस्याका कारणबाट व्यक्तिमा कुनै पनि वस्तुको आकृति, आकार, रूप र रङ्गको ज्ञान नहुने स्थिति दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता हो । यस अन्तर्गत पूर्ण रूपमा उज्यालो वा अङ्घ्यारो छुट्याउन नसक्ने व्यक्तिलाई पूर्ण दृष्टिविहिन मानिएको छ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड ४ लेख्नुपर्छ ।

न्यून दृष्टियुक्त (कोड ५)

११.७ कुनै व्यक्तिको औषधी, शल्य चिकित्सा तथा चस्मा प्रयोग जस्ता उपचारबाट पनि २० फिटको दूरीबाट हातको औँला छुट्याउन सक्दैन अर्थात स्नेलेन चार्ट (Snellen Chart) को चौथो लाइनको अक्षर (६/१८) पढ्न सक्दैन भने त्यस्तो व्यक्तिलाई न्यून दृष्टियुक्त मानिएको छ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड ५ लेख्नुपर्छ ।

स्वर बोलाइसम्बन्धी (कोड 6)

११.८ स्वर र बोलाइसम्बन्धी अंगहरूमा उत्पन्न अप्टेरोका कारण तथा बोल्दा स्वरको उतारचढावमा कठिनाई भएको, बोली स्पष्ट नभएको, बोल्दा शब्द वा अक्षर दोहोरिने समस्या भएको व्यक्तिलाई स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएको बुझनुपर्दछ । ओठ वा तालु फाटेको व्यक्तिलाई पनि बोलीसम्बन्धी अपाङ्गतामा गणना गरिन्छ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 6 लेख्नुपर्दछ ।

श्रवण दृष्टिविहिन अपाङ्गता (कोड 7)

११.९ सुनाइ सम्बन्धी र दृष्टिसम्बन्धी दुवै अपाङ्गता भएको वा दुईवटा इन्द्रीय सम्बन्धी अपाङ्गताको संयुक्त अन्तरक्रिया रहेको व्यक्तिलाई श्रवण दृष्टिविहिन अपाङ्गता भएको बुझनुपर्दछ । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 7 लेख्नुपर्दछ ।

अनुवंशीय रक्तश्चाव (हेमोफेलिया) (कोड 8)

११.१० अनुवंशीय असरका कारण रगतमा हुने फ्याक्टरमा विचलन आई रगत जम्ने कार्यमा समस्या उत्पन्न हुने शारीरिक अवस्थाको व्यक्ति यस अन्तर्गत पर्दछन् । यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्ति भए कोड 8 लेख्नुपर्दछ ।

अटिज्म (Autism) (कोड 9)

११.११ जन्मजात नशा वा तन्तुको विकास र सोको कार्यमा आएको समस्या भएको व्यक्ति जस्तै सञ्चार गर्न, सामान्य सामाजिक नियम बुझ्न र प्रयोग गर्न कठिनाई हुने तथा उमेरको विकाससँगै सामान्य व्यबहार नदेखाउनु, जन्मजात रूपमा कुनै व्यक्तिको उमेरको विकाससँगै सामान्य व्यवहार नदेखिनु, अस्वाभाविक प्रतिक्रिया देखाउनु, एउटै क्रिया दोहोर्याइरहनु, अन्य व्यक्तिसँग घुलमिल नगर्न वा तीव्र मानसिक अस्वस्थता, आदि प्रतिक्रिया देखाउने समस्या भएका व्यक्तिलाई अटिज्म अन्तर्गत राखी कोड 9 लेख्नुपर्दछ ।

बौद्धिक अपाङ्गता (कोड 10)

११.१२ १८ वर्षको उमेर अगावै बौद्धिक विकास नभएको कारणले उमेर वा वातावरण सापेक्ष क्रियाकलापहरू गर्न कठिनाई हुने अवस्थालाई बौद्धिक अपाङ्गता वा सुस्तःमनस्थिति समस्या भएको बुझनुपर्दछ । बौद्धिक अपाङ्गता कुनै रोग होइन, यो एउटा अवस्था हो । यो अवस्था जन्मजात पनि हुनसक्दछ । सामान्य अर्थमा उमेर अनुसार गर्नुपर्ने दैनिक जीवनयापनका कृयाकलापहरू जस्तै: खाना खाने, लुगा लगाउने, दिसा पिसाव र आफ्नो

स्याहारमा अरूको मद्दत चाहिने वा स्मरण शक्ति कम हुने (जस्तै छिटो विसर्ने, डाउन सिन्ड्रोम समेत) वा उमेर अनुसारको कुनै कुरा सिक्न ढिलो हुनुलाई सुस्तःमनस्थिति भएको बुझनुपर्दछ र बौद्धिक अपाङ्गता अन्तर्गत राखी कोड 10 लेख्नुपर्दछ ।

मनोसामाजिक अपाङ्गता (कोड 11)

११.१३ मस्तिष्क र मानसिक अंगमा आएको समस्या तथा सचेतना, अभिमूखिकरण, स्फूर्ति, स्मरण शक्ति, भाषा, गणनाजस्ता बौद्धिक कार्य सम्पादनका सन्दर्भमा आउने समस्याको कारणले उमेर र परिस्थिति अनुसार व्यवहार गर्न समस्या हुने अवस्थाको व्यक्ति यस अन्तर्गत पर्दछन् । मनोसामाजिक अपाङ्गता एउटा रोग हो । यो रोग कुनै व्यक्तिमा हुने असफलता, खिन्नता वा तनाव आदिको कारणले मानिसको जुनसुकै उमेर वा अवस्थामा देखापन सक्दछ । यो जन्मजात हुँदैन, उपचार गरेको अवस्थामा निको हुन सक्दछ । मानसिक अस्वस्थता वा विचलन वा विकृतिको कारण दैनिक जीवनयापन गर्न कठिनाइ भएका अशक्त व्यक्तिलाई मानसिक वा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएको बुझनुपर्दछ । यस्ता मानसिक समस्याहरू भएका व्यक्ति भए कोड ११ लेख्नुपर्दछ ।

बहुअपाङ्गता (कोड १२)

११.१४ माथि उल्लेख भएका १ देखि ११ सम्मका अपाङ्गता मध्ये एउटै व्यक्तिमा कुनै दुई वा दुई भन्दा बढी अपाङ्गता भएको व्यक्ति यस अन्तर्गत पर्दछ । जस्तै : मस्तिष्क पक्षघात आदि । यस प्रकारको बहु अपाङ्गता भएको भए कोड १२ लेख्नु पर्दछ ।

अपाङ्गता नभएको (कोड १३)

११.१५ गणनाको समयमा यदि व्यक्तिमा कुनै किसिमको अपाङ्गता नभएमा अपाङ्गता नभएको जनाउन कोड १३ लेख्नुपर्दछ ।

भाग १२ - व्यक्तिगत खण्ड : आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी विवरण (महल ३२-३८)

- १२.१ काम भन्नाले कुनै पनि उमेरका व्यक्तिले आफ्नो वा अरूको उपभोगको लागि वस्तु तथा सेवाको उत्पादन गर्ने कुनै पनि क्रियाकलापलाई बुझिन्छ । अतः सबै प्रकारका आर्थिक गतिविधिहरू चाहे ती तलबी वा बेतलबी नै किन नहुन् त्यस्ता क्रियाकलापहरूलाई काम भनिन्छ । काम सम्बन्धी यो अवधारणा राष्ट्रिय लेखा पढीतिको सामान्य उत्पादनको दायरा (SNA General Production Boundary, 2008) र यसको आर्थिक एकाइ (Economic Unit) सँगको अवधारणा अनुसार मेल खाने गरी परिभाषित गरिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन अनुसार कुनै व्यक्तिले सुन्ने, सिक्ने, स्वयं मनोरन्जन लिने, चोरी गर्ने र भिख माग्ने जस्ता क्रियाकलापहरूलाई काम मानिन्दैन । काम गरेको हुनका लागि अनिवार्य रूपमा समय र श्रम (बौद्धिक वा शारीरिक) लगाएको हुनुपर्दछ । पूँजी मात्र लगानी गरेका व्यक्तिलाई काममा संलग्न भएको मानिन्दैन ।
- १२.२ परिवारका प्रत्येक १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका व्यक्तिले तलब/ज्याला वा नाफाको उद्देश्यले वर्तमान समयमा गरेका काम सम्बन्धी विवरण संकलन गरी व्यक्तिको रोजगारीको अवस्था एकिन गर्न सकिन्छ । आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धी यस भागमा संकलन गरिने विवरणबाट १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका उमेर समूहका जनसंख्याको रोजगारीको वर्तमान अवस्था (रोजगार, बेरोजगार, श्रमशक्ति र श्रमशक्ति भन्दा बाहिर रहेको जनसंख्या) एकिन गरिनेछ ।
- महल ३२ : (नाम) गत ७ दिनमा कम्तिमा एक घण्टा भएपनि मुख्यतः कस्तो प्रकारको आर्थिक काममा संलग्न हुनुभयो ?
- १२.३ आर्थिक काम भन्नाले कुनै पनि व्यक्तिले तलब वा ज्यालामा गरेको काम, नाफा वा आयअर्जनका लागि गरिएको व्यापार तथा व्यवसाय, विकिको लागि गरिएका खेतीपाती तथा अन्य कृषि कार्य (Pay and Profit का कार्य) आदि भन्ने बुझ्नु पर्दछ । यस बाहेक आफ्नो परिवारको उपभोगको लागि बनाईएका वा उत्पादन गरिएका बस्तु तथा सेवाहरू आर्थिक काम अन्तर्गत पर्दैनन् ।
- १२.४ कुनै व्यक्तिले सन्दर्भ अवधि (गत ७ दिन) मा कम्तिमा एक घण्टा भएता पनि उत्पादन मूलक आयआर्जन तथा नाफा हुने काम वा तलब ज्यालामा पाउने काम गरेको भए त्यसलाई आर्थिक काम मानिन्छ । यस जनगणनामा परिवारका प्रत्येक १० वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिलाई उनीहरूले आर्थिक काम गरेको अवस्थाको बारेमा सोधिन्छ । यस जनगणना प्रयोजनको लागि व्यक्तिले गरेको आर्थिक कामलाई निम्नानुसारले वर्गीकरण गरिएको छ ।
- तलब/ज्याला (कोड १)**
- १२.५ नगद वा जिन्सीमा (पारिश्रमिक) तलब, ज्याला, लाभांश, एकमुष्ट रकम, पाउने गरी कुनै व्यक्तिले सरकारी वा सार्वजनिक वा व्यक्तिगत रोजगारदाता कहाँ गरेको कामलाई

तलब/ज्यालाको काम भनिन्छ। त्यसैगरी कुनै प्रतिष्ठानमा तलब भत्ता पाउने काम गरिरहेकै अवस्थामा सो कामसँग सम्बन्धित अध्ययन तालिममा

संलग्न रहेको अवस्था पनि यसै यसअन्तर्गत राख्नुपर्दछ। यसैगरी न्यूनरूपमा भएपनि तलबज्याला पाउने प्रशिक्षार्थी (इन्ट्रन) पनि यस अन्तर्गत पर्दछन्। तलब/ज्यालाको काम गर्ने व्यक्तिको रोजगारदाताको नाफा नोक्सानसँग सिधा सम्बन्ध हुँदैन। कुनै व्यक्तिले गत ७ दिनमा तलब/ज्यालाको काम गरेको भए कोठामा कोड १ लेख्नुपर्दछ।

अफिसमा काम गर्ने महिला कर्मचारी

ज्याला लिई अरूको घरको काम

१२.६ यसैगरी यदि कुनै व्यक्तिले विगत समयमा तलब/ज्यालाको काम गरिरहेको र गत ७ दिनमा सोही काममा पुनः फर्किने गरी केहि समयको लागि अनुपस्थित भएको भए त्यस्तो अनुपस्थित हुँदाको समयको पनि पारिश्रमिक पाउने भएमा कोड १ लेख्नुपर्दछ।

अरूको घर निर्माण

ज्यालामा खेतीमा काम गर्ने

गैरकृषि व्यवसाय (आय आर्जन हुने) (कोड २)

१२.६ गैरकृषि व्यवसाय भन्नाले उत्पादित बस्तु वा सेवाको विक्री गर्ने उदेश्यले नाफा नोक्सान आफैले व्यहोर्ने गरी खेतीपाती/कृषि कार्य बाहेकको परिवारका सदस्यले चलाएका सबै किसिमका व्यवसायलाई बुझाउँछ। गैरकृषि व्यवसाय (आय आर्जन हुने) भन्नाले कसैले गैरकृषि (कृषि, खेतीपातीबाहेक) व्यवसायमा पूँजी (नगद, जिन्सी), श्रम लगानी गरी त्यसबाट हुने नाफा, नोक्सान पनि आफैले बेहोर्ने गरी चलाएको व्यवसाय भन्ने

बुझनुपर्छ । यस्तो व्यवसाय साभेदारीमा सञ्चालन गरेको भएपनि यस अन्तर्गत उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

आफै होटल व्यवसाय

आफै तयारी पोशाक उद्योग

परिवारका कुनै सदस्य(हरू)ले चलाएको आफै कुनै गैरकृषि व्यवसायमा परिवारका अरू सदस्यले पनि काम गरेको भए गैरकृषि व्यवसायमा काम गरेका सबै व्यक्तिको लागि कोड 2 नै उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

तर कसैले अरूको गैरकृषि व्यवसायमा कुनै किसिमको तलब, ज्याला वा मजदुरी लिई काम गरेका भए कोड 1 लेखनुपर्छ, गैरकृषि व्यवसायमा लेखनुहोस् ।

१२.७ खाद्य वा गैरखाद्य बस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग, व्यापार, यातायात, सेवा, निर्माण, होटेल, रेष्टुरेण्ट आदि सबै व्यवसाय गैरकृषि व्यवसाय हुन् । गैरकृषि व्यवसायका केही उदाहरण निम्नानुसार दिइएको छ ।

१. परिवारको आय, आर्जनमा सहयोग हुने उद्देश्यले (विक्रिका लागि) चलाएको साना-ठूला उत्पादन उद्योग, जस्तै - जाम-जेली, अचार, तितौरा, मस्यौरा, भुजिया, पाउरोटी बनाउने, हलुवाइ पसलको लागि मिठाई, समोसा, पकोडा, दही, दुरुखा, छुरी आदि बनाउने वा यस्तै खाद्य वा अन्य गैरखाद्य बस्तु वा सामग्री बनाउने साना-ठूला उद्योग/व्यवसायहरू,
२. सेवा दिए वापत वा सामान विक्री गरी नगद वा जिन्नी पाउने गरी कुटो-कोदालो, हाँसिया, हलो, फाली, माटोका भाँडा, धातुका भाँडा-वर्तन र यस्तै अरू सामग्री बनाउने साना-ठूला उद्योगहरू,
३. विक्रीमा बेत, बाँस, सन/पाट, बाबियोका सामग्री बनाउने, जस्तै - डोको, डालो, नाङ्गलो बुन्ने, डोरी बाट्ने र यस्तै अरू कामहरू गैरकृषि व्यवसाय हुन् । ढुङ्गा, काठ र कपडा आदिमा मूर्ति बनाउने, चित्र बनाउने र हस्तकलाका सामग्री बनाउने साना-ठूला उद्योगहरू,
४. विक्रीका लागि बत्ती कात्ने, दुना-टपरी गाँस्ने/बनाउने, धुप-अगरबत्ती, मैनबत्ती र यस्तै सामग्री बनाउने साना-ठूला उद्योगहरू,

५. श्रृङ्गारका सामग्री, जस्तै - चुरा, पोते, धागो, टीका, गहना बनाउने/व्यापार गर्ने र यस्तै साना, ठूला उद्योग/व्यवसायहरू,
  ६. साना, ठूला व्यापार व्यवसायहरू, जस्तै - चुरोट, सुपारी, बिंडी, पेपर, ल्वाड, चकलेट, दुरुखा, छुर्पी आदि विक्रीको लागि नाइलो, काट्न वा बाकसमा राखेको पसल/दोकान, पान-सुपारी पसल, फलफूल, तरकारी बेचबिखन गर्ने, ढकी-टोकरीको व्यापार, मासु, मदिरा व्यापार, थोक/खुद्राका ठूला-साना सबै व्यापार व्यावसायहरू ।
  ७. बुनाइ, सिलाई, कटाइ गर्ने र अन्य सेवा - स्वेटर, टोपी, मोजा, पञ्जा आदि बुन्ने र विकी गर्ने, ज्याला मजदुरी लिई अरूको लागि बुनी दिने, कपडा सिउने, कपाल काट्ने, रेष्टुरेन्ट, चियापसल चलाउने, जुता सिउने/मर्मत गर्ने र यस्ता सबै किसिमका साना-ठूला सेवा व्यवसायहरू ।
  ८. घर बनाउने काम (डकर्मी), काठका सामग्री बनाउने काम (सिकर्मी), विजुलीको काम गर्ने (इलेक्ट्रीसियन), धारा पानीको काम गर्ने (प्लम्बर), रङ्ग लगाउने काम गर्ने (पेन्टर) यस्तै साना-ठूला सेवाहरू,
  ९. जग्गा खरिद विक्री व्यवसाय, कानूनी तथा लेखापढी व्यवसाय, क्लिनिक व्यवसाय, ज्योतिष परामर्श तथा परोहितले दिने सेवा, यस्तै सेवा सम्बन्धी क्रियाकलापहरू
- १२.८ यदि कुनै व्यक्तिले विगत समयमा आफ्नै गैरकृषि व्यवसाय गरिरहेको वा त्यस्तो पारिवारिक व्यवसायको काममा सहयोग गरेको, ३ महिना भित्रमा सोही काममा फर्किने गरी अनुपस्थित रहेको र गत ७ दिनमा केही काम नगरी बसेको भए पनि कोड २ नै लेख्नुपर्दछ ।

कृषि/खेतीपाती (मुख्य रूपमा बिक्रीको लागि) (कोड ३)

- १२.९ उत्पादित बस्तुको विक्री गर्ने उद्देश्यले कुनै व्यक्तिले पूँजी (नगद, जिन्सी) र श्रम लगानी गरी नाफा-नोक्सान पनि आफैले बेहोर्ने गरी चलाएको व्यवसायिक कृषि कार्यलाई बुझाउँछ । त्यस्तो व्यवसायिक कृषि कार्य आफ्नै खेतवारीमा वा विभिन्न शर्तमा अर्काको कमाएको खेतवारीमा जहाँ गरेको पनि हुन सक्दछ । तर कृषि उत्पादन मध्ये धेरैजसो घरपरिवार उपभोगको लागि मात्र गरिएको कृषि खेतीपाती यस अन्तर्गत पर्दैन ।
- कृषि/खेतीपाती (मुख्य रूपमा बिक्रीको लागि) भन्नाले विक्रीका लागि गरिएका सबै कृषि कार्यहरूलाई बुझाउँछ । तल उल्लेख गरिएका सबै कृषि कार्यहरू कृषि/खेतीपाती अन्तर्गत समावेश गरिएका छन् ।

कृषि कार्यहरू -

१. अन्नबाली (धान, गहुँ, मकै, कोदो आदि), नगदेबाली (उख, सूर्ती, सनपाट, चिया, कफी आदि), तरकारीबाली, फलफूल (सुन्तला, केरा, आँप, कटहर, भूइँकटहर, स्याउ, नास्पाती, अम्बा आदि), दलहन, तेलहन, मसलाबाली उत्पादन गर्ने काममा खन्ने, जोत्ने, रोज्ने, गोड्ने, स्याहार गर्ने, काट्ने, दाइँ गर्ने, सुकाउने, केलाउने, थन्क्याउने, बीउबिजन संकलन गर्ने आदि सबै कामहरू कृषि कार्य वा खेतीपातीका काम हुन् ।

२. यसैगरी पशु/पक्षी पालन जस्तै: गाई, भैंसी, भेडा-बाखा, सुँगुर-बंगुर, खरायो पालन र मासु, फुल उत्पादन गर्ने उद्देश्यले पालेका कुखुरा, हाँस, अरू चराचुरुंगी आदि पालन गर्ने काम पनि कृषि कार्यमा पर्दछन् ।
३. माछापालनको लागि पोखरी तयार गर्ने लगायत भुरा संकलन, दाना संकलन र संरक्षणको काम पनि कृषि कार्य हुन् ।
४. बनबनेलोका लागि रूख रोप्ने, गोडमेल गर्ने, घाँसका रूख लगाउने, गोडने, संरक्षण गर्ने कामहरू पनि कृषि कार्य हुन् । यसैगरी मौरीपालन, रेशमखेतीको काम पनि कृषि कार्यमा नै पर्दछन् ।

द्रष्टव्य:

जुनसुकै कृषि कार्य भएतापनि त्यस्तो कार्यबाट भएको उत्पादनको ५० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी अंश विक्री गरेको वा विक्री गर्ने मनशाय रहेको भए मात्र व्यवसायिक कृषि कार्य गरेको मानिन्छ ।

तर

- ◆ कृषिमा आधारित उद्योगहरू (Manufacturing Industries), जस्तै - खाद्यवस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग, कुट्टने, पिसने उद्योग, बेत-वाँसका सामग्री उत्पादन गर्ने उद्योग, स-मील आदिमा तलव/ज्याला लिई गरिने काम तलव/ज्यालाअन्तर्गत पर्दछ, यस अन्तर्गत पदेनन् ।
- ◆ अर्काको खेतीपातीमा ज्यालामा मजदुरी गरी सघाउने काम पनि यस अन्तर्गत नपरी तलव/ज्याला अन्तर्गत पर्दछन् ।
- ◆ कृषिजन्य उत्पादन नगर्ने तर यस्ता उत्पादनको खरिद विक्री मात्र गर्ने कार्य कृषि व्यवसाय अन्तर्गत नपरी गैर कृषि व्यवसाय अन्तर्गत पर्दछन् ।

१२.१० यदि कुनै व्यक्तिले विगत समयमा आफ्नै कृषि व्यवसाय गरिरहेको वा त्यस्तो परिवारिक व्यवसायको काममा सहयोग गरेको, ३ महिना भित्रमा सोही काममा पनि फर्किने गरी अनुपस्थित (*Temporarily Absent*) रहेको भए र गत ७ दिनमा केही काम नगरी बसेको भए पनि कोड ३ नै लेख्नुपर्दछ ।

आर्थिक काम नगरेको (4)

१२.११ व्यक्तिले कुनै पनि तलब ज्याला पाउने काम नगरेको, गैरकृषि व्यवसायमा संलग्न नभएको र कृषि व्यवसाय(मुख्यतया विकिका लागि)मा संलग्न नभएको भए आर्थिक काम नगरेको अन्तर्गत राख्नुपर्दछ । यी कुनै पनि कार्यमा संलग्न नभएमा व्यक्तिलाई रोजगारीमा नभएको मानिन्छ । यस अवस्थामा कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

निम्न अनुसारको अवस्थामा रहेका व्यक्तिलाई आर्थिक काम नगरेका अन्तर्गत उल्लेख गर्नुपर्दछ :

- उत्पादनको सबै वा धेरैजसो अंश आफ्नै परिवारको उपभोगको लागि गरिएका कृषि कार्यमा संलग्न भएको,

- शारीरिक वा मानसिक स्थिति ठीक नभएर, बृद्ध भएर, विरामी वा रोगी भएर, गर्भवती भएर कुनै काम नगरेको,
- घरधन्दा, परिवारको स्याहार सुसारमा मात्र संलग्न भएको
- गत ७ दिनमा पेन्सन आयस्था, विद्यार्थी, काम गर्न नचाहेर, काम नपाएर, तलब ज्याला वा पारिवारिक व्यवसायको काममा संलग्न नभएको आदि ।

तर यस अन्तर्गत पर्ने अवस्था भएका सबै व्यक्तिलाई गत ७ दिनमा कम्तिमा १ घण्टा भएपनि कोड १, २ र ३ का काममा संलग्न थिए थिएनन् राम्ररी सोधखोज गर्नुपर्दछ ।

यदि यस महलमा संकेत ४ आएमा सिधै महल ३६ काम नगर्नुको कारण के हो सोधनुपर्दछ ।

महल ३६ सोधने कममा कुनै आर्थिक काम गरेको पाइएमा पुन महल ३२ मा खुलाएर क्रमश प्रश्नहरू सोधनु पर्दछ ।

**महल ३३ : .....[नाम].. ले पछिल्लो समय कस्तो प्रकारको मुख्य आर्थिक काम वा पेशा गर्नुभयो ?
(महल ३२ मा संकेत १, २ र ३ भएकालाई मात्र)**

१२.१२ तलब/ज्याला वा नाफा प्राप्त गर्ने गरी कुनै व्यक्तिले पछिल्लो समयमा गरेको मुख्य कामको विवरण यस अन्तर्गत लेख्नुपर्दछ । यदि सम्बन्धित व्यक्तिले पछिल्लो समयमा एकभन्दा बढी तलब ज्याला वा व्यवसायको काम गरेको रहेछ भने धेरै समय कुन काममा संलग्न भएको हो सोधी उक्त कामलाई नै मुख्य काम मान्नुपर्दछ । मुख्य कामको नाम लेख्दा छाटो र प्रष्ट बुझिने गरी लेख्नुपर्दछ । कपडा बेच्ने, कपडा बनाउने, धान गोडमेल गर्ने, भाडाको मिनिवस चलाउने, प्राथमिक गणित शिक्षक, घरेलु कामदार आदि ।

१२.१३ परिवारका सदस्यहरूलाई निजहरूले गरेको मुख्य काम सोधी सो काम गर्दाको पद, ओहदा वा तह भए सो समेत लेख्नुपर्दछ । जस्तै काम लेख्दा “नोकरी” मात्र लेख्नुहुँदैन । “नोकरी” लेख्दा के काम गरेको हो खुल्न सक्दैन । सरकारी कार्यालय र निजी कार्यालयहरूमा पद अनुसार गर्नुपर्ने कामको प्रकृति फरक फरक हुनसक्दछ । त्यसैले नोकरी गरेको भने पनि कहाँ के काम गरेको सोधी सोहीअनुसार लेख्नुपर्दछ । जस्तै: “लेखा प्रशासन, लेखा अधिकृत”, “बुक किपिड, लेखापाल”, “तथाङ्गसंकलन गर्ने, गणक”, “प्रशासन नीति कार्यान्वयन गर्ने, सहसचिव” “लेखा परीक्षण गर्ने लेखापरीक्षक” लेख्नुपर्दछ । यसैगरी “कर्मचारीको लेखा राख्ने, लेखापाल”, “रेकर्ड, फायल व्यवस्थित गर्ने, कार्यालय सहायक” लेख्नुपर्दछ ।

१२.१४ जस्तै गणना गरिएका व्यक्ति डाक्टर भए गत ७ दिनमा धेरैजसो समय उनले अरूको स्वास्थ्य परीक्षण तथा औषधीउपचार गरेको हुनसक्दछ । स्वास्थ्य परीक्षण तथा औषधी उपचारको काम गरेको भए यो महलमा उनले गरेको काम लेख्दा “स्वास्थ्य परीक्षण तथा औषधी उपचार, डाक्टर” लेख्नुपर्दछ । काम गर्ने व्यक्ति नस भए “स्वास्थ्य परीक्षण तथा औषधी उपचार, नस” लेख्नुपर्दछ । दाँतको डाक्टर भए “दाँतको औषधीउपचार, दाँतको डाक्टर” लेख्नुपर्दछ । तर स्वास्थ्य सेवाका सहायक भए - “दन्त सहायक”, “मिडवाइफ”, “चिकित्सा सहायक”, “पशु चिकित्सा सहायक” लेख्नुपर्दछ ।

- १२.१६ त्यस्तै, खेतीमा व्यक्तिले गरेको काम लेखदा अक्सर कुन बालीको के काम गरेको थियो सोहीअनुसार लेखुपर्छ, जस्तै (“अन्न खेती, सबै काम”, “तरकारी खेती, रोप्ने, गोड्ने काम”, “फलफूल खेती”, “चिया, कफी खेती”, “नसरी” “फूल उत्पादन/खेती” लेखुपर्छ)।
- १२.१७ सन्दर्भ समयमा कुनै व्यक्तिले आर्थिक दृष्टिले आम्दानी हुने यी कामहरूमध्ये कुनै एउटा काम वा विभिन्न काम गरेको हुनसक्दछ। कुनै काम धेरै समय र कुनै काम थोरै समय गरेको हुनसक्दछ। आर्थिक कामको विवरण लेखदा व्यक्तिले पछिलो समय अक्सर रूपमा गरेको कामको विवरण लेखुपर्दछ। गत ७ दिनमा र सो भन्दा पहिले पनि उस्तै प्रकारको काम गरेको भएमा अक्सर रूपमा गरेको काममा भिन्नता हुँदैन तर यस्तो काममा भिन्नता रहेको भएमा अक्सर रूपमा गर्ने काम जुन हो सोही कामको विवरण लेखुपर्दछ। व्यक्तिले सबैभन्दा बढी समय गरेको काम नै अक्सर काम हो।
- १२.१८ गत ७ दिनमा मुख्य कामबाट अनुपस्थित भई पुनः सोही काममा फर्क्ने निश्चित भएका व्यक्तिहरूका लागि सो व्यक्तिले अनुपस्थित हुनु अघि अक्सर रूपमा गर्ने काम सोधी सोही कामको विवरण यहाँ लेखुपर्दछ।

उदाहरण १

- १२.१९ वीर अस्पतालमा स्थायी रूपमा कार्यरत आँखाको डाक्टर गत ७ दिनमा घर विदामा बसेको कारणले कुनै काम नगरेको भएतापनि निज विदा पश्चात सोही काममा फर्क्ने निश्चित भएको अवस्थामा निजको गत ७ दिनको काम लेखदा विदा पहिले गर्ने गरेको कामको बारेमा नै सोधी लेखुपर्दछ अर्थात निजको काम र पेशा लेखदा “आँखाको औषधी उपचार, डाक्टर” लेखुपर्दछ।

उदाहरण २

- १२.२० वीर अस्पतालमा स्थायी रूपमा कार्यरत खरिदारले गत ७ दिनमा घर विदामा बसेको बेलामा आफ्नो परिवारले चलाएको पान पासलमा काम गरेको भएतापनि निज विदा पश्चात वीर अस्पतालमा गरिरहेको काममा फर्क्ने निश्चित भएको अवस्थामा निजको पछिल्लो समयको मुख्य काम लेखदा विदा पहिले गर्ने गरेको कामको बारेमा नै सोधी लेखुपर्दछ अर्थात निजको काम र पेशा लेखदा “फाइल गर्ने र कपि गर्ने सम्बन्धी कार्यालय सहयोगीहरू, खरिदार” नै लेखु पर्दछ।

महल ३४: ..[नाम].. ले काम गरेको ठाउँमा मुख्यरूपमा कस्तो किसिमको बस्तु वा सेवाको उत्पादन हुन्छ ?

(व्यक्तिले काम गर्ने ठाउँ वा संस्थाको नाम लेखी उक्त संस्थाले मुख्य रूपमा कुन बस्तु तथा सेवाको उत्पादन गर्दछ सो बस्तु तथा सेवाको नाम स्पष्ट हुने गरी लेखुपर्दछ)

- १२.२१ व्यक्तिले पछिल्लो समयमा मुख्य काम गरिरहेको स्थान, कार्यालय, संस्था वा उद्योगबाट मुख्यतः कस्तो बस्तु तथा सेवा उत्पादन हुन्छ वा त्यँहाको मुख्य क्रियाकलापबाट उत्पादित

वस्तु तथा सेवा के हो ? वस्तु वा सेवाको नाम उल्लेख गर्नुपर्दछ । उक्त क्रियाकलाप जुन आर्थिक क्षेत्रमा पर्दछ त्यहि आर्थिक क्षेत्रको विवरण यहाँ उल्लेख गर्नुपर्दछ र संगैको कोठामा त्यसको NSIC Code लेख्नुपर्दछ । NSIC कोड उल्लेख गर्दा अनुसूचिमा उल्लेख भएबमोजिम गर्नुपर्दछ ।

१२.२२ कहाँ काम गर्नुभयो भन्नाले गणना गरिएका व्यक्तिले महल ३३ मा उल्लेख गरेको काम कुन व्यवसायिक निकाय/क्षेत्र (Industry) मा गरेको हो भन्ने बुझाउँछ । कहाँ भन्ने शब्दले ठेगाना (address) जस्तै हेटौडा, पोखरा, धुलिखेल भन्ने जनाउदैन । यसले वस्तु वा सेवा उत्पादन गर्ने आर्थिक गतिविधि (Economic Activity) का विभिन्न क्षेत्रलाई जनाउँछ । त्यसैले कहाँ काम गर्नुभयो भन्ने प्रश्नको जवाफ लेख्दा व्यक्तिले काम गरेको स्थान, संघ-संस्था, प्रतिष्ठान आदिको नाम र यसले उत्पादन गर्ने वस्तु वा सेवा समेत लेख्नुपर्छ, जस्तै – केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग - तथ्याङ्क संकलन, सारिणीकरण; पाटन अस्पताल - स्वास्थ्य सेवा आदि । उक्त व्यवसाय निर्धारण गर्न काम गरेको ठाउँ (व्यवसायीक क्षेत्र) यस महलमा लेख्नुपर्दछ ।

यहाँ व्यवसायीक निकाय/क्षेत्र भन्नाले व्यक्ति एकै वा समूहमा बसी वस्तु वा सेवा उत्पादन गर्ने क्षेत्रलाई बुझाउँछ । यसमा लेखिने व्यवसायबाट मुलुकको जनशक्ति के-के व्यवसायिक निकाय/क्षेत्रमा लागेको रहेछ भनी छुट्याउन सकिन्छ । आर्थिक गतिविधि (Economic Activity) का विभिन्न क्षेत्रलाई मुख्य २१ (एकाइस) औद्योगिक क्षेत्र (Industrial Sector) मा विभाजन गरिएको छ, जस्तै - कृषि तथा बन, खानी तथा उत्खनन, विद्युत ग्राहीस र पानी, निर्माण, व्यापार, व्यक्तिगत र सामाजिक सेवा, यातायात आदि व्यवसायक क्षेत्र हुन् । आर्थिक गतिविधि (Economic Activity) का क्षेत्र तथा कोड अनुसूचिमा दिइएको छ ।

उदाहरण

१२.२३ व्यवसायिक खेतीपाती गरेकाहरूको सम्बन्धमा काम गरेको ठाउँ (औद्योगिक क्षेत्र) र उत्पादन लेख्दा (“आफै खेतमा – अन्नबाली” लेख्नुपर्छ । अरूपको खेतमा खेती गरेको भए “अरूपको खेतमा - तरकारीबाली लेख्नुपर्छ । पशुपालन, पक्षीपालन गरेको भए “आफै गोठमा - पशुपालन”, “अरूपको गोठमा - पशुपालन” वा आफै फार्ममा नगदेवाली लेख्नुपर्दछ ।

उदाहरण

१२.२४ जनरल मेडिसिनका डाक्टरको काम औषधीउपचार वा स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने हो । औषधीउपचार वा स्वास्थ्य परीक्षणको काम अस्पताल वा कुनै स्वास्थ्य संस्थामा गरेका भए उनको व्यवसाय (Industry) स्वास्थ्य र सामाजिक कार्य वा सामुदायिक, व्यक्तिगत सेवा (Health and Social Work or Personal and Community Services) हुन्छ, र निजको काम गरेको ठाउँको क्षेत्र र काम लेख्दा – “जिल्ला अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्था - स्वास्थ्य सेवा” - लेख्नुपर्छ । यहाँ अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्था Industry हो र यसले उत्पादन गर्ने वस्तु वा सेवा - स्वास्थ्य सेवा – हो ।

- १२.२४ तर ती डाक्टरले औषधी उपचार वा स्वास्थ्य परीक्षणको काम कपडा उद्योगमा मजदुर तथा कामदारहरूको लागि गरेको भए व्यवसाय - उत्पादन उद्योग (Manufacturing Industry) हुन्छ । कहाँ काम गर्नुभयो प्रश्नको जवाफमा व्यवसाय लेख्दा - "कपडा कारखाना - कपडा उत्पादन" - लेख्नुपर्छ ।
- १२.२५. कतिपय संस्थाको नामले मात्र त्यसले गर्ने कामको प्रकृति बुझिएन, जस्तै - "साँगिला एण्ड कम्पनी" ले के काम गर्दछ, यसको नामबाट स्पष्ट हुँदैन । त्यसैले यो कम्पनीले मालसामान ढुवानीको काम गरेको रहेछ भने त्यहाँ काम गर्ने व्यक्तिको व्यवसाय लेख्दा कम्पनीको नाम लेखी "साँगिला एण्ड कंपनी - ढुवानी सेवा" समेत लेख्नुपर्छ । नेपाल ट्रेलिकममा काम गरेकाहरूको व्यवसाय लेख्दा "नेपाल ट्रेलिकम - संचार सेवा" लेख्नुपर्दछ ।
- १२.२६ कुनै व्यक्तिले आफै पसल, दोकानमा वस्तुको खुद्रा व्यापार गरेका भए कहाँ काम गर्नुभयो भन्ने प्रश्नको उत्तर लेख्दा "आफै पसलमा - खाद्यान्तको खुद्रा व्यापार", लेख्नुपर्दछ । तर विक्री गर्ने काम खाद्य संस्थानको डिपोमा भए "खाद्य संस्थान - खाद्यान्त विक्री", लेख्नुपर्दछ । रोजगारी वा ज्यालादारीमा विभिन्न काम गरेकालाई निजी घरहरूमा काम गरेको भए व्यवसाय लेख्दा "निजी घरमा - डकर्मीको काम" वा मुख्य काम के गरेको थियो सो काम लेख्नुपर्दछ । जस्तै - सिरक, डसना बनाउने । कसैले संदर्भ समयमा अरूको खेतवारीमा हलो जोत्ने काम गरेका भए कहाँ काम गर्नुभयो को जवाफमा "अरूको खेतमा - धान उत्पादन", अन्न र तरकारी रोप्ने जस्ता काम गरेको भएमा "अरूको खेतमा - अन्न र तरकारी उत्पादन" वा यस्तै के उत्पादन भयो उत्पादन समेत लेख्नुपर्छ ।

महल ३५: ..[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ?

अरूलाई काम लगाउने (कोड १)

- १२.२८ आफूले पूँजी (नगद, जिन्सी वा दुवै) र श्रम लगाई नाफा-नोक्सान आफै हुने वा आफैले बेहोर्ने गरी संचालन गरेको कुनै व्यवसाय (उद्योग, व्यापार वा पेशागत व्यवसाय) मा तलब, ज्याला (नगद वा जिन्सी जुनसुकै रूपमा) दिई सन्दर्भ समयमा नियमित रूपले एक वा एकभन्दा बढी कामदारलाई काम गराएका वा काम लगाएका व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार "अरूलाई काम लगाउने" हुन्छ । अर्थात आफूले तलब दिएर एक वा एकभन्दा बढी कामदारहरूलाई काममा लगाई कुनै व्यवसाय चलाएको रहेछ भने त्यस्तो व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार "अरूलाई काम लगाउने" "हुन्छ । अरूलाई काम लगाउने व्यक्तिले व्यवसायको व्यवस्थापनका अतिरिक्त अरू काम समेत गरेका भए पनि अक्सर अरूलाई काम लगाउने भएमा "अरूलाई काम लगाउने" को संकेत १ लेख्नुपर्दछ ।

[नाम].. यो काममा कुन प्रकारले संलग्न हुनुहुन्छ ?
अरूलाई काम लगाउने .. 1
अस्को काम गर्ने 2
आफै काम गर्ने 3
परिवारिक व्यवसायमा संथाउने 4

अक्सर व्यक्ति

(३५)

- १२.२९ कुनै कृषकले आफूले चलाएको खेतीपाती, पशुपालन, माछापालन वा यस्तै कुनै व्यवसायमा काम गर्न तलब/ज्याला (नगद वा जिन्सी) दिई नोकर, हली, हरूवा चरूवा,

गोठालो वा अरू कामदार नियमितरूपमा राखेको भए र आफूले पनि उक्त व्यवसायमा मुख्य व्यक्ति भई काम गरेको भए उक्त कृषकको काममा संलग्नताको प्रकार “अरूलाई काम लगाउने” हुन्छ ।

१२.३० उद्योगपति, व्यापारी वा यस्तै अरू कुनै व्यवसाय चलाएको व्यक्तिले व्यवसायमा काम गर्न तलब/ज्याला (नगद वा जिन्सी) दिई नियमितरूपले अरूलाई काम लगाएको भए काममा संलग्नताको प्रकार “अरूलाई काम लगाउने” हुन्छ ।

तर

१२.३१ मन्त्रीहरू, नेपाल सरकारको मन्त्रालयका सचिवहरू, विभाग वा निगमका निर्देशकहरू, महाप्रबन्धक, प्रबन्धक वा उच्चपदस्थ अधिकृतको मातहत काम गर्ने धेरै कर्मचारीहरू भए तापनि मन्त्री, सचिव, निर्देशक आदिले नियमितरूपमा तलब लिने भएकोले अरूलाई काम लगाउने हुँदैनन्, यिनीहरू पनि “अरूको काम गर्ने” हुन्छन् । सार्वजनिक ओहोदामा रहेर पारिश्रमिक लिने जनप्रतिनिधि वा कार्यालय सहायकदेखि मुख्य सचिवसम्मका सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको काममा संलग्नताको प्रकार “अरूको काम गर्ने” को संकेत २ लेख्नुपर्दछ ।

१२.३२ व्यवसाय संचालन गर्दा कामको चापा-चापको समय जस्तै - कृषि कार्य/खेतीपाती गरेकालाई बाली लगाउने, बाली काट्ने, बाली थन्क्याउने बेलामा दुई-चार दिन मात्र ज्याला वा कुनै किसिमको पारिश्रमिक दिई अरूलाई काम लगाएको भए तापनि त्यस्ता व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार अरूलाई काम लगाउने हुँदैन ।

अरूको काम गर्ने (कोड २)

१२.३३ जीविका चलाउनका लागि अरू कसैले सञ्चालन गरेको कृषि, उद्योग, व्यापार, कार्यालय वा अरू कुनै व्यवसायमा मासिक/दैनिक वा अन्य कुनै किसिमले तोकिएको तलब, ज्याला वा बेतन वा कुनै पारिश्रमिक (नगद वा जिन्सी जुनसुकै रूपमा) लिई काम गर्ने व्यक्ति(हरू)को काममा संलग्नताको प्रकार “अरूको काम गर्ने” हुन्छ र यसको लागि कोड २ लेख्नुपर्दछ । साथै, सरकारी/गैरसरकारी कार्यालय, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था, संस्थान वा निजी प्रतिष्ठान वा कार्यालय, वा निजी घरमा वा अरूको व्यवसायमा जुनसुकैरूपमा तलब, ज्याला लिई काम गर्ने कर्मचारी वा व्यक्ति “अरूको काम गर्ने” हुन्छ ।

१२.३४ गणना गरिएका व्यक्तिले सन्दर्भ अवधिको धेरैजसो समय तलब, ज्याला वा पारिश्रमिक लिई अरूको काम गरेका भए काम गर्दाको हैसियत जनाउन “अरूको काम गर्ने” को कोड २ लेख्नुपर्दछ । अरूको काम गर्ने व्यक्तिले ठेकिएको तलब, ज्याला वा पारिश्रमिक लिई काम गर्दछन् तर व्यवसायको नाफा-नोक्सानमा प्रत्यक्षरूपमा सहभागी हुँदैन ।

तर

१२.३५ सरकारको विभिन्न मन्त्रालय, विभाग, कार्यालय, संघ, संस्था आदिमा धेरैजसो समय काम गरेका मन्त्री, सचिवलगायत सबै तहका कर्मचारीले तलब, ज्याला लिई काम गरेको भए “अरूको काम गर्ने” हुन्छ । सन्दर्भ समयमा मन्त्रालय, विभाग, कार्यालय, संघ, संस्था आदिमा काम गरेका कर्मचारी वा व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार खुलाउन अरूको काम गर्नेको कोड २ लेख्नुपर्दछ ।

१२.३६ उद्योगधन्दा, व्यापार, होटेल, रेष्टुरेण्ट, वा जुनसुकै संघ, संस्था, निजी व्यवसायमा वा निजी घरपरिवारमा तलब, ज्याला (नगद, जिन्सी जुनसुकैरूपमा) लिई काम गरेका व्यक्ति अरूको काम गर्ने हुन्छन् । यिनीहरूको काममा संलग्नताको प्रकार जनाउन कोड 2 लेख्नुपर्दछ ।

आफैनै काम गर्ने (कोड 3)

१२.३७ आफूले पूँजी (नगद वा जिन्सी वा दुवै), श्रम लगानी गरेको जुनसुकै व्यवसायमा नाफा, नोक्सान आफैले बेहोर्ने गरी वितेको ७ दिनमा धेरैजसो समय व्यवसाय सञ्चालन गर्ने (काम गरेका) मुख्य व्यक्ति जसले यो व्यवसायमा काम गर्न तलब, ज्याला वा कुनै किसिमको पारिश्रमिक दिई नियमितरूपले अरू कसैलाई नलगाएका भए काममा संलग्नताको प्रकार “आफैनै काम गर्ने” हुन्छ । अर्थात् व्यवसाय सञ्चालन गर्ने क्रममा आफूले तलब, ज्याला पनि नलिएको र तलब, ज्याला नियमितरूपमा दिएर अरूलाई पनि काममा नलगाएको तर व्यवसायमा नाफा, नोक्सान सबै आफैले बेहोर्ने गरी पूर्णतया आफैले वा आफूना परिवारका सदस्यहरूले मात्र चलाएको रहेछ भने त्यस्तो अवस्थामा गणना गरेको व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार “आफैनै काम गर्ने” हुन्छ । यसरी आफैनै काम गर्ने व्यक्तिको काम गर्दाको हैसियत जनाउन कोड 3 लेख्नुपर्दछ ।

१२.३८ घरायसी कामको लागि तलब, ज्याला दिई राखेका घरेलु कामदार, भान्से वा जोसुकै भए पनि आफूले चलाएको व्यवसायमा ती घरेलु कामदार, भान्सेले नियमितरूपमा काम गरेका छैनन् भने (घरायसी कामको लागि अरूलाई काम लगाएको भए तापनि) व्यवसायको लागि अरूलाई काम लगाउने हुँदैन “आफैनै काम गर्ने” तै हुन्छ ।

पारिवारिक व्यवसायमा सघाउने (कोड 4)

१२.३९ परिवारका अन्य सदस्य व्यवसाय मूलीका रूपमा रहेको परिवारले संचालन गरेको कुनै व्यवसायमा तलब, ज्याला नलिई काम गरेका परिवारका अरू सदस्यहरूको काम गर्दाको अवस्था “पारिवारिक व्यवसायमा सघाउने” हुन्छ । यस्ता पारिवारिक व्यवसायमा सघाउने व्यक्तिका लागि कोड 4 लेख्नुपर्दछ ।

तर

१२.४० परिवारका कुनै सदस्यले चलाएको कुनै व्यवसायमा परिवारका अरू कुनै सदस्यले तलब, ज्याला नलिई पूरा समय तै काम गरेका भए उक्त व्यवसायमा संलग्न मुख्य व्यक्तिको काममा संलग्नताको प्रकार “आफैनै काम गर्ने” हुन्छ । तर व्यवसायमा काम गर्ने अरू सदस्यको काममा संलग्नताको प्रकार “पारिवारिक व्यवसायमा सघाउने ” हुन्छ ।

महल ३६ : [नाम] ले गत ७ दिनमा तलब/ज्याला पाउने वा नाफा हुने आर्थिक काम नगर्नुको मुख्य कारण के हो ?

१२.४१ उत्तरदातालाई यो प्रश्न सोध्दा आर्थिक काम (महल ३२ को संकेत 1, 2, 3) किन नगरेको हो भनी सोध्नुपर्दछ । आम्दानी हुने कुनै काम नगरेको कारणहरू (महलको कोड 1 देखि 12 सम्म) लाई निम्नानुसार व्याख्या गरिएको छ :

१२.४२ गत ७ दिनमा आर्थिक काम नगरेको भन्नाले गत ७ दिनमा रोजगारीमूलक कुनै काम नगरेको भन्ने जनाउँछ । त्यसरी गत ७ दिनमा रोजगारमूलक कुनै काम नगर्नुको मुख्य कारण के हो सोधी सोको मुख्य कारणको संकेत लेख्नुपर्दछ । यहाँ उल्लेख भएको कारण भएका व्यक्तिले पनि कमितमा १ घण्टा आर्थिक काम गरेको हुन सक्दछ । यस्तो भेटिएमा महल ३२ मा सच्याउनु पर्दछ ।

...[नाम].. ले गत ७ दिनमा तलब/ज्याला पाउने वा नाफा हुने आर्थिक काम नगर्नुको मुख्य कारण के हो ?
◆ आफ्ने कृषि/बैतीपाती 1
◆ घरधन्दा 2
◆ विद्यार्थी 3
◆ वृद्ध 4
◆ अशक्त/विवाही 5
◆ पेन्सन/आयस्ता 6
◆ स्वयंसेवा 7
◆ हेरचाह कार्य 8
◆ काम गर्न नचाहेको 9
◆ काम नपाएर/नभाएर 10
◆ अन्य 11

(३६)

आफ्नै कृषि खेतिपाती (कोड १)

१२.४३ आफ्नै कृषि खेतिपाती भन्नाले कृषि बाली उत्पादन, पशुपालन, पन्छी पालन तथा अन्य कृषि जस्तै धाँसका रूख र बनबनेलो लगाउने, मौरीपालन, मत्स्यपालन आदि कार्यहरूलाई बुझाउँछ । मुख्य उद्देश्य विक्रीको लागि नभई धेरैजसो घरायसी उपभोगको लागि मात्र खेतिपाती गर्नेहरू सबै यस अन्तर्गत पर्दछन् । यस्ता व्यक्तिहरूलाई कोड १ लेख्नुपर्दछ ।

घरधन्दा (कोड २)

१२.४४ आफ्नै घरमा आफ्नो वा परिवारका सदस्यहरूको लागि गरेका सेवाका कामहरू जस्तै - खाना पकाउने, खाउने, घर-आँगन सफा गर्ने, परिवारका सदस्यहरूको लुगा धुने, आफ्ना केटाकेटी पढाउने कामहरू “घरधन्दाको काम” हुन् जुन कामहरू गरेवापत प्रत्यक्षरूपमा आर्थिक लाभ देखिँदैन । गत ७ दिनमा आर्थिक काम गर्न नसक्नुको मुख्य कारण आफ्नै घरको परिवारका सदस्यहरूको लागि गर्नुपर्ने घरधन्दाको काम हो भने सो कारण घरधन्दा जनाउन कोड २ लेख्नुपर्दछ । परिवारको उपभोगको लागि घरमा विभिन्न बस्तुहरू उत्पादन गर्ने तथा बनाउने जस्तै: अचार बनाउने, दाउरा संकलन, सुइटर बुन्ने, सुकुल गुन्द्री बुन्ने आदि कार्यहरू समेत यसै अन्तर्गत पर्दछ ।

घरधन्दाका कामहरू

- १२.४५ कसैले तलब वा ज्याला लिई अरूको घरमा माथि उल्लेख भएका घरधन्दाको काम वा घरायसी काम गरेको भएमा रोजगारमूलक काम गरेको हुन्छ । तलब, ज्याला (नगद, जिन्सी वा जुनसुकैरूपमा) लिई अरूको घरमा घरधन्दा गरेकालाई घरधन्दा वा घरायसी काम गरेकोमा समावेश गर्नुहुँदैन । घरधन्दा वा घरायसी काम पुरुष वा स्त्री जोसुकैले गरेको हुनसक्दछ ।
- १२.४६ परिवारको कुनै सदस्य (घरेलु कामदार) ले उक्त परिवारमा घरधन्दाको काम गरेबापत कुनै तलब वा ज्याला नलिई त्यही परिवारमा बस्ने, खाने, पढ्ने आदि गरेको भए पनि उक्त सदस्य (घरेलु कामदार) ले आर्थिक काम गरेको मान्युपर्दछ र निजको महल ३२ मा तलब/ज्याला सरह मानेर सच्चाउन्युपर्दछ ।

विद्यार्थी (कोड ३)

- १२.४७ विद्यालय, क्याम्पस वा कुनै अध्ययन वा तालिम संस्थामा भर्ना भई वा नभई नियमितरूपले अध्ययन, तालिम गरेको कारणले गत ७ दिनमा रोजगारिको काम गर्न नसकेको भएमा विद्यार्थी जनाउन कोड ३ लेख्नुपर्दछ ।

तर बिहान-बेलुका विद्यालय/कलेज/विश्वविद्यालय जाने वा प्राइभेट परीक्षा दिन कुनै समय अध्ययन गरे पनि केही समय कम्तिमा १ घण्टा रोजगारीमूलक कुनै काम गरेको हुनसक्ने भएकोले सोको बारेमा राम्रोसँग बुझ्नु आवश्यक छ ।

बृद्ध (कोड ४)

- १२.४८ धेरै उमेर पुरी बृद्ध भएको कारणले रोजगारीको काममा संलग्न हुन नसकेको भएमा कोड ३ लेख्नुपर्दछ । बृद्ध व्यक्तिले आम्दानी हुने कुनै काम नगरेका भए काम नगरेको कारण बृद्ध हुँदैन अरू नै कारण हुनसक्दछ । उत्तरदातालाई सोधी काम नगरेको के कारण हो बुझी उपयुक्त कारणको कोड लेख्नुपर्दछ ।

अशक्त/विरामी (कोड ५)

- १२.४९ कुनै रोग लागेर अशक्त/विरामी भएका कारणले वा आफू शारीरिक वा मानसिकरूपले अशक्त भई गत ७ दिनमा कम्तिमा १ घण्टा भएपनि रोजगारमूलक कुनै काम नगरेको भए कोड ५ लेख्नुपर्दछ ।

पेन्सन/आयस्ता (कोड ६)

- १२.५० कुनै व्यक्तिले कुनै कार्यालय वा संस्थामा यस अधि गरेको नोकरीबाट नियमितरूपमा पेन्सन पाइरहेको वा पुख्यौली सम्पत्ति, आफैले कमाएको सम्पत्तिको आय आर्जनबाट जीवन निर्वाह गरिरहेको कारणले काम नगरेका भए पेन्सन/आयस्ताको कोड ६ लेख्नुपर्दछ ।

स्वयंसेवा (कोड ७)

- १२.५१ सामाजिक वा वातावरणीय क्षेत्रका समस्याहरूलाई समाधान गर्ने हेतुले स्वस्फुर्त रूपमा केही पारिश्रमिक नलिईकन काममा संलग्न हुने व्यक्तिहरूलाई स्वयंसेवी भनिन्छ । बेतलबी रूपमा स्वेच्छिक क्रियाकलापमा संलग्न भै अरूको लागि वस्तु वा सेवाको उत्पादन गर्ने कामलाई स्वयंसेवी काम भनिन्छ । यस्ता काम गरे बापत प्रत्यक्ष लाभ वा फाईदा भएको हुँदैन । स्वयंसेवाको काममा संलग्न भएका कारणले गत ७ दिनमा रोजगारीको काम नगरेको भए कोड ७ लेख्नुपर्दछ ।

हेरचाह कार्य (कोड 8)

१२.५२ पारिश्रमिक नलिईकन परिवारका अशक्त, विरामी, वृद्ध, वृद्धा तथा बालबालिकाहरूको हेरचाह गर्ने कार्य यस अर्तगत राख्नु पर्दछ ।

काम गर्न नचाहेको (कोड 9)

१२.५३ कुनै व्यक्तिले कुनै कारणले कारणले गत ७ दिनमा रोजगारीको काम गर्न नचाहेको भएमा कोड ९ लेख्नुपर्दछ । जस्तै बालबच्चा हुर्काउनु पर्ने कारणले वा पुगीसरी आएर काम गर्न नचाहेका पनि हन्सकदछन् ।

काम नपाएर/नभएर (कोड 10)

१२.५४ कुनै व्यक्तिले काम गर्न चाहन्छन् तर भनेजस्तो काम पाएको छैन वा गर्ने काम नभएको कारणले गत ७ दिनमा रोजगारीको काम नगरेको भए कोड १० लेख्नुपर्दछ । पटक पटक काम सक्रियरूपमा खोजेको तर काम उपलब्ध नभएकाले काम वा व्यवसाय शुरू गर्ने प्रयास नगरेका व्यक्तिहरू, हाल सिजन नभएको कारण काम नभएको तर कामको सिजन पर्खिरहेको, जागिरको लागि प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा दिई नतिजा पर्खी बसेका आदि यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

अन्य (कोड 11)

१२.५५ माथि उल्लेख भएका कारण बाहेक अन्य कारणले गत ७ दिनमा कुनै रोजगारिको काम नगरेको भए यस अन्तर्गत राखी कोड ११ लेख्नुपर्दछ । जस्तै गर्भवती भएर वा गर्भसम्बन्धी अरू कुनै कारणले, सुत्केरी भएको वा सुत्केरीसम्बन्धी कुनै कारणले काम गर्न नसकेको हनसक्दछ ।

महल ३७ : नामले विगत ३० दिनमा तलब/ज्याला पाउने काम खोज्नु भएको वा कुनै व्यवसाय सुरू गर्ने प्रयास गर्ने भएको थियो ?

थियो ..... 1 थिएन 2

१२.५६ यहाँ व्यक्तिले विगत ३० दिन भित्रमा रोजगारीको काम खोजेको हो वा होइन भनि प्रश्न गरिएको छ। कामको खोजी भन्नाले गत ३० दिनमा कुनै व्यक्तिले रोजगारी प्राप्तिको लागि सो सँग आवश्यक क्रियाकलापमा संलग्न भएको जस्तै जागिर खोजेको, व्यवसायिक कृषि सम्बन्धी वा कुनै व्यापार/व्यवसाय स्थापनार्थ लागेको बुझिन्छ। यसरी यो अवधिमा व्यक्तिले काम खोजेको थियो भने कोड १ र थिएन भने कोड २ लेख्नुपर्दछ। यस अन्तर्गत मुलुक भित्र वा विदेशमा आंशिक, अनौपचारीक, अस्थायी, मौसमी वा भैपरी आउने काम समेत खोजेका क्रियाकलापहरू पर्दछन्। जस्तै:

- वित्तीय साधनको व्यवस्था, अनुमति पत्र तथा लाइसेन्सको लागि आवेदन गर्ने,
  - जग्गा, स्थान, औजार, मालसामान, कृषि सामग्रीहरूको खोजी,
  - साथीहरू, आफन्तजन, वा अन्य प्रकारका मध्यस्थकर्ताहरूसँग सहयोग मार्गेको,
  - सार्वजनिक तथा निजी रोजगार सेवामा दर्ता वा करार गरेको,

- रोजगारदाताकोमा प्रत्यक्ष आवेदन दिएको, आवेदन सुचना केन्द्र, फर्म, उद्योग परिसर, बजार वा अन्य भेला हुने ठाउँमा विज्ञापन हेरेको वा खोजेको,
- विद्युतीय वा पत्रपत्रिकामा निस्केको रोजगार विज्ञापनमा जवाफ लेखेको वा पठाएको,
- विद्युतीय सामाजिक सञ्जालका साइटमा बायोडाटा राखेको वा अद्यावधिक गरेको,

महल ३८ : नामले अवसर पाएमा आउद्दो १५ दिनभित्र तलब ज्याला पाउने काम वा व्यवसाय शुरू गर्न सक्नुहुन्छ ? सक्छु .... १ सकिदन २

- १२.५७ यस प्रश्नमा आगामी १५ दिन भित्र काम गर्ने अवसर पाएमा काम गर्ने उपलब्ध हुन सक्ने वा नसक्ने बारे आवश्यक जानकारी लिने प्रयास गरिएको छ। व्यक्तिले रोजगारीको काम पाएको अवस्थामा उक्त काम गर्ने उपलब्ध हुन सक्ने उत्तर आएमा कोड १ र नसक्ने आएमा कोड २ लेख्नुपर्दछ।
- १२.५८ यस प्रश्नले कुनै पनि व्यक्ति वर्तमान समयमा अवसर पाएमा आयमूलक वा रोजगारीको काम गर्न तयार रहेको छ, छैन थप बुझ्न खोजिएको छ। यो प्रश्न रोजगारी मापन गर्ने प्रयोग हुने छोटो सन्दर्भ अवधिमा उक्त व्यक्ति हाल कामको लागि उपलब्ध छ, छैन छुट्याउने मुख्य आधारको लागि हो। यस गणनामा विद्यमान श्रम बजारको अवस्थालाई मध्यनजर राखी आगामी १५ दिन भित्र व्यक्ति काम गर्ने उपलब्ध हुने अवस्था छ, छैन भन्ने आधारमा सन्दर्भ अवधि कायम गरिएको छ।
- यस परिवारको बारेमा जवाफ दिने मुख्य उत्तरदाताको नाम के हो ? ..... लाइन नम्बर कति हो ?
- १२.५९ अन्त्यमा घरपरिवारको बारेमा जवाफ दिने मुख्य उत्तरदाताको नाम थर लेख्नुपर्दछ र उक्त जवाफ दिने व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण भर्दा कुन लाइनमा नाम छ, उक्त लाइन नम्बर क्र.सं. उल्लेख गर्नुपर्दछ।
- १२.६० अन्तर्वार्ता समाप्त भएपछि जवाफ दिने व्यक्ति तथा परिवारलाई सहयोगको लागि धन्यवाद दिन भुल्नु हुँदैन।

...नाम... ले
अवसर पाएमा
आउद्दो १५
दिनभित्र तलब
ज्याला पाउने
काम वा
व्यवसाय शुरू
गर्न सक्नुहुन्छ ?
सक्छु १
सकिदन २

(३८)

भाग १३ - नक्शा प्रयोग गर्ने तरिका र व्यवस्थापन

नक्शा सम्बन्धी सामान्य जानकारी

- १३.१ सानो आकारमा निकालिएको पृथ्वीको कुनै पनि क्षेत्रको भू-आकृतिलाई नक्शा भनिन्छ । अर्को शब्दमा नक्शा भनेको जमिनलाई कुनै निश्चित मान नापमा उतारिएको चित्र हो । जमिनमा भएका नदी नाला, बाटो, जंगल, वस्ती आदि विस्तृत विवरणहरू नक्शामा देखाइएको हुन्छ । नक्शालाई तलका वाक्यहरूबाट पनि बुझ्न सकिन्छ :
- भौगोलिक सूचनाको दृश्यात्मक (Visual) र सजिलै ग्रहणयोग्य (Tactile) तरिकाबाट प्रतिनिधित्व गर्ने साधन
  - पृथ्वीको सतहको कुनै भागको सानो तथा सरल प्रतिनिधित्व

नक्शा प्रयोग गर्नुअगाडि जान्नुपर्ने कुराहरू

नक्शाको स्केल

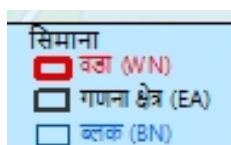
- १३.२ नक्शामा देखाइएको दूरी जमिनमा त्यसको वास्तविक नापभन्दा कति गुणा घटाइएको छ भनी देखाउने नापलाई नक्शाको स्केल भन्दछन् । उदाहरणको लागि कुनै नक्शामा त्यसको माननाप १:१०० लेखेको रहेछ, भने त्यो नक्शामा देखिने दूरी भू-सतहमा हुने वास्तविक नापभन्दा सय गुणा घटाएर बनाइएको भन्ने बुझ्नुपर्दछ । नक्शा प्रयोगकर्तालाई सजिलोको निम्नि नक्शाको दूरी जमिनमा कति छ, भन्ने थाहा पाउन स्केलबाट दिइएको हुन्छ ।
- नक्शाको कुनै दुई विन्दुबीचको दूरी अनुमान गर्न स्केलबारको प्रयोग गर्न सकिन्छ । कुनै नक्शामा स्केलबार जस्तै

छ भने त्यस नक्शामा एक एकाई बराबर जमिनमा ५० मिटर दूरी हुन्छ ।

संकेत चिन्ह

- १३.३ जमिनमा भएका विभिन्न वस्तु र आकृतिहरूलाई वा भौगोलिक सिमानालाई निश्चित मापदण्ड बमोजिमका संकेतको प्रयोग गरी देखाइएका हुन्छन् । यस्तो संकेतहरूको अर्थ संकेत चिन्हको प्रयोग गरी नक्शामा देखाइएको हुन्छ । यस गणनाका लागि तयार गरिएका नक्शामा जमिनमा भएका विभिन्न विशेषता (Feature) तथा चोकहरूलाई संकेतहरूको प्रयोग नगरि नक्शामानै विस्तृत रूपमा लेखिएको छ, भने भौगोलिक सिमानालाई तल उल्लेख गरिएको जस्तो संकेत चिन्ह प्रयोग गरि देखाइएको छ ।

नक्शा अभिमुखीकरण

१३.४ नक्शालाई अध्ययन गर्न सही दिशातर्फ फर्काउनु नै नक्शा अभिमुखीकरण हो । नक्शाको सिरानतर्फ उत्तर हुन्छ भने दायाँ, तल तथा बायाँतर्फ क्रमशः पूर्व, दक्षिण तथा पश्चिम दिशा पर्दछ । कुनै पनि नक्शा प्रयोग गर्दा त्यसलाई सुल्टो दिशामा (शीर्षकमा लेखिएका अक्षरहरू उत्तर दिशावाट आफूतर्फ फर्कने गरी) फर्काएर राख्नुपर्दछ । नक्शा अभिमुख भइसकेपछि नक्शामा देखाइएका विशेषता (Feature)हरू र तिनीहरूको जमिनमा अवस्थितिको दिशा पहिचान गरी नक्शाको प्रयोग गर्नुपर्दछ । धेरैजसो नक्शाहरूमा उत्तर दिशा देखाउने गरी तीरको वा अन्य कुनै चिन्ह दिइएको हुन्छ भने कुनैमा चारै दिशा देखिने संकेत चिन्ह प्रयोग गरिएको हुन्छ ।

स्थिति निर्धारण

१३.६ नक्शा हेरेर आफू तत्काल रहेको स्थान वा कुनै चिनेको वस्तुको स्थान निर्धारण गर्नु नै स्थिति निर्धारण गर्नु हो । नक्शा हेरेर आफ्नो स्थिति निर्धारण गर्न र नअल्मलिइकन गन्तव्यस्थान पहिचान गर्न निम्न कुराहरू अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

- ✓ नक्शाको सिरान (माथितर्फको) भागलाई उत्तर दिशातर्फ फर्काएर सही अभिमुख गर्ने ।
- ✓ जमिनमा रहेका केही स्पष्ट ठाउँहरू र विशेषता (Feature)हरू जस्तै: स्कूल, मन्दिर, पुलपुलेसा, सडक आदि हेरी आफ्नो स्थिति निर्धारण गर्ने ।
- ✓ नक्शामा आफू रहेको ठाउँ एकिन गरी जमिनको दुरी र दिशा हेरी नजिकका अन्य ठाउँहरू तथा विशेषता (Feature)हरू पहिचान गर्ने ।
- ✓ आफ्नो स्थिति निर्धारण भइसकेपछि नक्शामा देखाइएको गन्तव्य स्थानसम्म पुग्न कुन बाटो र कुन ठाउँ भएर जानुपर्छ, अध्ययन गरी सोहीअनुसार भ्रमण गर्ने ।
- ✓ नक्शाको राम्ररी अध्ययन गरीसके पछि कुन स्थानबाट काम शुरू गर्दा घरपरिवार र व्यक्तिहरूको गणना कोही नछुट्ने तथा कोही नदोहोरिने गरी सम्पन्न गर्न सकिन्द्छ, भन्ने टुङ्गो लगाउने ।

गणना क्षेत्र

१३.७ गणनाक्षेत्र भन्नाले चारैतिर निश्चित सीमाना भएको र अनुमानित घरपरिवार संख्याको आधारमा बनाइएको सानो भौगोलिक इकाइ हो । गणनाको लागि तोकिएको समयमा सामान्यतया एक गणकले एक गणना क्षेत्रमा कार्य गर्दछन् । भौगोलिक क्षेत्रको र वसोबासको विशेषता (जस्तै: हिमाल, पहाड, तराई, शहरी र ग्रामीण क्षेत्र आदि) अनुसार समान प्रकारका क्षेत्रहरूमा यस्ता गणना क्षेत्रहरू सकेसम्म समान घरपरिवार संख्या हुने गरी बनाईएको हुन्छ र ठूला घना वस्ती भएका वडाहरूलाई विभाजन गरी धेरै गणनाक्षेत्र बनाइएको हुन्छ । यसैगरी पातलो वस्ती भएका गाउँपालिकाहरूमा साविकको गा.वि.स. का वडाहरूलाई बेरलावेरलै गणना क्षेत्र मानिएको हुन्छ ।

ब्लक

१३.८

नगरपालिका वा बढी जनघनत्व भएका वडाभित्र निश्चित सिमाना छुट्याई बनाइएका साना साना क्षेत्रहरूलाई ब्लक भनिन्छ । यस अवस्थामा एक वा एक भन्दा बढी ब्लक मिलाइ एउटा गणना क्षेत्रको सीमा तोकिएको हुन्छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ मा प्रयोग गरिने गणनाक्षेत्र नक्शाको बारेमा जानकारी

१३.९ जनगणनाको स्थलगत कार्यमा प्रयोग गर्नको लागि केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले ३ प्रकारका नक्शाहरू तयार पारेको छ । जसमा नगरपालिकाहरूका लागि २ प्रकारका (ब्लकसहित र ब्लकरहित) विस्तृत गणनाक्षेत्र नक्शा तयार पारिएको छ भने तेस्रो प्रकारमा गाउँ पालिकाहरूको लागि पुरानो वा साविक वडा सिमानालाई एक ब्लक मानी नक्शाहरू तयार पारिएका छन् ।

गणनाथेन नक्षाको बारेमा जानकारी

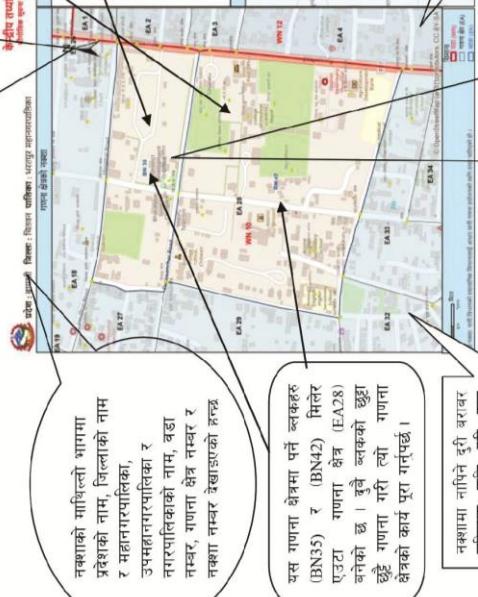
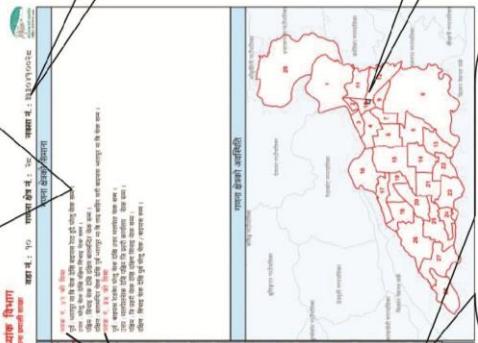
१३.१० छात्रकस्थितिको गणना क्षेत्रको नक्शा

पाण्डित विद्यालय के अधीन संस्कृत विभाग के अधीन आवश्यकता यो नक्का है १२२
आवश्यकता तो एक विद्यालय के अधीन आवश्यकता यो नक्का है १२२
आवश्यकता तो एक विद्यालय के अधीन आवश्यकता यो नक्का है १२२

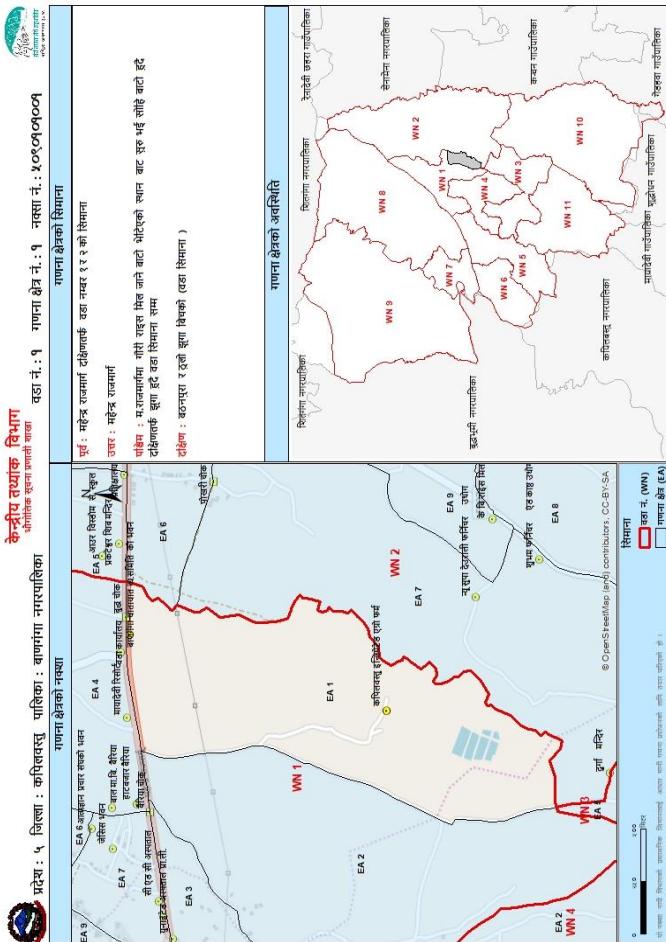
गणना अंकर्या (Highlighted Part) नामका उस क्षेत्रमा कृषि कून लाभकारी भिन्नर तो पायाग्रेन वरेको हो तर व्यवस्था भागलाई मात्र प्रयत्नपूर्ण चिनिए गरी देखाइएको छ । पायाग्रेन वाहाकोटी क्षेत्रमा हालका नितो राख्ने छाप्ते अस्त्र (अन्तर्राष्ट्रीय) पारिकोटो छ । पायाग्रेनको विवरहरू Open Street Map देखाउनको छ ।

नक्षमाना नामे दुरी वारावर
जीमिन-नाम कैल दुरी हुन्छ
याहाँ पाइन नक्षमाना
स्केलवाराको प्रयोग गरिएको
ल । मणानाकैन नक्षमानो
तरलो भावाचो
स्केलवाराको
देखाइयो ।

प्राचीन विद्या का अध्ययन
प्राचीन विद्या का अध्ययन
प्राचीन विद्या का अध्ययन

१३.११ ब्लकरहितको गणना क्षेत्रको नक्शा

- गणनाक्षेत्र भित्र भेटिएका संस्थागतरूपले वसोवास भईरहेका संस्थागत भवनहरूः छात्रावास, युवा होस्टेल, कारखानाका कर्मचारी वस्ने संयुक्त आवास गृह, सेना र प्रहरीको व्यारेक जस्ता भवनहरू छैटै संकेत तथा नाम दिइएको छ ।

१३.१२ गाउँपालिकाको लागि गणनाक्षेत्रको नक्शा

केन्द्रीय तथांक विभाग
भागोलिक सूचना प्रशासी शाखा

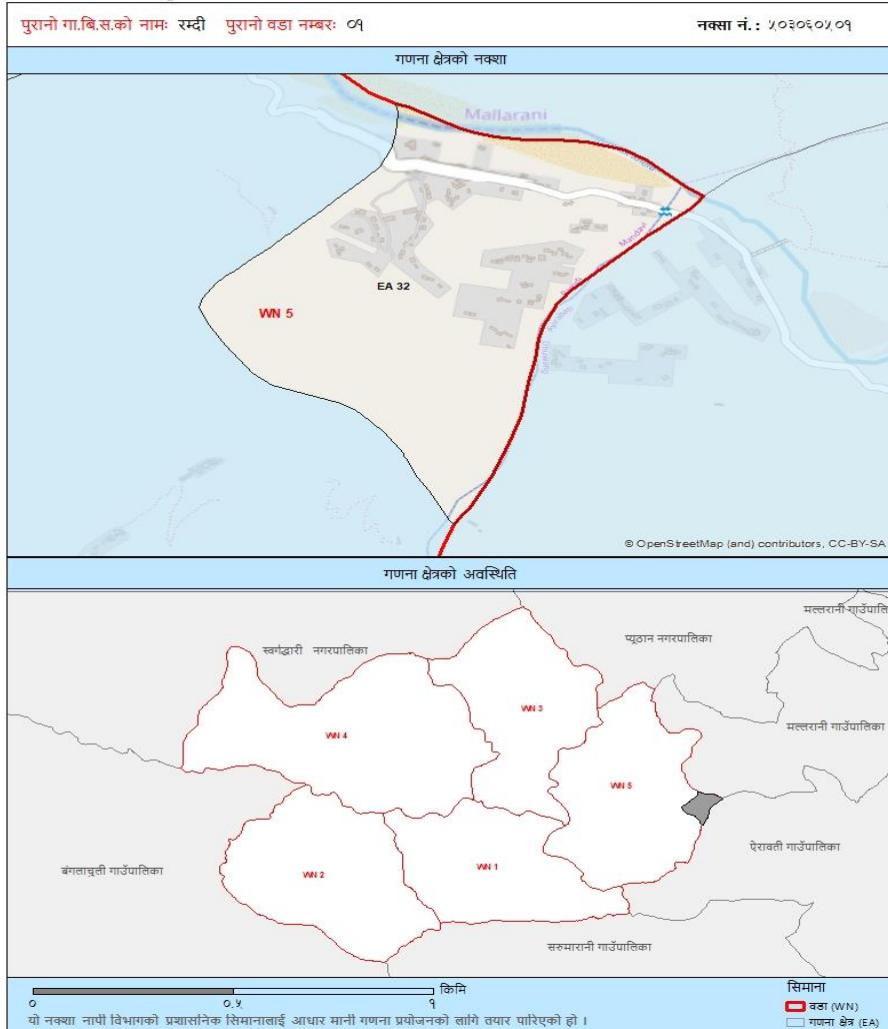

प्रदेश : ५ जिल्ला : पुठान पालिका : माण्डवी गाउँपालिका

बडा नं. : ०५ गणना क्षेत्र नं. : ३२

पुरानो गा.बि.स.को नाम : रम्दी पुरानो बडा नम्बर : ०९

नक्सा नं. : ५०३०६०५.०९

- गाउँपालिकाको लागि तयार पारिएको गणनाक्षेत्र नक्शामा नगरपालिकाको नक्शामा जस्तै माथिल्लो भागमा गणना क्षेत्रको नक्शा र त्यसभन्दा तल गणना क्षेत्रको अवस्थिति देखाइएको हुन्छ भने गणना क्षेत्रको सिमाना भने हुँदैन। यस्ता गणना क्षेत्रमा, यसको सिमाना पुरानो वा साविक गाउँ विकास समितिको बडा हुने गरि तयार गरिएको हुन्छ।

गणनाक्षेत्र नक्शा प्रयोग गर्ने तरिका

१३.१३ जनगणनाको स्थलगत कार्यमा नक्शाको प्रयोग निम्नानुसार गर्नुपर्दछ।

१. सर्वप्रथम आफूले स्थलगत कार्य गर्ने स्थान (वा गणनाक्षेत्र) पहिचान गरी त्यस ठाउँमा पुरनुहोस्।

२. आफू रहेको ठाउँबाट पूर्व, पश्चिम, उत्तर तथा दक्षिण दिशाहरू कता पर्छ एकिन गर्नुहोस् ।
३. तपाईंसँग भएको गणनाक्षेत्र नक्शामा देखाइएका विभिन्न विशेषता (Feature)हरू संकेत हेरेर पत्ता लगाई आफ्नो स्थिति निर्धारण गर्नुहोस् ।
४. आफूसँग भएको गणनाक्षेत्र नक्शालाई माथि उल्लेख भएबमोजिम सही अभिमुख गराउनुहोस् ।
५. तपाईंसँग भएको गणनाक्षेत्र नक्शा कठिनटा ब्लक मिलेर बनेको छ एकिन गर्नुहोस् ।
६. गणना क्षेत्रभित्र ब्लकहरू रहेछन् भने ब्लकको सिमानाको विवरण नक्शाको दायाँतर्फ माथिपट्टी हेर्नुहोस् ।
७. तपाईंले कार्य गर्ने गणना क्षेत्रमा ब्लकहरू रहेछन् भने वरिपरीको सिमाना हेरेर आफूले स्थिति निर्धारण गरिसकेपछि उपयुक्त स्थानबाट नअल्मलिई गणना कार्य शुरू गर्नुहोस ।
८. यदि तपाइ रहेको गणना क्षेत्रमा नक्शा एकभन्दा बढी ब्लकहरू मिलाएर बनेको रहेछ भने प्रत्येक ब्लकको सिमाना दायाँतर्फ माथिपट्टी हेरेर आफूले स्थिति निर्धारण गरेको स्थानबाट नअल्मलिई गणना कार्य शुरू गर्नुहोस र सबै ब्लकहरू एकपछि अर्को गरी गणना कार्य सम्पन्न गर्नुहोस ।
९. सुपरिवेक्षकले घरपरिवार सूचीकरण गर्दा विभागले उपलब्ध गराएको गणनाक्षेत्र नक्शा (विशेषगरी गाउँपालिका) मा केही फरक पाएमा स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग सम्पर्क राखी गणनाक्षेत्र एकिन गर्नुपर्दछ र सो अनुसारको विवरण नक्सामा उल्लेख गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा उक्त गणना क्षेत्रमा कार्य गर्ने गणकलाई समेत जानकारी दिनुपर्दछ ।
१०. गणना कार्य सम्पन्न भइसकेपछि प्रयोग गरिएका नक्शाहरू सम्बन्धित कार्यालयमा अनिवार्य रूपमा फिर्ता गर्नुपर्नेछ ।

गणनाक्षेत्रको सिमाना अद्यावधिक गर्ने:

१३.१४ प्रत्येक सुपरिवेक्षकलाई तोकिएका गणनाक्षेत्रको नक्शाहरू उपलब्ध गराईएको हुन्छ । यसरी उपलब्ध गराईएका नक्शाहरूमा गणना क्षेत्र ब्लकहरू मिलाएर बनाईएको भए प्रत्येक ब्लकको चौहाइ (पूर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिण सीमा) छुट्टुड्डै गणनाक्षेत्रको सिमानामा उल्लेख गरिएको हुन्छ भने ब्लक रहित गणनाक्षेत्रहरूको नक्शा भएमा उक्त गणनाक्षेत्रहरूको चौहाइ (पूर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिण सीमा) गणनाक्षेत्रको सिमानामा उल्लेख गरिएको हुन्छ । साथै गाउँपालिकाको लागि तयार पारिएको गणनाक्षेत्र नक्शामा गणनाक्षेत्रको सिमाना हुदैन तर यस्ता गणनाक्षेत्रमा, यसको सिमाना पुरानो वा साविक गाउँ विकास समितिको बडा हुने गरि तयार गरिएको हुन्छ ।

१३.१५ यसरी तयार गरिएको सबै गणना क्षेत्रको नक्शाको पछाडि भागमा गणनाक्षेत्रको अद्यावधिक सिमाना उल्लेख गर्ने महलहरू रहेको छ ।

गणनाक्षेत्रको अद्यावधिक सिमाना	
पूर्व :	
उत्तर :	
पश्चिम :	
दक्षिण :	

१३.१६ यस भागमा गणनाक्षेत्रको अद्यावधिक पूर्व, उत्तर, पश्चिम र दक्षिण सिमा सम्बन्धित महलमा उल्लेख गर्नु पर्दछ । यसरी अद्यावधिक गरिएको सिमानाको विवरण स्थानीय जनगणना कार्यालय वा जिल्ला जनगणना कार्यालयमा रहेको नक्शाको प्रतिमा पनि उतार गरि एक प्रति नक्शा गणकलाई दिने र अकों प्रति जनगणना कार्यालयमा नै राखी सो अनुसार सुपरीवेक्षण कार्य गर्नुपर्दछ । गणना कार्य सम्पन्न भएपछि गणनाक्षेत्रहरूको नक्शा अनिवार्यरूपमा सम्बन्धित स्थानीय जनगणना कार्यालय वा जिल्ला जनगणना कार्यालयमा अनिवार्य बुझाउनुपर्दछ ।

भाग १४ : अन्य फाराम भर्ने तरिका

क) घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम

घर तथा घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराम		राष्ट्रिय जनगणना २०७८ : नमूना (पाइलट) जनगणना २०७६				जनाङ्क पाना नं.				
प्रदेशको नाम		चिल्हाको नाम		गाउँपालिका / नगरपालिकाको नाम :		बढा नं.	गणना नं.	गाउँ/वस्ती / टोलको नाम		
कोड <input type="text"/> कोड <input type="text"/>		कोड <input type="text"/>				<input type="text"/>	<input type="text"/>			
परिवार सम्बन्धी विवरण										
क्र. नं.	घरको तन्त्रा संख्या	घरको मुख्य प्रयोजन	जनगणना घर क्रमसंख्या	जनगणना पारिवार क्रमसंख्या	पारिवारमूलीको नाम थर	पारिवारमा बस्सर बसोबास गर्ने सदस्य संख्या				गणना हुने जनमानस त्रैमांत्रिक
						पुरुष	महिला	बच्य योनिक/ योइक	बमा	
(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)		

१४.१ सुपरिवेक्षकले घरपरिवारको सूचीकरण कार्य सम्पन्न सकेपछि भरिएका घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामबाट तल उल्लेखित ढाँचामा उल्लेख भएका विवरणहरू घरपरिवार सूचीकरण उतार फाराममा सारेर दुईप्रति बनाउनुपर्दछ ।

१४.२ घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामबाट उतार गर्दा प्रत्येक गणना क्षेत्रको लागि फरक फरक उतार गर्नुपर्दछ । सूचीकरण फारामको परिचयात्मक खण्ड सबै हुवहु उतार गर्नुपर्दछ जस्तै प्रदेशको नाम, कोड देखि लिएर गाउँ वस्तीको नाम सम्म ।

१४.३ यस फाराममा घरपरिवार बसेको अर्थात जनगणना घर क्रमसंख्या भएको घरको उतार फाराममा दिएको सबै विवरण सार्नु पर्दछ । जस्तै: घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामबाट उतार फाराममा क्रमशः जनगणना घरको तल्ला संख्या, घरको मुख्य प्रयोजन जनगणना घर क्रमसंख्या, जनगणना परिवार क्रमसंख्या, परिवारमूलीको नाम थर, परिवारमा अक्सर बसोबास गरेका पुरुष, महिला र अन्य यौनिकलैङ्गिक र गणना हुने अनुमानित मिति सार्नु पर्दछ ।

घरको तन्त्रा संख्या	घरको मुख्य प्रयोजन
(२)	(३)

जनगणना घर क्रमसंख्या	जनगणना पारिवार क्रमसंख्या	पारिवारमूलीको नाम थर	पारिवारमा बस्सर बसोबास गर्ने सदस्य संख्या				गणना हुने जनमानस त्रैमांत्रिक
			पुरुष	महिला	बच्य योनिक/ योइक	बमा	
(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)			

१४.४ उतार फाराममा विवरण सारिसकेपछि दुई प्रति मध्ये एक प्रति गणकलाई उपलब्ध गराउने र उतार गरेको एक प्रति र भरिएको घर तथा घरपरिवार सूचीकरण फारामको सक्कल प्रति अनिवार्यरूपमा सम्बन्धित स्थानीय जनगणना कार्यालय वा जिल्ला जनगणना कार्यालयमा निर्धारित समयमै बुझाउनुपर्दछ ।

ख) मुख्य प्रश्नावली किताबको आवरण पृष्ठ (कभर पेज)

१४.५ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अन्तर्गत नमुना (पाइलट) जनगणनाको तथ्याङ्क संकलन गर्न तयार गरिएको मुख्य प्रश्नावलीलाई ठुलो र सानो आकारका १०१ पाने र ४१ पाने गरी दुई किसिमका किताबमा वाइप्रिंडङ्ग गरिएको छ । प्रयोग भएका किताबको आवरण पृष्ठ (कभरपेज) मा निम्न अनुसारका विवरणहरू भर्नुपर्दछ : प्रदेश, जिल्ला, गाउँपालिका/नगरपालिका, वडा नं., गणना क्षेत्र नं. गाउँ/बस्ती/टोल । यी विवरणहरू गणना शुरू गर्नु अघि नै लेख्न उपयुक्त हुन्छ । अन्य बाँकी विवरणहरू गणना क्षेत्रको गणना कार्य सम्पन्न भएपछि भर्नुपर्दछ । तर लगत प्रशोधन (कार्यालय प्रयोजन) को लागि मात्र भनी लेखेका रिक्त स्थानमा कुनै विवरण भर्नु पर्दैन । हु

१४.६ एउटा गणना क्षेत्रमा गणना सकिएको तर किताबका पाना बाँकी भए बाँकी भएका पाना खाली छोड्नु पर्छ । एउटा किताबमा एकभन्दा बढी गणना क्षेत्रको गणना गर्नु हुदैन । यदी कुनै वडामा एक भन्दा बढी गणना क्षेत्र कायम गरिएको भए प्रत्येक गणना क्षेत्रको लागि छुट्टाछुट्टै किताब प्रयोग भएको हुनु पर्दछ । आवरण पृष्ठ भर्ने तरिका निम्नानुसार रहेको छ ।

१. प्रदेश : मुख्य प्रश्नावली मार्फत विवरण संकलन गरिएको गणना क्षेत्र वा वडा जुन प्रदेश अन्तर्गतका हुन् सोही प्रदेशको नाम खाली ठाउँमा लेख्नुपर्दछ ।
२. जिल्ला : मुख्य प्रश्नावली मार्फत विवरण संकलन गरिएको गणना क्षेत्र वा वडा जुन जिल्लाका हुन् सम्बन्धित जिल्लाको पुरा नाम खालीमा ठाउँमा लेख्नु पर्दछ ।
३. गाउँपालिका/नगरपालिका - मुख्य प्रश्नावली मार्फत विवरण संकलन गरिएको गणना क्षेत्र वा वडा जुन स्थानीय तहमा पर्दछ सोही स्थानीय तहको नाम लेख्नुपर्दछ । यदि सो स्थानीय तह गाउँपालिका भए नगरपालिकालाई काटनु पर्दछ र नगरपालिका भए गाउँपालिकालाई काटनु पर्दछ । जस्तै काठमाण्डौ जिल्लाको चन्द्रागिरी नगरपालिकामा गणना गरिएको किताब भए गाउँपालिका/नगरपालिका : - चन्द्रागिरी लेख्नु पर्दछ ।
यदि स्याङ्गजा जिल्लाको विरुद्ध गाउँपालिकामा गणना गरिएको किताब भए गाउँपालिका/नगरपालिका : - विरुद्ध लेख्नु पर्दछ ।

आदरणीय सरहरु

नमुना (पाइलट) जनगणनाको अधिकृतस्तरीय तालिममा छलफल भए अनुसार छनौटमा परेका प्रत्येक वडाको प्रत्येक गणना क्षेत्रमा कम्तिमा एक वटा व्यानर संलग्न ढाँचामा तयार गरी टाइने व्यवस्था मिलाउनुहुन अनुरोध छ । साथै यस नमुना (पाइलट) घर तथा घरपरिवार सूचिकणको समयमा घर तथा परिवार नं. लेख्नको

लागि अनिवार्य निलो रंगको मार्कर पेन प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनु आदेशानुसार अनुरोध छ ।

४. वडा नं. - मुख्य प्रश्नावली मार्फत विवरण संकलन गरिएको गणना क्षेत्र वा वडा सो स्थानीय तहको कति नम्बर वडामा भरिएका हुन् रिक्त स्थानमा सोही वडा नम्बर अंकमा लेख्नु पर्दछ ।
५. गणना क्षेत्र - मुख्य प्रश्नावली मार्फत संकलन गरिएको विवरण कुन गणना क्षेत्रमा भरिएका हुन् रिक्त स्थानमा सम्बन्धित गणना क्षेत्र नम्बर लेख्नु पर्दछ । उक्त गणना क्षेत्र नम्बर विभागले उपलब्ध गराएको हुन्छ । एउटा वडामा गणना सकिएको तर किताबका पाना बाँकी भए बाँकी भएका पाना खाली छोड्नु पर्दछ । एउटा किताबमा एकभन्दा बढी गणना क्षेत्रको गणना गर्नु हुँदैन ।
६. किताबको किताब नं. ....- वडामा गणना गर्दा त्यस गणना क्षेत्र (वडा वा वडाखण्ड) का सबै परिवारको विवरणहरू संकलन गर्न एउटा मात्र किताबमा पर्याप्त नहुन सक्छ । त्यसो भए दुई वा दुई भन्दा बढी किताब प्रयोग हुन सक्छ । गणना गरिएको गणना क्षेत्र (वडा वा वडाखण्ड) को सबै परिवारको गणना सकिएपछि उक्त गणना क्षेत्र (वडा वा वडाखण्ड) मा जम्मा कति किताब प्रयोग भयो त्यसको संख्या प्रत्येक किताबको अगाडिको खाली ठाउँमा लेख्नु पर्दछ र त्यस मध्ये प्रत्येक किताब कुन हो (पहिलो, दोश्रो, तेश्रो, चौथो कुन हो) त्यो पछाडीको खाली ठाउँमा लेख्नु पर्दछ । यदि कुनै एउटा गणना क्षेत्र (वडा वा वडा खण्ड) मा ४ वटा किताब प्रयोग भएको भए .....किताबको खाली ठाउँमा ४ (४ वटै किताबमा) र किताब नं. ..... मा पहिलो किताब भए १, दोस्रो किताब भए २, तेश्रो किताब भए ३, र चौथो किताब भए ४ सोही अनुसार लेख्नु पर्दछ ।

जस्तै ४ किताबको किताब नं. १ .....

४ किताबको किताब नं. २ .....

४ किताबको किताब नं. ३ .....

यसरी किताबमा विवरण भर्न सकिए पछि किताब नं. मा क्रमशः १, २, ३, ४ गर्दै लेख्ने र जम्मा किताब ४ प्रयोग भए पछि मात्र अगाडी ४ किताब भनी प्रत्येक ४ वटै किताबमा जनाउनु पर्दछ ।

त्यस्तै यहि ३ वटा किताब प्रयोग भएको भए

३ किताबको किताब नं. १ .....

३ किताबको किताब नं. २ .....

३ किताबको किताब नं. ३

यदि कुनै गणना क्षेत्रमा (वडा वा वडाखण्ड) मा एउटा मात्र किताब प्रयोग भएमा

१ किताबको किताब नं. १

लेख्नु पर्दछ ।

७. जनगणना घर क्रमसंख्या - जनगणना घर क्रमसंख्या लेख्दा प्रत्येक किताबमा गणना भएका घरपरिवार बसेका घरको क्रमसंख्या लेख्नुपर्छ । यो क्रमसंख्या किताबको पहिलो पानामा लेखिएको जनगणना घर क्रमसंख्या र अन्तिमको पानामा लेखिएको जनगणना घर क्रमसंख्या नै हो । यदि कुनै गणना क्षेत्रमा एक मात्र किताब प्रयोग भएको छ भने पहिलो पानामा लेखिएको पहिलो जनगणना घर क्रमसंख्या पहिलो कोठामा र अन्तिम पानाको अन्तिम जनगणना घर क्रमसंख्या दोश्रो कोठामा लेख्नु पर्दछ । तर सो गणना क्षेत्रमा एक भन्दा बढी किताब प्रयोग भएको रहेछ भने पहिलो कोठामा पहिलो किताबको पहिलो पानामा लेखिएको पहिलो जनगणना घर क्रमसंख्या पहिलो कोठामा र अन्तिम किताबको अन्तिम पानाको अन्तिम जनगणना घर क्रमसंख्या दोश्रो कोठामा लेख्नु पर्दछ । यसबाट सो गणना क्षेत्रमा कर्तिवटा घरको गणना भएको रहेछ, सो वारेमा जानकारी हुन्छ । जस्तै कुनै किताबमा १ देखि २५ सम्मको क्रमसंख्याका घरहरूको विवरण संकलन गरिएका भए

जनगणना घरक्रमसंख्या ००१ देखि ०२५ सम्म हुन्छ ।

तर कुनै गणना क्षेत्रमा एक भन्दा बढी किताब प्रयोग भई अन्तिम किताबमा ९० सम्म जनगणना घर क्रमसंख्या लेखिएको रहेछ भने

जनगणना घर क्रमसंख्या ००१ देखि ०९० सम्म गरी लेख्नु पर्छ । उक्त क्रमसंख्या लेखी गणना भएका वा फाराम भरिएका जनगणना घरको जम्मा संख्या उपयूक्त कोठामा लेख्नु पर्दछ ।

८. जनगणना परिवार क्रमसंख्या : जनगणना परिवार क्रमसंख्या लेख्दा प्रत्येक किताबमा गणना भएका परिवारको क्रमसंख्या लेख्नुपर्छ । यो क्रमसंख्या किताबको पहिलो पानामा लेखिएको जनगणना परिवार क्रमसंख्या र अन्तिमको पानामा लेखिएको जनगणना परिवार क्रमसंख्या नै हो । यदि कुनै गणना क्षेत्रमा एक मात्र किताब प्रयोग भएको छ भने पहिलो पानामा लेखिएको पहिलो जनगणना परिवार क्रमसंख्या पहिलो कोठामा र अन्तिम पानाको अन्तिम जनगणना परिवार क्रमसंख्या दोश्रो कोठामा लेख्नु पर्दछ । तर सो गणना क्षेत्रमा एक भन्दा बढी किताब प्रयोग भएको रहेछ भने पहिलो कोठामा पहिलो किताबको पहिलो पानामा

लेखिएको पहिलो जनगणना परिवार क्रमसंख्या पहिलो कोठामा र अन्तिम किताबको अन्तिम पानाको अन्तिम जनगणना परिवार क्रमसंख्या दोश्रो कोठामा लेख्नु पर्दछ । यसबाट सो गणना क्षेत्रमा कतिवटा परिवारको गणना भएको रहेछ, सो बारेमा जानकारी हुन्छ । एकघरमा एकभन्दा बढी परिवार बसोवास गर्न सक्ने भएकोले जनगणना परिवार क्रमसंख्या र जनगणना घर क्रमसंख्या फरक फरक पर्न सक्दछ । जस्तै कुनै गणना क्षेत्रमा एक मात्र किताब प्रयोग भई १ देखि ४० सम्मका घरपरिवार गणना भएका भए

जनगणना परिवारक्रमसंख्या	००१	देखि	४०	सम्म हुन्छ ।
-------------------------	-----	------	----	--------------

तर कुनै गणना क्षेत्रमा एक भन्दा बढी किताब प्रयोग भई अन्तिम किताबमा ११० सम्मको घरपरिवारका विवरण संकलन गरिएका छन् भने

जनगणना परिवार क्रमसंख्या	००१	देखि	११०	सम्म हुन्छ । उक्त क्रमसंख्या लेखी गणना भएका वा फाराम भरिएका जनगणना परिवारको जम्मा संख्या उपयूक्त कोठामा लेख्नु पर्दछ ।
--------------------------	-----	------	-----	--

अक्सर बसोवास गर्ने जम्मा व्यक्ति, पुरुष र महिला -जनसंख्याको विवरण लेख्दा उक्त गणना क्षेत्रमा भरिएको मुख्य प्रश्नावलीको प्रत्येक किताबमा गणना भएका परिवारमा अक्सर बसोवास गर्ने जम्मा व्यक्ति संख्या, पुरुषको संख्या र महिलाको संख्या अलग अलग जोडि दिइएको कोठामा लेख्नु पर्दछ । यो विवरण प्रयोगमा आएको किताब भित्र भरिएका मुल प्रश्नावलीको परिचयात्मक खण्डको दाँया तर्फको तालिकामा उल्लेखित परिवारमा अक्सर बसोवास गर्ने सदस्यहरूको गन्ति गरी भर्नु पर्दछ ।

९. अनुपस्थित (विदेशमा गएका) जम्मा व्यक्ति संख्या, पुरुष र महिला - आवरण पेज (कभरपेज) मा अनुपस्थित विवरण लेख्दा प्रत्येक किताबमा गणना भएका परिवारमा अक्सर बसोवास नगर्ने विदेशमा गएका जम्मा व्यक्तिसंख्या, पुरुषको संख्या र महिलाको संख्या अलग अलग जोडि दिइएको कोठामा लेख्नु पर्दछ । यो विवरण प्रयोगमा आएको किताब भित्र भरिएका मुल प्रश्नावलीको परिचयात्मक खण्डको दाँया तर्फको तालिकामा उल्लेखित अनुपस्थित (विदेशमा गएका) सदस्यहरूको मात्र गन्ति गरी भर्नु पर्दछ ।

१०. गणकको नाम, हस्ताक्षर, मिति :- जुन गणकले किताबभित्रका मुख्य प्रश्नावलीको विवरण संकलन गरेको हो सोही गणकको बुझिने गरी नाम थर सहित हस्ताक्षर गरी मिति समेत लेख्यज्ञुपर्दछ ।

११. सुपरिवेक्षकको नाम, हस्ताक्षर र मिति :- यस किताबमा विवरणहरू संकलन गर्दा कामको निरीक्षण गरेका सुपरिवेक्षकले काम सकिएपछि भरिएका सबै पानाको विवरणहरू हेरी विवरणमा त्रुटी भएको, छुटेको छ छैन एकिन गर्नु पर्दछ र सच्चाउन सकिने त्रुटी भए सच्चाउनु पर्दछ । विवरणहरू जाँचिसकेपछि सुपरिवेक्षकले आफ्नो पुरा नाम थर लेखेर हस्ताक्षर गरी मिति समेत लेख्नु पर्दछ ।

लगत प्रशोधन (कार्यालय प्रयोजन) को लागि मात्र कार्यालयमा पछि भर्नुपर्ने भएकोले त्यस्ता विवरणहरू गणना क्षेत्रमा भर्नु पर्दैन । विवरण भर्ने ठाउँमा केही नलेखी खाली छोड्नु पर्दछ ।

ग) कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन (Work Completion Report)

- १४.७ प्रत्येक गणकले आफुले गरेको कामको संक्षिप्त विवरण कन्ट्रोल फाराममा भरी सम्पुर्ण भरिएका वा नभरियका प्रश्नावली, गणना क्षेत्र नक्शा, घरपरिवार सूचीकरण उत्तार फाराम, बाँकी रहेका अन्य सामग्री आदि सुपरिवेक्षक मार्फत स्थानीय जनगणना कार्यालयमा बुझाउनु पर्दछ ।
- १४.८ कन्ट्रोल फाराममा विवरण भर्दा गणना क्षेत्रमा प्रयोग भएका वा प्रश्नावली भरिएका किताबका आधारमा निम्न बमोजिका विवरण भर्नु पर्दछ ।

कन्ट्रोल फाराम (सबै गणकले भर्ने)

१. संकलन गरिएको विवरण

प्रदेशः .....

जिल्ला: .....
.....

गाउँपालिका/नगरपालिका:.....

जम्मा बुझेको बूकः .....

भरिएको बुकः .....
.....

फिर्ता बुकः.....

२. प्रश्नावलीमा देखिएका समस्याहरू

२. अन्य समस्या

३. सभाव

पेशा गते...

ग्रन्थालय

आइडी नं

सहिः

मिति:

२५

संगु ना

आइडी नं :

सही :

सिति:

प्राप्तिकर्ता

स्थानीय जनगणना अधिकारीको नामः

सहिं

सिवं

भाग १४ : ट्यावलेटबाट प्रश्नावली भर्ने तरिका

१५.१ ट्यावलेटबाट प्रश्नावली भर्ने तरिकाको लागि छुटै पुस्तका व्यवस्था गरिएको छ ।

अनुसूचीहरू :

१. मूल्य प्रश्नावली
२. घरपरिवार सूचीकरण उत्तार फाराम
३. भरिएका मुल प्रश्नावली बुझ्ने कन्ट्रोल फाराम
४. कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन
५. कोडहरू

अनुसूची : १ मूरख्य प्रश्नावली

2

अनुसूची २ : घर तथा घरपरिवार सूचिकरण उत्तर फाराम

अनुसूची ३ : भरिएका मुल प्रश्नावलीका किताबहरू

बुम्हने कन्टोल फाराम

राष्ट्रिय जनरापना २०७८ : नमुना पाइलट) जनरापना २०७६									
भरिएका मुल प्रश्नावलीका विवाहवृक्ष देखेने कन्टोल फाराम									
प्रदान :-	निलमा :-	गाउणालेका / साराजालेका :-	उपरामा :-	जनरापना / अस्सर वस्त्रालाई	अनुपायकृत जनरालया विवाहसा गाउँ	दुक्क संख्या	दुक्क लाग्ना	साथ	सहि
गणपता क्षेत्र न.	घर संख्या	जनरापना परिवार संख्या	जनरापना परिवार संख्या	जनमा पुरुष महिला जनमा पुरुष महिला	जनमा पुरुष महिला जनमा पुरुष महिला	८० पाता	२० पाता	साथ	सहि
पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-
साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-
पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-
ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-	ज्ञानाधारी :-
पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-	पाता :-
साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-	साथी :-
पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-	पितृ :-

अनुसूची ४ : कार्य सम्पन्न फाराम

कार्य सम्पन्नता फाराम (सुपरिवेक्षक र गणकले संयूक्त भर्ने)

श्रीमान् प्रमुखज्यू

मिति: २०७६/१२/

तथ्याङ्क कार्यालय.....

विषय : संकलित विवरण बुझाएको बारे ।

महोदय,

उपरोक्त सम्बन्धमा तहाँ कार्यालयको कार्यादिश बमोजिम .....प्रदेश..... जिल्ला .....को तपसिल बमोजिमको स्थानीय तहको वडा तथा गणनाक्षेत्रमा खटिई तोकिएको कार्य सम्पन्न गरी तपसिल बमोजिम तथ्याङ्क तथा अन्य विवरणहरू पेश गरेका छौं।

तपसिल

सुपरिवेक्षकको नाम

आइडी कोडः

सहि र मिति :

तथ्याङ्क कार्यालय, ...

सिफारिस गर्ने :

प्रमाणित गर्ने :

नाम थर :

कार्यालय प्रमुखको नाम थर :

सहिः

सहि :

सिति :

सिति :

अनुसूची : ५ नमुना (पाइलट) जनगणना २०७६ को तयार गरिएको कोडहरू

प्रदेशको नाम र कोड

प्रदेशको नाम	कोड
प्रदेश १	1
प्रदेश २	2
बागमती	3
गण्डकी	4
प्रदेश ५	5
कर्णाली	6
सुदूरपश्चिम	7

शिक्षाको तह र कोड

शिक्षाको तह	कोड
नर्सरी/के.जी.	0
कक्षा १	1
कक्षा २	2
कक्षा ३	3
कक्षा ४	4
कक्षा ५	5
कक्षा ६	6
कक्षा ७	7
कक्षा ८	8
कक्षा ९	9
कक्षा १० (टेष्टपास)	10
एस.एल.सी./ एस.ई.ई.	11
कक्षा ११ र १२ पास	12
स्नातक वा सो सरह	13

स्नातकोत्तर वा सो सरह	14
पि.एच.डि वा सो भन्दा माथि	15
अन्य	90
तह नखुलेको	91
तह नभएको	92
निरक्षर	93
थाहा छैन	98

जिल्लाको नाम र कोड

प्रदेशको नाम	जिल्लाको नाम	कोड
प्रदेश नं. १	ताप्लेजुङ	1
	संखुवासभा	2
	सोलुखुम्बु	3
	ओखलढुङ्गा	4
	खोटाङ	5
	भोजपुर	6
	धनकुटा	7
	तेह्रथुम	8
	पाँचथर	9
	इलाम	10
	झापा	11
	मोरङ	12
	सुनसरी	13
	उदयपुर	14
	सप्तरी	15
	सिरहा	16
प्रदेश नं. २		

प्रदेशको नाम	जिल्लाको नाम	कोड
बागमती	धनुषा	17
	महोत्तरी	18
	सर्लाही	19
	रौतहट	20
	बारा	21
	पर्सा	22
	दोलखा	23
	सिन्धुपा ल्चोक	24
	रसुवा	25
	धादिङ	26
	नुवाकोट	27
	काठमाडौं	28
	भक्तपुर	29
	ललितपुर	30
	काभ्रेपला ञ्चोक	31
गण्डकी	रामेछाप	32
	सिन्धुली	33
	मकवानपुर	34
	चितवन	35
	गोरखा	36
	मनाङ	37
	मुस्ताङ	38
गण्डकी	म्यागदी	39
	कास्की	40
	लमजुङ	41
	तनहुँ	42

प्रदेशको नाम	जिल्लाको नाम	कोड
प्रदेश नं. ५	नवलपरासी (पुर्व)	43
	स्याड्जा	44
	पर्वत	45
	बागलुड	46
	रुकुम (पुर्व)	47
	रोल्पा	48
	प्यूठान	49
	गुल्मी	50
	अर्धाखाँची	51
	पाल्पा	52
कर्णाली	नवलपरासी (पश्चिम)	53
	रुपन्देही	54
	कपिलवस्तु	55
	दाङ	56
	बाँके	57
	बर्दिया	58
	डोल्पा	59
	मुगु	60
	हुम्ला	61
	जुम्ला	62
सूदूर पश्चिम	कालिकोट	63
	दैलेख	64
	जाजरकोट	65
	रुकुम (पश्चिम)	66
	सल्यान	67
	सुर्खेत	68
	बाजुरा	69
	बझाङ	70
	दार्चुला	71

प्रदेशको नाम	जिल्लाको नाम	कोड
	बैतडी	72
	डङ्डेलधुरा	73
	डोटी	74
	अछाम	75
	कैलाली	76
	कञ्चनपुर	77

देशको नाम र कोड

देशको नाम	कोड
भारत	81
चीन	82
अफगानिस्थान	83
बंगलादेश	84
भूटान	85
माल्टिभस्स	86
पाकिस्तान	87
श्रीलंका	88
ब्रानाई	89
क्याम्बोडिया	90
इन्डोनेशिया	91
लाओस	92
मलेसिया	93
म्यान्मार (बर्मा)	94
फिलिपिन्स	95
सिंगापुर	96
थाइल्याण्ड	97
भियतनाम	98
बहराईन	99
इरान	100
इराक	101
इजरायल	102
जोर्डन	103
कुवेत	104
किर्जिस्थान	105
लेवनाम	106
लिविया	107
ओमन	108
प्यालेस्टाइन	109

देशको नाम	कोड
कतार	110
साउदी अरेबिया	111
सिरिया	112
ताजिकिस्तान	113
टर्कि	114
तर्कमेनिस्थान	115
युनाइटेड अरब	116
उज्जेकिस्तान	117
यमन	118
हडकड	119
जापान	120
काजाकास्तान	121
उत्तर कोरिया	122
दक्षिण कोरिया	123
मकाउ	124
मंगोलिया	125
ताइवान	126
आस्ट्रिया	127
बेल्जियम	128
बल्गेरिया	129
साइप्रस	130
चेक रिपब्लिक	131
डेनमार्क	132
स्टोनिया	133
फिनल्याण्ड	134
फ्रान्स	135
जर्मनी	136
ग्रीस	137
हंगेरी	138
आइरल्याण्ड	139
इटाली	140
लाट्भिया	141
लिथुनिया	142
लक्जम्बर्ग	143
माल्टा	144
नेटरल्याण्ड	145
पोल्याण्ड	146
पोर्तुगल	147
रोमानिया	148

देशको नाम	कोड
स्लोभाकिया	149
स्लोभानिया	150
स्पेन	151
स्वेडेन	152
य.के.(बेलायत)	153
अल्बानिया	154
एण्डोरा	155
आर्मेनिया	156
अजरबैजान	157
बेलारुस	158
बेलिज	159
बोस्निया	160
क्रोसिया	161
जर्जिया	162
जिब्राल्टर	163
आइसल्याण्ड	164
मेसेंटोनिया	165
मोल्डोभा	166
मोनाको	167
मन्टेनिग्रो	168
नर्बे	169
रसिया	170
सानमारिनो	171
सर्विया	172
स्विजरल्याण्ड	173
यक्रेन	174
क्यानडा	175
य.एस.ए.(अमेरि	176
ग्रीनल्याण्ड	177
एन्टिग्युआ एण्ड	178
अर्जेन्टिना	179
बाहामा	180
बोलिभिया	181
ब्राजिल	182
चिली	183
कोलम्बिया	184
कोस्टारिका	185
क्यूवा	186
डोमेनिक	187

देशको नाम	कोड
डोमेनिक	188
इक्वेडर	189
एल साल्भाडोर	190
फकल्याण्ड	191
ग्रेनेडा	192
गवाटेमाला	193
ग्रयना	194
हैटी	195
होन्डुरस	196
जमैका	197
मेक्सिको	198
निकाराग्वा	199
पानामा	200
पाराग्वे	201
पेरु	202
इनिडाड एण्ड	203
उरुग्वे	204
भेनेज़्यला	205
अल्जेरिया	206
अंगोला	207
बेनिन	208
बोत्स्वाना	209
ब्रुकिना फासो	210
ब्रुण्डी	211
क्यामरुन	212
केपभर्डे	213
सेन्ट्रल	214
चाड	215
कन्गो	216
डिजिब्टी	217
इजिष्ट	218
इरिट्रिया	219
इथियोपिया	220
फ्रेन्च ग्रयना	221
गाबोन	222
गाम्बिया	223
घाना	224
ग्रयना	225
गिनी बिसाउ	226

देशको नाम	कोड
केन्या	227
लेसोथो	228
लाइबेरिया	229
माडागास्कार	230
मलावी	231
माली	232
मौरिटानिया	233
मौरिसस	234
मोरक्को	235
मोजाम्बिक	236
नामिबिया	237
नाइजर	238
नाइजेरिया	239
रुवान्डा	240
सेनेगल	241
सिरालिओन	242
सोमालिया	243
दक्षिण अफ्रिका	244
स्डान	245
सरिनाम	246
स्वाजिल्याण्ड	247
तान्जानिया	248
टोगो	249
ट्यनिसिया	250
यगान्डा	251
पश्चिमी साहारा	252
जाम्बिया	253
जिम्बाब्वे	254
अस्ट्रेलिया	255
फिजी	256
किरीबाटी	257
मार्शल	258
माक्झोनेसिया	259
नाउरु	260
न्य केलेडोनिया	261
न्यजिल्याण्ड	262
निउए	263
पलाउ	264
पप्वा न्यगिनी	265

देशको नाम	कोड
सामोआ	266
सोलोमोन	267
टिमोर लेट्से	268
टोङ्गा	269
टुभाल	270
भानआत	271
अन्य देश	996
देशको नाम	998

जातजातिको नाम र कोड

जातजातिको नाम	कोड
क्षेत्री	1
ब्राह्मण	2
मगर	3
थारू	4
तामाङ्ग	5
नेवार	6
मुसलमान	7
कामी	8
यादव	9
राई	10
गुरुङ	11
दमाई/ढोली	12
लिम्बु	13
ठकुरी	14
सार्की	15
तेली	16
चमार/हरिजन/राम	17
कोइरी	18
कुर्मी	19
सन्यासी/दशनामी	20
धानुक	21
मुसहर	22

जातजातिको नाम	कोड
दुसाध/पासवान/पासी	23
शेर्पा	24
सोनार	25
केवट	26
ब्राह्मण/तराई	27
कथवानीया	28
घर्ती/भुजेल	29
मल्लाह	30
कलवार	31
कुमाल	32
हजाम/ठाकुर	33
कानु	34
राजबंशी	35
सुनुवार	36
सुढी	37
लोहार	38
तत्मा/तत्वा	39
खत्वे	40
धोवी	41
माझी	42
नुनीया	43
कम्हार	44
दनुवार	45
चपाड/प्रजा	46
हलुवाई	47
राजपूत	48
कायस्थ	49
बढ्हई	50
मारवाडी	51
सतार/सन्थाल	52

जातजातिको नाम	कोड
झाँगड/धागर	53
बाँतर/सरदार	54
बरई	55
कहर	56
गनगाई	57
लोध	58
राजभर	59
थामी	60
धिमाल	61
भोटे	62
ोबन	63
गडेरी/भेडियार	64
नुराड	65
याक्खा	66
दराई	67
ताजपुरीया	68
थकाली	69
चिडिमार	70
पहरी	71
माली	72
बंगाली	73
छन्त्याल	74
डोम	75
कमर	76
बोटे	77
ब्रह्मु/बरामो	78
गाइने	79
जिरेल	80
दुरा	81
बादी	82
मेचे	83

जातजातिको नाम	कोड
लेप्चा	84
हलखोर	85
पंजाबी / सिख	86
किसान	87
राजी	88
व्याँसी / सौका	89
हायु	90
कोचे	91
धुनीया	92
वालुड़	93
मुण्डा	94
राउटे	95
ह्योल्मो	96
पथ्थरकट्टा / कुशवाडि	
या	97
कुसुण्डा	98
ल्होमी	99
कलार	100
नटुवा	101
दाँडी	102
धन्कार / धरिकार	103
कुलुड़	104
घले	105
खवास	106
राजधोव	107
कोरी	108
नाल्हिरिड	109
याम्फु	110
चाम्लिड	111
आठपहरिया	112
सरवरिया	113

जातजातिको नाम	कोड
बान्तवा	114
डोल्पो	115
अमात	116
थुलुड़	117
मेवाहाड़ वाला	118
बाहिड़	119
ल्होपा	120
देव	121
साडपाड़	122
खालिड़	123
तोप्केगोला	124
लोहोरुड़	125
राना थारू	126
विदेशी	995
अन्य (.....)	
खुलाउने	

भाषाको नाम	कोड
राजबंशी	14
शेर्पा	15
हिन्दी	16
चाम्लिडग	17
सन्थाली	18
चेपाड्ग	19
दनुवार	20
उराउँ / उराउ	21
सुनुवार	22
बड्गला	23
राजस्थानी	24
माझी	25
थामी	26
कुलुडग	27
धिमाल	28
आंगिका	29
याख्खा	30
थुलुडग	31
साम्पाड्ग	32
भुजेल	33
दरई	34
खालिडग	35
कुमाल	36
थकाली	37
छन्त्याल	38
सांकेतिक भाषा	39
तिवेतियन	40
डुमी	41
जिरेल	42
याम्बुले	43
पुमा	44

भाषाको नाम	कोड
ह्योल्मो	45
नाल्हिरङ्ग	46
दुरा	47
मेचे	48
पहरी	49
लाप्चा	50
बोटे	51
बाहिङ्ग	52
कोयी	53
राजी	54
हायु	55
व्याँसी	56
याम्फु	57
घले	58
खरिया	59
छिलिङ्ग	60
लोहोरुङ्ग	61
पञ्जाबी	62
चाइनिज	63
अंग्रेजी	64
मेवाहाङ्ग	65
संस्कृत	66
काइके	67
काम्ची/राउटे	68
किसान	69
मुसलमान	70
बराम	71

भाषाको नाम	कोड
तिलुङ्ग	72
जेरो / जेरुङ्ग	73
डुर्गमाली	74
ओरिया	75
लिङ्गखिम	76
कुसुण्डा	77
सिन्धी	78
कोचे	79
हरियान्वी	80
मगही	81
साम्पाङ्ग	82
कुर्माली	83
कागते	84
जोड़खा	85
कुकी	86
छिन्ताङ्ग	87
मिजो	88
नागामिज	89
ल्होमी	90
आसामी	91
सधनी	92
राई	93
ताजपुरीया	94
खस	95
आठपरिया	96
गनगाई	97
आछामी	98

भाषाको नाम	कोड
खाम	99
माल्पाण्डे	100
धलेली	101
अरबी	102
स्पेनीस	103
रसियन	104
डोटेली	105
बेल्हारे	106
फाडुवाली	107
वालुङ्ग	108
सुरेल	109
बैतडीली	110
बनकरिया	111
बझाङ्गी	112
फैन्च	113
ल्होमी	114
डाल्पाली	115
जुम्ली	116
दैलेखी	117
सोनहा	118
डडेलधुरी	119
बाजरेली	120
दार्चुलेली	121
मनाङ्गे	122
गढवाली	123
अन्य (.....)	
खुलाउने	
थाहा छैन	998

आर्थिक काम वा पेशाको वर्गीकरण र कोड

पद	पदको वर्गीकरण	कोड
सशस्त्र सैनिक अधिकारीहरू	सेनाका जवानदेखि प्रधान सेनापति सम्मका सैनिकहरू	1
व्यवस्थापकहरू	मन्त्रीहरू, सभासदहरू, गाउँ नगरका प्रमुखहरू, संवैधानिक निकायका प्रमुख तथा सदस्यहरू, अन्य केन्द्रीय तथा प्रादेशिक सरकारी निकायका प्रमुखहरू, महाशाखा प्रमुखहरू, सार्वजनिक संस्थान, बैंक तथा वित्तिय संस्था, स्कुल तथा कलेज, औद्योगिक प्रतिष्ठान, कृषि तथा वन, विज्ञापन, विक्री तथा बजार, आपूर्ति, बालबालिका तथा वृद्धवृद्धा लगायतका समाज कल्याण केन्द्र, निर्माण व्यवसाय, स्वास्थ्य संस्था, ठूला होटेल तथा रेस्टुरेण्ट, खेलकुद तथा मनोरन्जन केन्द्र र अन्य संघ संस्था प्रमुखहरू, महाप्रवन्धक, प्रवन्धक, तथा सञ्चालकहरू ।	2
पेशाविदहरू	मध्यम तहको व्यवस्थापक वा अधिकृत स्तरभनदा माथिका विशेषज्ञ पदहरू जो आफै काम गर्दछन् र आफ्नो काममा पूर्ण रूपमा आफ्नो निर्णय क्षमता राख्छन् अर्थात आफै कार्य गर्न सक्षम रहन्छन् ती पेशाका पदहरू पर्दछन् । वैज्ञानिकहरू, कृषि विशेषज्ञहरू, इन्जिनियर, आर्किटेक्ट, योजनाकार, सर्वेयर, डिजाइनर, मेडिकल प्राक्टिसनरहरू, नर्सिङ तथा प्रसुति लगायतका स्वास्थ्यका पेशाविदहरू, विभिन्न चिकित्सकहरू, पूर्व प्राथमिक देखि विश्वविद्यालय लगायतका शिक्षकहरू, वित्तीय विश्लेषकहरू, सूचना प्रविधिका विज्ञहरू, सफ्टवेयर डेभलपर तथा प्रोग्रामर, अधिवक्ता तथा न्यायधिश तथा कानूनविदहरू, अर्थशास्त्री, समाजशास्त्री तथा समाजसेवी र धार्मिक पेशाविदहरू, लेखक, पत्रकार, विभिन्न क्षेत्रका कलाकारहरू ।	3
प्राविधिक तथा सहायक पेशाविदहरू	अधिकृत वा सो भन्दा तल्लो तहको व्यवस्थापक तथा सुपरभाइजर तहका प्राविधिकहरू, विज्ञान, विद्युत, सिभिल, मेकानिकल इन्जिनियरिङ लगायतका प्राविधिकहरू त्था प्लान्ट प्रचालकहरू, कृषि, वन, मेडिकल का प्राविधिकहरू, सरकारी वरिष्ठ सहायक स्तरका कर्मचारीहरू, वीमा, विक्री, क्रेता, भन्सार, रोजगार प्रतिनिधिहरू, प्रहरी सहायक निरिक्षकहरू, खेलाडी तथा खेल प्रशिक्षकहरू, पाइलटहरू, फोटोग्राफर, आन्तरिक डिजाइनर, कुकहरू, सूचना प्रविधिका सहायकहरू, कम्प्यूटर अपरेटरहरू	4
कार्यालय सहायकहरू	कार्यालयको दैनिकी कार्य गर्ने सहायक कर्मचारीहरू कार्यालय सचिव, बैंक टेलर, फ्रन्ट डेस्कमा काम गर्ने कर्मचारीहरू, कार्यालयको सबै काममा सधाउने Table Work गर्ने कार्यालय सहायकहरू	5

पद	पदको वर्गीकरण	कोड
सेवा तथा वस्तु विक्री गर्ने कामदारहरू	टुरिष्ट गाइड, कुक, वेटर, कार्यालय सहयोगी, सुरक्षा गार्डहरू, ड्राइभिङ प्रशिक्षक, निजी कामदारहरू, टिकट काटनेहरू, व्युटिसियन, व्यापारी तथा विक्रेताहरू, प्रहरी जवानहरू ।	6
कृषि, वन र माछापालन कार्यका दक्ष कामदारहरू	खेती गर्ने, पशुपालन, मौरीपालन, च्याउखेती, माछापालन लगायतका कार्य गर्ने कृषकहरू, माछा मार्नेहरू, बजारमुखी खाद्यान्न तथा तरकारी बाली, दुग्ध उत्पादक, बन सम्बन्धी कामदारहरू	7
शिल्पकला तथा कारिगरी र यस सम्बन्धी व्यापार गर्ने	घर बनाउने, ढुंगा माटो, सिमेन्टको काम गर्ने, प्लाष्टर गर्नेहरू, डकर्मी, काठको काम गर्ने सिकर्मी, मूर्तिकार, प्लम्बर, पेन्टर, वेयरिंग गर्ने, धातुको काम गर्नेहरू, मिस्त्रीहरू, कसाइ, माछाव्यापारी, बेकरी बनाउने, दुग्ध पदार्थको उत्पादन बनाउने, कपडा काट्ने तथा सिलाउने, जुत्ता बनाउने, अन्य व्यक्तिको सीप उपयोग गर्ने कार्य ।	8
कारखाना तथा यन्त्र प्रचालक र जडान गर्ने कामदारहरू	खानी खोजनेहरू, खनिज तथा ढुंगा प्रशोधन गर्ने, इनार खन्ने, धातु प्रशोधन गर्ने, रासायनिक सामान, कागज, प्लाष्टिकका सामान उत्पादन गर्ने, धागो बनाउने, सिलाउने, जुत्ता बनाउने, लउण्डी, भुवा तथा छाला तयार गर्ने, यान्त्रिक जडान, विद्युतीय जडान लगायतका मेशिन चलाउनेहरू, मोटरसाइकल तथा अन्य चारपांगे सवारी, ट्रक तथा अन्य Heavy Equipment चलाउने चालकहरू ।	9
सामान्य वा प्राथमिक पेशाका कामदारहरू	घर, कार्यालय, गाडी लगायतको सरसफाई गर्ने, कवाडी संकलन गर्ने, कृषि, पशुपालन, बैगैचा, वन, माछापालन, खानी, ढुंगा, बालुवा, भवन , निर्माण, प्याकेजिङ मा शारिरीक श्रम गर्ने कामदारहरू, रिक्शा, ठेला, टाँगा चालकहरू, सामान ढुवानी गर्ने तथा भारी बोक्ने कामदारहरू, सङ्कमा सामान वेच्नेहरू, विषम वा असजिलो काम गर्ने कामदार तथा मजदुरहरू, कार्यालय सहयोगीहरू ।	10

आर्थिक कामको उत्पादन क्षेत्र /उद्योग अनुसारको वर्गीकरण र कोड

विषय /आर्थिक क्रियाकलाप	व्याख्या	कोड
कृषि, वन तथा माछापालन	खाद्यान्न बाली, तरकारी, तेलजन्य, मसलाबाली लगायतका अस्थायी बालीहरू, फलफुल खेती लगायतका अन्य स्थायी बालीहरू, पशुपंक्षी पालन, यी कार्यका लागि सहयोगी क्रियाकलापहरू, काठ उत्पादन, माछापालन सम्बन्धी कार्य ।	1
खानी तथा उत्खनन्	ढुंगा, माटो, बालुवा उत्खनन, धातु तथा पेट्रोलियम र प्राकृतिक रयाँसको उत्खनन, र यसका सहायक	2

विषय /आर्थिक क्रियाकलाप	व्याख्या	कोड
औद्योगिक उत्पादन	माछा, मासु, फलफुल, बनस्पति, दुग्धपदार्थ, खाद्यान्न पदार्थ प्रशोधन गर्ने क्रियाकलापहरू, वेकरी, चिनी, चक्लेट, चाउचाउ लगायतका खाद्यपदार्थ उत्पादन गर्ने क्रियाकलाप, पशुआहारा उत्पादन गर्ने, वाइन, वियर, सूर्तजन्य उत्पादन, कपडा उत्पादन, छालाका सामान उत्पादन, जुता चप्पल उत्पादन, काठ जन्य उत्पादन, कागज, प्लाष्टिक, रबर, काँच, माटाका भाँडा औषधीजन्य, छपाइ सम्बन्धी उत्पादनहरू, फलाम, इलेक्ट्रोनिक उत्पादन, विद्युतीय उत्पादन, मेशिन उपकरण, सवारी साधन, खेलकुदका सामान उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरू ।	3
विद्युत, र्याँस, बाफ तथा वातानुकूलित सेवा	विद्युत, र्याँसको उत्पादन, प्रसारण तथा वितरण ।	4
पानीको आपूर्ति, ढलनिकास, फोहर व्यवस्थापन र शुद्धीकरण का क्रियाकलापहरू	पानीको संकलन, शुद्धीकरण, तथा आपूर्ति, ढलनिकास, फोहरको संकलन, प्रशोधन तथा विसर्जन, सामानको Recycle सम्बन्धी कार्य ।	5
निर्माण	भवन, सडक, रेलमार्ग निर्माण, अन्य सिभिल इन्जिनियरिङ आयोजनाको निर्माण, संरचना भत्काउने तथा निर्माण स्थल तयारी, विद्युत जडान सम्बन्धी कार्य, प्लम्बिङ कार्य, अन्य निर्माण ।	6
थोक एवं खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत सम्भार का कार्यहरू	मोटरगाडीको विक्री, पार्टपूर्जा तथा सहायक सामानको विक्री, मर्मत तथा सम्भार, अप्रशोधित कृषिउपज, खाद्यपदार्थ, पेय पदार्थ, कपडा, कम्प्यूटर, कृषि उपकरण, मेशिन तथा उपकरण, हार्डवेयरका सामान, भाँडाकुँडा, फर्निचर, घरायसी वस्तुहरू, पुस्तक, खेलकुद, औषधी, Online Shopping लगायत का थोक एवं खुद्रा विक्री र मर्मत सम्भार ।	7
यातायात तथा भण्डारण	सडक, रेल, जल, हवाइ यात्रुवाहक तथा दुवानी को लागि यातायात, गोदामघर, कार्गो, हुलाक, कुरियर तथा अन्य दुवानी सेवाका सहायक क्रियाकलापहरू ।	8
आवास तथा भोजन सेवासम्बन्धी क्रियाकलापहरू	अल्पकालिन आवास, शिविर, उद्यान, अन्य आवास, रेष्टुरेन्ट, क्याटरिङ सेवा तथा यी सम्बन्धी अन्य सहायक क्रियाकलापहरू ।	9
सूचना तथा सञ्चार	पुस्तक, पत्रिका, जर्नल प्रकाशन, सफ्टवेयर प्रकाशन, चलचित्र, भिडियो, रेडियो, टि.भी., संगीत सम्बन्धी क्रियाकलापहरू, दुरसंचार, कम्प्यूटर प्रोग्रामिङ, समाचार एजेन्सी लगायतका कार्यहरू ।	10

विषय /आर्थिक क्रियाकलाप	व्याख्या	कोड
वित्तीय तथा विमासम्बन्धी क्रियाकलापहरू	बैंक तथा वित्तीय संस्था, जीवन तथा निर्जीवन विमा, वित्तीय मध्यस्थता, ट्रष्ट व्यवस्थापन तथा अन्य कोष व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरू ।	11
घरजग्गा कारोबारका व्यवसायिक क्रियाकलापहरू	आपनै वा कबुलियतमा तथा शुल्क वा सम्भौताका आधारमा गरिने घरजग्गा कारोबारका क्रियाकलापहरू ।	12
पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापहरू	कानुनी, लेखापरिक्षण, व्यवस्थापन, भवन निर्माण तथा इन्जिनियरिंग, विज्ञापन, बजार अनुसन्धान, विशिष्टिकृत डिजाइन, फोटोग्राफीक, पशु चिकित्सा, अन्य वैज्ञानिक तथ प्राविधिक क्रियाकलापहरू ।	13
प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू	मोटरगाडी, मनोरन्जन, खेलकुदका सामान, अन्य घरायसी वस्तु, मेशिन तथा यान्त्रिक उपकरण भाडा तथा ठेकासम्बन्धी क्रियाकलापहरू, रोजगारी, ट्राभल एण्ड टुर एजेन्सी, निजी सुरक्षा, भवन सरसफाई, कल सेन्टर, सभा सम्मेलन तथा प्रदर्शनी आयोजना लगायतका प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरू ।	14
सार्वजनिक प्रशासन तथा सुरक्षा; अनिवार्य सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी क्रियाकलापहरू	सामान्य सार्वजनिक प्रशासन, परराष्ट्र मामला, सुरक्षा, अनिवार्य सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी क्रियाकलापहरू, सार्वजनिक नियमन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू ।	15
शिक्षा	पूर्वप्राथमिक, प्राथमिक, माध्यमिक, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, संस्कृति, खेलकुद, मनोरन्जन, अन्य शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा शैक्षिक सहयोगी क्रियाकलापहरू ।	16
मानव स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्यका क्रियाकलापहरू	अस्पताल, चिकित्सा, मा नव स्वास्थ्य, आवासिय नर्सिंग, मानसिक रोगी, दुर्व्यसनी तथा बृद्धबृद्धा, अपाङ्गका लागि आवासीय हेरचाह क्रियाकलापहरू, अन्य सामाजिक क्रियाकलापहरू ।	17
कला, मनोरञ्जन तथा मनोविनोद	सृजनात्मक कला, पुस्तकालय, ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक कला, अभिलेख, प्रकृति संरक्षण, उद्यान, क्यासिनो, खेलकुद तथा मनोरन्जन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू ।	18
अन्य सेवा प्रदान गर्ने क्रियाकलापहरू	श्रम संगठन, रोजगारदाता संगठन, धार्मिक, राजनैतिक अन्य पेशागत संघ संगठनहरू, कम्प्यूटर, संचार, विद्युतीय उपकरण, जुत्ता तथा छालाका सामान, फर्निचर लगायतका अन्य मर्मत कार्यहरू कपाल काटने, सजावटका कार्य, कपडा धुने कार्यहरू ।	19

विषय /आर्थिक क्रियाकलाप	व्याख्या	कोड
घरपरिवारका क्रियाकलापहरू; आफ्ना प्रयोगका लागि छुट्याउन नसकिने विभिन्न वस्तु तथा सेवाहरू उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरू	रोजगारदाताका रूपमा घरेलु कामदार राखी गरिने घरायसी क्रियाकलापहरू, निजी घरपरिवारले आफ्ना प्रयोगका लागि छुट्याउन नसकिने विभिन्न वस्तु तथा सेवाहरू उत्पादन गर्ने क्रियाकलापहरू।	20
बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरूका क्रियाकलापहरू	बाह्य संघसंस्था एवं यसका अङ्गहरूका क्रियाकलापहरू।	21

